

RAMİZ MEHDİYEV

**AZƏRBAYCANLILARA QARŞI
SOYQIRIM GERÇƏKLƏRİ**

BAKİ - 2000

20 YANVAR QIRĞINI BARƏDƏ ELMİ HƏQİQƏT

Fəlsəfə elmləri doktoru R.Ə.Mehdiyevin
"Azərbaycanlılara qarşı soyqırım gerçəklikləri" kitabına

ÖN SÖZ

20 Yanvar qırğını barədə indiyədək çox yazılıb. Onlarca məqalə, kitab, illüstrasiya materialları dərc olunub. Xalqımıza qarşı törədilmiş bu dəhşətli cinayət haqqında mən də yazmışam, bu barədə çoxlu çıxışlarım da olub. Lakin vaxt ötüb gedir. 20 yanvar qırğınının üstündən artıq 10 il keçib. 1990-cı il Yanvarın 20-də Azərbaycan xalqının cəlladı Mixail Qorbaçovun göstərişi ilə Bakı şəhərində və Azərbaycanın rayonlarında həyata keçirilmiş dəhşətli qırğının başqa şahidləri kimi bu qanlı faciə mənim də yaddaşıma həkk olunub və xatirimdə dərin iz buraxıb...

... 1990-cı il yanvarın 20-də qanlı sovet rejimi Azərbaycan xalqına qarşı əvvəlcədən düşünülmüş və planlaşdırılmış dəhşətli qırğın aktı həyata keçirdi. Dinc əhaliyə qarşı tarixdə misli görünməmiş cinayət törədildi: dövlət öz vətəndaşlarına - əliyalın mülki əhaliyə, o cümlədən uşaqlara, qadınlara, qocalara silah qaldırdı. Ön adi və qanuni hüquqlarının pozulmasına - müqəddəs Vətən torpağı olan Dağlıq Qarabağın zorla əlindən qoparılıb alınmasına dinc yolla etiraz edən əhaliyə qəddarcasına divan tutuldu. Azərbaycanın paytaxtında və rayonlarda qan su yerinə axıdıldı.

Bu dəhşətli hərbi cinayəti həyata keçirməzdən bir neçə gün əvvəl DTK-nın təxribat maşını işə salındı, «xüsusi hazırlıq işləri» görüldü: xəstəxanalar boşaldıldı, Bakıda xidmət edən rus zabitlərinin ailələri ölkədən çıxarıldı. Milliyyətə rus olan əhəlinin nümayəndələri ölkəni tərk etməyə başladı, süni surətdə «rus qaçqınları» problemi yaradıldı. Rəsmi dairələr kütləvi informasiya vasitələri ilə çıxış edib xalqı aldatdılar ki, Bakıya heç bir ordu hissələri yeridilməyəcək. Qırğından bir neçə saat əvvəl isə Azərbaycan televiziyasının enerji bloku rus hərbiçiləri tərəfindən partladıldı. Xalqın ölkə daxilində və xarici aləmlə informasiya əlaqəsi kəsildi. Və əvvəlcədən heç bir xəbərdarlıq edilmədən, qəflətən Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Qorbaçovun göstərişi, güc nazirləri Yazov, Bakatin və Kryuçkovun bilavasitə başçılığı ilə müxtəlif növ ordu hissələri Bakıya yeridildi. Kommunist diktaturası 1956-cı ildə Macarıstana, 1968-ci ildə Çexoslovakiyaya və 1979-cu ildə Əfqanıstana qarşı törətdiyi cinayətkar hərbi müdaxiləni 1990-cı ildə Azərbaycan xalqına qarşı da həyata keçirdi. Lakin bu beynəlxalq cinayət öz qəddarlığına görə kommunist diktaturasının bütün əvvəlki cinayətlərindən fərqlənirdi. Fərq onda idi ki, Azərbaycana göndərilən peşəkar cəza dəstələrinin tərkibinə Stavropol, Krasnodar, Rostov və başqa yerlərdən səfərbərliyə alınan erməni əsgər və zabitləri,

Azərbaycandakı sovet hərbi hissələrində xidmət edən ermənilər, hətta erməni kursantlar da daxil edilmişdi. Beləliklə, Rusiya imperiyasının və çarizmin milli münafiqlər və qırğınlar törətmək sahəsindəki «zəngin» tarixi təcrübəsi də 1990-cı ilin 20 yanvarında Azərbaycan xalqına qarşı törədilən qırğın zamanı, bütünlüklə nəzərə alınmışdı.

İşğalçı sovet ordusu Bakı qırğını zamanı bir sıra taktiki «yeniliklər» də tətbiq etdi. Zirehli hərbi texnikanın müsayiəti ilə həyata keçirilən bütün hücum istiqamətlərində qəflətən işıqlar söndürüldü. Öz dövlətindən güllə yağışı gözləməyən və buna görə də çaşqın vəziyyətə düşən əhali proyektorların işıqları altında gülləbaran edildi, xalqa xüsusi amansızlıqla divan tutuldu. Nömrəsiz tanklar, zirehli maşınlar birbaşa kütlələrin üzərinə sürüldü. Başlarına xüsusi maskalar keçirmiş quduzlaşmış cəza dəstələri ən adi beynəlxalq hüquq normalarına belə məhəl qoymadan qadınları, uşaqları, qocaları, özlərini yaralıların köməyinə yetirən ağ xalatlının tibb işçilərini, təcili yardım maşınlarını, eyvanlara çıxan, pəncərədən baxan dinc əhalini, xəstəxanaları, hətta uşaq xəstəxanasını da atəşə tutdular. Əliyalın əhali istifadəsi qadağan edilən və xüsusi dağıdıcı qüvvəyə malik olan güllələrlə güllələndi. Küçələri, meydanları tərk edib gedən əhalini arxadan gülləyə basdılar. Bu ağır cinayətin izini itirmək və yaralı şahidlərin sağ qalmasına yol verməmək üçün can üstündə olanlar da süngüdən keçirildi, tankların, zirehli maşınların altına salınıb əzildi və tələsik yığılıb gizlədildi.

Yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə şəhərdəki Bakı küçələrində qırğın davam etdirildi, qan su yerinə axıdıldı. Yalnız cinayət başa çatdırıldıqdan sonra - ertəsi gün fəvqəladə vəziyyət barədə fərman elan edildi. Bu fərman hərbi radiostansiya vasitəsilə xalqa elan olunarkən artıq öz qanlı «missiyasını» başa çatdırmış cəza dəstələri tələm-tələsik Bakıdan çıxarılmış, şəhərə yeni nizami ordu hissələri yeridilmişdi. Bütün gecəni həyata keçirilmiş cinayətin izini itirmək üçün 20 yanvar günü əhaliyə küçəyə çıxmaq qadağan olundu, xalqın guya orduya müqavimət göstərdiyini «sübut etmək» üçün, həm də əhalini vahimədə saxlamaq məqsədilə hərbiçilər tərəfindən süni atışmalar təşkil edildi. Həlak olmuş qohum-əqrabasını, yaralılarını, itkin düşənlərini axtarmaq üçün küçələrə çıxmış, stress vəziyyətində olan sarsılmış vətəndaşlar günün günorta çağı güllələndilər...

Lakin təəssüflər olsun ki, bolşevik - totalitar rejiminin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi bu qəddar cinayətin çox məsələləri, xüsusilə tarixi və sosial-siyasi kökləri indiyədək tam aydınlığı ilə açılıb göstərilməmişdir.

Bütün bunlardan əlavə, 20 Yanvar qırğını barədə tarixi həqiqət dünya xalqlarına olduğu kimi çatdırılmayıb. Dünyaya bu barədə xüsusi məqsədlə, qəsdən, yanlış məlumat verilmiş, hadisələrin səbəbləri, gedişi təhrif olunmuşdur. Bu baxımdan tanınmış Azərbaycan alimi, fəlsəfə elmləri doktoru R.Ə.Mehdiyevin «Azərbaycanlılara qarşı soyqırım gerçəklikləri» kitabı 20 Yanvar qırğınının tarixinin doğru-düzgün işıqlandırılması sahəsində çox mühüm elmi hadisədir. Şübhə etmirəm ki, alimin bu əsəri 20 Yanvar faciəsinin tarixşünaslığına qiymətli

bir töhfədir. R.Ə.Mehdiyevin əsərinin bu vaxtadək 20 Yanvar barədə yazılanlardan ən mühüm fərqi, həm də başlıca məziyyəti burasındadır ki, müəllif ilk dəfə olaraq 20 Yanvarı dərin tarixi-elmi planda və ümumdünya tarixi kontekstində qələmə alır. Alim 1990-cı ilin yanvarında Bakıda törədilmiş qanlı faciənin tarixi və sosial-siyasi köklərini araşdırıb üzə çıxarır, ona çox geniş məkanda və uzun zaman kəsiyində nəzər salır, mühüm ümumiləşdirmələr aparır, 20 Yanvara gələn tarixi yolu addım-addım izləyir, təhlil edir və bu faciə ilə əlaqədar olan hadisələri, prosesləri elmi araşdırma süzgəcindən keçirir.

Fikrimcə, dünyanın geniş oxucu kütlələrinə təqdim olunan bu əsərin ən uğurlu cəhəti onun obyektivliyində, elmiliyindədir. Müəllif bu dəhşətli cinayəti araşdırarkən emosionallıqdan uzaqda durmağı bacarmış, baş verən hadisənin tarixi köklərini və gedişini öz oxucularına soyuqqanlıqla - vicdanlı bir alim mövqeyindən təqdim etməyi bacarmışdır. «Təki dünyanın hər yerində 20 Yanvar həqiqəti olduğu kimi dərk etsinlər!» - sanki R.Ə.Mehdiyev öz qarşısına belə bir deviz qoymuş və ona layiqincə əməl etmişdir.

R.Ə.Mehdiyev öz əsərində haqlı olaraq belə bir məsələ qoyur ki, nə üçün sovet ordusunun Tbilisidə (1989) və Vilnüsə (1991) həyata keçirdiyi cəza əməliyyatlarından fərqli olaraq Bakıda bu qədər geniş miqyaslı və qəddarcasına qırğın törədildi? Özü də bütün bu qırğınların cəlladı olan Qorbaçov gürcü və Litva xalqlarından üzr istədiyi halda Azərbaycan xalqından nə üçün üzr istəmədi? Müəllif bunu başlıca olaraq üç amillə əlaqələndirir: dini amil (daha doğrusu, islam amili); Qafqaz amili; türk amili. Qeyd edir ki, R.Ə.Mehdiyev bütün bu amillərlə bağlı olaraq öz mövqeyini şərh edərkən çoxsaylı ilk mənbələrə müraciət etmiş, qiymətli sənədlərə əsaslanmış, saysız-hesabsız ədəbiyyat qaldırmışdır.

Real tarixi proseslər sübut edir ki, R.Ə.Mehdiyev öz araşdırmalarında yanılmaz. Daha doğrusu, tamamilə düzgün mövqedən çıxış edir. Çarizmin qanlı müstəmləkə işğalları tarixi göstərir ki, Avropanın içərilərindən Şərqə doğru genişlənməyə başlayan Rusiya müstəmləkəçiləri XVI yüzilliyin ortalarında Volqa (İtil) boyundakı türk xanlıqlarını - Kazanı (1552) və Həştərxanı (1556) tutduqdan sonra iki istiqamətdə - Şərq və Cənub istiqamətlərində işğalları daha da gücləndirdilər. Təkaləhliliği qəbul edən dinlərin güclü mövqeyə malik olmadığı Sibir və Uzaq Şərqin türk-Altay xalqları nisbətən asanlıqla təbə edildi, ruslar tezliklə Sakit okean sahillərinə gedib çıxdılar. Yüzlərlə yerli xalqlar, dini inanclar, mədəniyyətlər məhv edildi. Pravoslavlaşdırma və ruslaşdırma siyasəti az vaxt içərisində «böyük uğurlar» qazandı. Qafqazda və Orta Asiyada isə çar cəlladlarının oxu daşa dəydi. İslam-türk birliyi müstəmləkəçilərin irəliləməsi yolunda ciddi əngələ çevrildi. Rusiyanın Qafqazı və İranı ayaqlayaraq isti dənizlərə çıxmaq siyasəti sual altında qaldı.

Bununla da Rusiya imperiyasının tarixində İslam-türk xalqlarına qarşı qanlı qırğınlar dövrü başlandı.

Çar cəlladları Azərbaycana qarşı daha amansız mövqe tutdular. Azərbaycan türklərini Cənubi Qafqazın etnik-siyasi xəritəsindən silib götürmək, bu ərazini də xristianlaşdırmaq planları hazırlanmağa başlandı. XIX əsrin əvvəlində İran və Türkiyə ilə uzunsürən müharibələrə başlayan çar müstəmləkəçiləri və onlara nökrəçilik edən erməni generalları bir tərəfdən Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımına başladılar, digər tərəfdən isə İranın içərilərindən və Osmanlı dövləti ərazisindən erməniləri kütləvi surətdə Azərbaycan torpaqlarına köçürdülər. Nəticədə Türkiyə ilə sərhəddə yerləşən iki Azərbaycan dövlətinin - İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının ərazisində demoqrafik durum dəyişdirildi, köçürülmüş ermənilər hesabına bu ərazi xristianlaşdırıldı.

Azərbaycan Rusiya ilə İran arasında bölüşdürüldükdən (1813, 1828) sonra bu ərazidə - Qərbi Azərbaycan torpaqlarında «erməni vilayəti» yaradıldı və bununla Cənubi Qafqazda bugünkü erməni dövlətinin əsası qoyuldu. Beləliklə, Rusiya həm Azərbaycanı Türkiyədən ayrı saldı, həm də özünün antitürkiyə siyasətində erməniləri oyuncaq alətə çevirdi. Bununla da çarizm Cənubi Qafqazda etnik münaqişə və müharibə ocağı yaratdı. Rusiyanın iki islam dövləti ilə - İran və Türkiyə ilə sərhədində yerləşən müsəlman azərbaycanlıları bir xalq kimi məhv etmək, bu ərazini tamamilə xristianlaşdırmaq siyasəti belə başlandı.

İrəvan və Naxçıvan xanlıqları ilə bir zamanda çox mühüm strateji bölgə olan Qarabağ xanlığının ərazisində də xristianlaşdırma - erməniləşdirmə siyasəti yeridildi. Çarizm Cənubi Qafqazda «parçala və hökmranlıq et!» siyasətinin ən qanlı və ən çirkin variantlarını tətbiq etdi: Azərbaycanlıları (həmçinin Anadolu türklərini) bir tərəfdən Rusiyanın qızışdırdığı, silahlandığı və müdafiə etdiyi erməni quldurları, digər tərəfdən də «panislamizm»ə və «pantürkizm»ə qarşı mübarizə pərdəsi altında Rusiya müstəmləkəçilərinin özləri qırmağa başladılar.

İmperiya cəlladları bu qanlı siyasəti həyata keçirərkən həmişə ermənilərin «Böyük Ermənistan» yaratmaq xəstəliyindən məharətlə istifadə ediblər. Rusiyanın Cənubi Qafqaza ayaq basdığı gündən Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirilən bütün soyqırımlarının, o cümlədən 1905-1907-ci illər qırğınlarının, 1918-ci il Mart soyqırımının, sovet dövründəki bütün qanlı repressiyaların, 20 Yanvar qırğınının, Xocalı soyqırımının, bu gün də həll olunmayaraq qalan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin də əsasında məhz bu mənfur siyasət durur: Rusiyanın imperiypərəst, şovinst dairələri ilə «Böyük Ermənistan» xəstəliyinə tutulan erməni millətçilərinin ittifaqı.

Belə hesab edirəm ki, R.Ə.Mehdiyev öz qiymətli əsərində bu qanlı siyasətin bütün anatomiyasını tam çıpaqlığı ilə oxuculara təqdim edə bilib. Özü də həm tarixi, həm də müasir planda, həm konkret faktlar əsasında, həm də düzgün elmi ümumiləşdirmələr aparmaq yolu ilə!

R.Ə.Mehdiyevin «Azərbaycanlılara qarşı soyqırım gerçəklikləri» adlı qiymətli araşdırmasında 20 Yanvar qırğınının tarixi, bu dəhşətli cinayətin sosial-siyasi kökləri, daha doğrusu, xalqımızı 20 Yanvara gətirib çıxaran hadisələr və

proseslər içərisindəki ana xətt ilk dəfədir ki, belə obyektiv elmi mövqedən işıqlandırılır. Əsərdə 20 Yanvar cinayətinin bir çox başqa məsələləri, xüsusilə o zamankı Azərbaycan rəhbərlərinin mütəliyi və xəyanətkar mövqeyi, Kreml rejiminin Dağlıq Qarabağın erməni separatçılarını açıq-aşkar himayə və müdafiə etməsi, xalqımıza qarşı aparılan informasiya müharibəsi, Qərbi dövlətlərinin, ABŞ-in seyrçi, Rusiyapərəst mövqeyi, xarici ölkələrdəki erməni diasporunun və erməni millətçilərinin fəallığı və s. bütün incəlikləri ilə açılib göstərilir.

Müəllifin bu qiymətli əsərindən hasil olan ən mühüm, həm də aktuallığını itirməyən ümummilli vəzifə budur ki, «kütləvi informasiya vasitələrinin, dövlət orqanlarının və ictimai qurumların geniş imkanlarından istifadə edərək, Azərbaycan haqqında məlumatı bütün dünyaya operativ surətdə, başlıcası isə peşəkarlıqla yaymaq, Azərbaycan barədə həqiqəti danışmaq, ölkəmizdə gedən proseslərə dair obyektiv və qərəzsiz ictimai rəy yaratmaq lazımdır. Bu, ona görə lazımdır ki, «Qara yanvar» bir daha heç zaman təkrar edilməsin»!

Beləliklə, fəlsəfi elmləri doktoru R.Ə.Mehdiyevin «Azərbaycanlılara qarşı soyqırım gerçəklikləri» əsəri 1990-cı ilin 20 yanvarında Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirilmiş, müəllifin təbircə desək, əslində bütün bəşəriyyət əleyhinə yönəldilmiş qanlı cinayətin təşkilatçılarına qarşı sənədli-sübutlu bir alim-ziyalı ittihamnaməsidir! Beynəlxalq ədalət məhkəməsinin ittihamnaməsi isə hələ irəlidedir, Nürnberq prosesində olduğu kimi!

Yaqub Mikayıl oğlu Mahmudov,
*Azərbaycan Respublikasının əməkdar elm xadimi,
tarix elmləri doktoru, professor*

GİRİŞ

*Mənəvi hisslərimizi qəddarlıq qədər heç nə
belə dərindən hiddətləndirmir. Biz hər cür başqa
cinayəti bağışlaya bilərik, amma qəddarlığı yox.*

Artur Şopenhauer.

1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycan xalqına qarşı cinayətkar hərbi əməliyyat həyata keçirildi. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü pozmaq cəhdlərinə qarşı, SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycan xalqı barəsində apardığı qərəzli siyasətə, yerli rəhbərliyin sazişçilik, əslində isə xəyanətkar fəaliyyətinə qarşı etiraz əlaməti olaraq küçələrə çıxmış dinc əhaliyə divan tutmaq məqsədilə Bakrya və respublikanın bir sıra rayonlarına qanunsuz surətdə sovet hərbi hissələri yeridildi. Görünməmiş qəddarlıqla həyata keçirilən cəza tədbirləri nəticəsində heç bir günahı olmayan 137 adam öldürüldü və 612 nəfər yaralandı.

O vaxtdan ötən on ildə Azərbaycanda və onun hüdudlarından kənarda bu mövzuda çox böyük sayda kitab, məqalə, analitik araşdırmalar dərc və nəşr olunmuşdur. Bunlarda 1990-cı il yanvar hadisələri təsvir edilir, bu vəhşiliyin əsl səbəblərini açmağa, qanlı hadisələrdə əli olmuş mərkəzdəki və respublikadakı şəxslərin rolunu müəyyənləşdirməyə cəhd göstərilir. Lakin biz 1990-cı ilin yanvarından xronoloji cəhətdən nə qədər çox uzaqlaşırıqsa, bu hadisələr barədə bir o qədər çox faktik materiallar toplanır, bir o qədər çox suallar ortaya çıxır və bu qətləmin köklərini açmaq onlardan gələcək nəsillər üçün ibrət dərsi götürmək məqsədi ilə həmin hadisələrin üzərinə qayıtmaq zərurəti daha kəskin şəkildə qarşıda durur.

QANLI FACİƏ

1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycan paytaxtına və respublikanın bir sıra rayonlarına sovet ordusu hissələrinin qanunsuz yeridilməsi, dinc əhalinin qırılması totalitar rejimin törətdiyi ən qanlı aktlardan biri, bütün bəşəriyyətə qarşı yönəldilmiş cinayət oldu. Bu cür cinayətlərin təhqiqi, onların səbəblərinin, nəticələrinin üzə çıxarılması, təşkilatçıların adlarının aşkarlanması məsələsində vaxt amili yoxdur və bunlar vəhşilik, soyqırımı əməllərinin təkrarlanmaması üçün xəbərdarlıq olmalıdır.

Məlumdur ki, tarixə Nürnberq prosesi kimi daxil olmuş beynəlxalq tribunalın (Nürnberq şəhəri, 1945-1946-cı illər) qərarı ilə Almanıyanın ali dövlət və hərbi xadimləri dünya və insanlıq əleyhinə qəsd (mülki əhalinin qırılması, onunla qəddar davranış, ictimai və şəxsi əmlakın talanması və s.) hazırlamaqda və həyata keçirməkdə ittiham olunmuşlar. Məhz buna görə indiyədək dünyanın hər yerində dövlət orqanları və ictimai hərəkətlər bütün rütbə və mənsəblərdən olan nasist cinayətkarları aşkara çıxarır və ədalət məhkəməsinə verirlər. Nürnberq prosesi tarixdə təcavüzü ən ağır cinayət elan etmiş ilk beynəlxalq məhkəmədir.

SSRİ və Azərbaycan rəhbərlərinin, habelə 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycana soxulmuş sovet hərbi kontingentinin hərəkətlərində Nürinberq prosesində pislənmiş bütün əlamətlər vardır. Məhz buna görə də 20 yanvar faciəsinin bütün müqəssirləri öz əməlləri üçün xalq qarşısında, ədalət məhkəməsi qarşısında cavab verməlidirlər.

Sovet hərbi hissələrinin Azərbaycana təcavüzü, mülki əhalinin kütləvi surətdə vəhşicəsinə gülləbaran edilməsi təkcə tamamilə çürümüş sovet rejiminin dağılmasının əlaməti deyil, həm də azərbaycanlıları öz əzəli və tarixi məskənlərindən sıxışdırıb çıxarmaq barədə köhnə, hələ çarizmin vəsiyyət etdiyi məqsədyönlü siyasətin, SSRİ rəhbərliyinin beynəlmiləçilik adı ilə cidd-cəhdlə gizlətdiyi və pərdələdiyi siyasətin həyata keçirilməsinin sübutu oldu. Azərbaycanda yaranmış ictimai vəziyyət, xalqın irəli sürdüyü tələblər bu cür qəddarlıq və vəhşilik törədilməsinə əsas vermirdi. Xalq azərbaycanlıların qədimdən bəri yaşadıkları Ermənistanda onlara kütləvi surətdə divan tutulmasını və oradan zorakılıqla qovulmasını dayandıрмаğı və Dağlıq Qarabağın Ermənistana qatılmasına yol verməməyi tələb edirdi. Moskva bu haqlı tələbə misli görünməmiş xəyanətkarlıqla və qəddarlıqla cavab verdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, 90-cı illərin əvvəllərində sovet rejimi öz həyat potensialını büsbütün itirmişdi, hərçənd M.Qorbaçov və onun komandası rejimin Ömrünü uzatmaq üçün intensiv şəkildə vasitələr axtarırdı. Tam yararsızlığını büruzə verərək, çox tezliklə puça çıxan "yenidənqurma" siyasəti bu cəhdlərin parlaq təzahürü idi. Qorbaçovun SSRİ-ni şüurlu surətdə, Qərbin təhriki ilə dağıtdığını düşünənlər yanılırlar. Bu söhbətlər dar düşüncəli adamların dediqodularından savayı bir şey deyildir. Adını islahatçı qoyanların qarşısında SSRİ-ni

əvvəlki sərhədlər daxilində saxlayıb, sovet ictimai-siyasi və iqtisadi sistemə Qərb üçün daha cazibədar xarakter vermək, sistemə yeni nəfəs vermək, lakin bu zaman onun yalnız ən iyrənc prinsiplərini və idarəetmə formalarını aradan götürmək, yəni o illərin termini ilə desək, sosializmə "insani sifət" vermək vəzifəsi dururdu.

Bu başlıca müddəanı əsas tutaraq təsdiq etmək olar ki, Yanvar faciəsinin bir çox səbəbləri var, onun kökləri tarixin dərinliklərinə gedib çıxır. Yenidənqurma onların inkişafını ancaq sürətləndirdi, labüd faciənin son mərhələsini yaxınlaşdırdı. Bəs bu səbəblər ümumən hansılardır? Əvvəla, mərkəzin sovet imperiyasını, kommunist sistemini nəyin bahasına olursa-olsun qoruyub saxlamaq cəhdi; ikincisi, milli respublikalarda hakimiyyəti və oyuncaq rejimləri möhkəmlətmək cəhdi; üçüncüsü, SSRİ rəhbərlərinin Azərbaycan xalqı barəsində qərəzli siyasəti, "yenidənqurma haqqında demaqoqcasına şüarlar altında sərhədləri dəyişdirmək və xüsusən Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü pozmaq cəhdi; dördüncüsü, keçmiş mərkəzin mənəvi, siyasi, maliyyə və hərbi-iqtisadi yardımına əsaslanan erməni separatizmi və Ermənistanın təcavüzü; beşincisi, Azərbaycan rəhbərlərinin xəyanətkar fəaliyyəti; altıncısı, ayağa qalxmış xalqa rəhbərliyi məsuliyyətsizcəsinə öz əllərinə alanların naşılığı və siyasətbazlığı.

Lakin Yanvar faciəsinə gətirib çıxarmış əsasən "sovet" səbəbləri və amillərinin yalnız yuxarıda sadalanmış siyahısı ilə kifayətlənmək olmaz. Təkrar edirik, Yanvar faciəsinin daha dərin tarixi kökləri var. Qara Yanvar XIX əsrin əvvəllərindən bəri Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayətkar əməllər silsiləsində ancaq bir (ümid edək ki, sonuncu!) vəsilədir. Azərbaycana qarşı qərəzli, ədalətsiz münasibətin əsasını uzaq hədəfli coğrafi-siyasi planlar təşkil edir ki, bu planları da SSRİ rəhbərliyi "beynəlmiləl qardaşlıq" yaradılması kimi ideoloji pərdə altında uzun illər həyata keçirmişdir. Əgər Alma-Ata (1986), Tbilisi (1989), Vilnüs (1991) hadisələrinə müraciət etsək, onda hökmən belə bir sual doğur: nə üçün həmin aksiyalar bu qədər qanlı və geniş miqyaslı olmamışdır? Nə üçün Tbilisi və Vilnüs hadisələri ilə əlaqədar Qorbaçov peşman olduğunu bildirdi, gürcü və Litva xalqlarından üzr istədi, Azərbaycanda baş vermiş hadisələrlə əlaqədar isə bunu etmədi?

Zənnimizcə, Yanvar faciəsinə hər halda üç amil səbəb olmuşdur. Tarixi-məntiqi baxımdan bu amillər mərkəzin inadkar azərbaycanlıları görk üçün cəzalandırmaq istədiyini söyləməkdən daha əsaslıdır.

DİNİ AMİL

Birinci amil dini amildir. SSRİ-nin rəhbərləri bundan yaxalarını kənara çəkməyə nə qədər çalışsalar da, dünya ictimaiyyətini aldada bilmədilər. Ərazi iddialarında erməniləri M.Qorbaçovun dəstəkləməsinin başlıca səbəblərindən biri azərbaycanlıların məhz islama etiqad etməsidir. Bizim fikrimizin təsdiqini Rusiya mətbuatının çoxsaylı yazılarında tapmaq olar. Bədnam Zori Balayan da özünün müsahibı və məqalələrində bundan danışmış, Bakı qırğını ərəfəsində M.Qorbaçovun özü də Azərbaycanda islam dövləti yaradılmasına cəhd göstərilməsi barədə fitnəkar bəyanatla çıxış etmişdi.

Sovet sistemi və kommunizm ideologiyası həmişə dini amildən fitnəkarlıq və pozuculuq məqsədləri ilə istifadə etməyə çalışmışdır. Mən uzun müddət rəhbər partiya işində çalışarkən dəfələrlə şahid olmuşam ki, qonşu İrandan Azərbaycana guya islam təməlciliyinin ixrac edilməsi fikrini bizə qəbul etdirmək üçün Sov.İKP MK-nın kabinetlərində necə böyük təlaş və canfəşanlıqla söylər göstərir, respublika rəhbərliyini fəaliyyətsizlikdə qınayırdılar.

Sov.İKP MK-nın yüksək vəzifəli funksionerləri məsələni elə qələmə verirdilər ki, İran guya Azərbaycanın sosial və siyasi həyatına fəal təsir göstərir, islam burada kommunist prinsiplərini əhalinin həyat və şüurundan maneəsiz olaraq sıxışdırıb çıxarır.

Təbii ki, Moskva "müsəlman təhlükəsi"nə dözə bilməzdi. (Halbuki indi "təməlcçi İranla" durmadan yaxınlaşır). Odur ki, hərəkətə gəlmişdi. Real vəziyyətin əksinə olaraq, Sov.İKP MK Katibliyinin və Siyasi Bürosunun qərarlarında, Ümumittifaq müşavirələrində respublikanın ünvanına dəlilsiz-sübutsuz ittihamlar söylənirdi. Respublikanın bəzi rəhbərlərinə "millətçi" damğası vurulur, MK itaətkarlara pərvəriş göstərir və onları himayəsi altına alır, şübhəliləri gözədən və etibardan salırdı...

Əslində isə problemin mahiyyəti islam təməlciliyinin Azərbaycana uydurma müdaxiləsində deyildi. Problem varisi SSRİ olmuş rəsmi Rusiya üçün ənənəvi mübarizədə - xristian dininin islamla mübarizəsində, müsəlmanlara və "özgə xalqdan olanlara" həmişəki inamsızlıqda idi. Təsədüfi deyildir ki, çar rejimi dövründə olduğu kimi, SSRİ-də də pravoslavlıq və müxtəlif dinlərin bir-birinə qarşı qoyulması zəminində yetişdirilmiş hakim millətçilik şovinizmi daha ifrat şəkli alırdı. Hakimiyyət dairələri bu bəlaya qarşı nəinki mübarizə aparmır, əksinə, ona hətta rəvac verirdilər. Bütün milli siyasət islama etiqad edən əhaliyə qarşı ayrı-seçkilik üzərində, etnik müsəlmanların yaşadıkları müttəfiq respublikaların nümayəndələrini ali hakimiyyət dairələrinə buraxmamaq üçün bu respublikaların sosial-iqtisadi və mədəni inkişafının qarşısını almaq üzərində qurulurdu. Əgər "müsəlmanlardan" kimi isə mərkəzi nazirliklərdə və baş idarələrdə yüksək vəzifəyə irəli çəkirdilərsə, bu, ancaq müstəsna hal idi.

Bir sözlə, azərbaycanlıların dini mənsubiyyəti Moskvanın Azərbaycanda xalq hərəkətinə münasibətinin xarakterini müəyyənləşdirmiş və bu hərəkətin görünməmiş qəddarlıqla yatırılmasını şərtləndirmişdi.

QAFQAZ AMİLİ

İkinci amil Qafqaz amilidir. Bu, Moskvanın Azərbaycana ədalətsiz, mənfi münasibətinin formalaşmasında daha mühüm olub, Rusiyanın regionda tarixi mənafeləri ilə bağlıdır.

Bir vaxtlar imperatriçə II Yekaterina I Pyotrun qəsbkarlıq siyasətini davam etdirərək, Rusiyanın cənuba doğru irəliləməsi və cənub dənizlərinə çıxması məqsədilə Qafqazda pravoslav Gürcüstan ilə yanaşı, siyasi baxımdan Rusiyaya istiqamətlənmiş daha iki xristian dövləti yaratmaq planını irəli sürmüşdü. Həmin plan Araz çayından Dərbəndə qədər olan torpaqlarda alban dövlətinin dirçəldilməsini, İrəvan bölgəsində isə erməni vilayəti yaradılmasını nəzərdə tuturdu. Bu zaman Kırım ermənilərinin İrəvan paytaxt olmaqla erməni dövləti yaratmaq barədə təkidli xahişi nəzərə alınmışdı. Amma Türkmənçay sülh müqaviləsi bağlandıqdan sonra Rusiya bu niyyətlərindən imtina etdi və imperiyaya birləşdirilmiş Azərbaycan torpaqlarında yalnız erməni dövləti yaratmaq qərarına gəldi.

Azərbaycan xalqının faciəli tarixi məhz XIX əsrin əvvəllərindən başlanır.

Fundamental elmi tədqiqatlarla sübuta yetirilmişdir ki, müasir Ermənistanın ərazisi tarixən Azərbaycana mənsub olmuşdur. Doğrudur, burada kiçik qruplarla, dağınıq halda ermənilər də yaşayırdılar, lakin onlar gəlmə etnos idi və bu bölgəyə müasir İranın, İraqın, Suriyanın və Türkiyənin ərazilərindən köçmüşdülər.

Bu məsələni daha ətraflı araşdırmaq.

Məlumdur ki, protoerməni tayfalarının vətəni Balkan yarımadası olmuşdur. Bu barədə erməni tədqiqatçılarının özləri yazmışlar. Məsələn, erməni alimi Y.A.Manandyan nüfuzlu alimlərin rəyi ilə razılaşaraq hesab edir ki, "protoerməni tayfaları hələ eramızdan əvvəl II minilliyinin birinci yarısında Balkan yarımadasında yaşamışlar. Kiçik Asiyaya onlar eramızdan əvvəl təqribən XIII əsrin ortalarında köçüb gəlmişlər. Kiçik Asiya məkanlarını uzun müddət ərzində gəzib-dolaşdıqdan və müxtəlif tayfalarla qaynayıb-qarışdıqdan sonra eramızdan əvvəl I minilliyin təxminən ortalarında Ermənistan yaylası ərazisinə gəlib çıxmışlar.

Tanınmış tarixçi İ.M.Dyakonov özünün məşhur "Erməni xalqının ən qədim tarixi" (Yerevan, 1968-ci il) əsərində yazır: "Yalnız bir nəticə çıxarmaq olar ki, erməni dilinin əcdadının ilkin daşıyıcıları Ermənistan yaylasına yardımçı əkinçilik təsərrüfatı ilə məşğul olan köçəri maldarlar kimi gəlmişlər, sinfi cəmiyyətin nə olduğunu bilmirdilər, yaylanın təbiəti və erkən sinfi cəmiyyətin sosial şərtləri ilə

isə o vaxtlar erməni dilinə hələ keçməmiş olan yerli əhali vasitəsilə tanış olmuşlar".

Eramızdan əvvəl VI əsrdə ermənilər öz dövlətini yaratmışdılar və o, Dəclə və Fərat çayları hövzəsinin əsasən orta hissəsində yerləşən Ermənistan yaylasının bəzi vilayətlərini əhatə edirdi. Eramızın 387-ci ilində Ermənistan Sasanilər İranı ilə Bizans arasında bölüşdürüldü. Eramızın XIV əsrində ermənilər Kiçik Asiyanın başqa bir hissəsində - Aralıq dənizinin şimal-şərqində Rubenilər tərəfindən idarə edilən cırtan Kilikiya dövləti yaratmağa nail oldular. Bu dövlət cəmi bir əsr yaşadı və bundan sonra ermənilərin beş yüz il ərzində həttə belə formada da öz dövlətçiliyi olmadı. XV əsrdə erməni kilsəsi Eçmiədzinə köçürüldü ki, bundan da məqsəd Cənubi Qafqazda öz dövlətini yaratmaq idi. Həmin vaxtdan bəri erməni xalqının tarixi "Eçmiədzin dövrü" adlandırılmağa başladı. Erməni xalqının XVI əsrdən XX əsrdək olan tarixindən söhbət getdikdə bu, uydurma "Şərqi Ermənistanın" tarixi kimi şərh edilir və bu ad altında əslində Naxçıvanın, İrəvanın, Zəngəzur torpaqlarının tarixi nəzərdə tutulur.

Ermənilər öz dövlətçiliyini 1918-ci ildə çar imperiyasının xarabalıqları üzərində bərpa etdilər. İngiltərənin köməyi ilə Cənubi Qafqazda, Azərbaycanın İrəvan xanlığının ərazisində Ermənistan Respublikası peyda oldu, sonralar onun ərazisi bolşevik Moskvasının amiranə qərarı ilə Azərbaycanın hesabına genişləndirildi.

Milli dövlətçiliyin olmaması şəraitində erməni kilsəsi bir çox ölkələrə səpələnmiş bütün erməniləri birləşdirmək rolunu öz üzərinə götürdü. Başqa sözlə desək, o, bir növ siyasi və dövləti xarakterli vəzifələri yerinə yetirirdi.

Erməni Qriqoryan kilsəsinin əsaslandığı monofizit məzhəbi (Allahın insani mahiyyətinin danılması) hələ Xalkidon baş kilsəsində (451-ci il) bidət elan edilmişdi. Dvin kilsə məclisində (506-cı il) isə erməni kilsəsi digər kilsələrdən tamamilə kənarlaşdırıldı və avtokefal kilsə oldu.

Tanınmış politoloq Dmitri Furmanın fikrincə, erməniləri başqa xristian kilsələrindən ayırmış məhz monofizitizm onlarda tənhalıq, yetimlik, "başibəlalılıq" hisslərinin yaranmasına və inkişafına kömək etmişdir və bu səbəbdən də erməni etnosu özünü az qala bütün dünyaya qarşı qoyur. Ermənistanın siyasi xadimi Suren Zolyan yazmışdır: "Hamıya düşmən gözü ilə baxmaq - özünün hamıya düşmən olmağın deməkdir. Bu, yol deyil, dibi görünməyən uçurumdur".

Ermənilərin bu cür vəziyyəti Rusiya imperiyası üçün talenin hədiyyəsindən də dəyərli bir şey idi. Təsədüfi deyil ki, Birinci Pyotr "faydalı vətəndaşlar kimi erməniləri Rusiyada yerləşməyə çağırırdı və dindaşlar kimi onları himayə və mühafizə ediləcəklərinə inandırırdı (bax: Sergey Qlinka. "Описание переселения армян аддербиджанских в пределы России".1831-ci il nəşri).

Obyektiv və subyektiv şərtlər: ermənilərin öz dövlətçiliyinin olmaması, ruhani tərbiyəçilərin "tənhalıq" və "başibəlalılıq" ideyalarını əsrlər boyu

ermənilərin şüuruna yeritməsi, türklərdən, ümumiyyətlə, müsəlmanlardan düşmən obrazı yaradılması və s. erməni kilsəsinin milli dövlətin bünövrəsini qoymaq üçün əsrlərdən bəri göstərdiyi cəhdlərin və Rusiya imperiyasının müstəmləkəçi mənafelərinin üst-üstə düşməsinə imkan vermişdir. Siyasi sövdələşmənin mahiyyəti belə idi: Rusiya ermənilərin Türkiyə və İrandan Cənubi Qafqaza köçməsinə kömək edir, sonralar isə yerli əhalinin sıxışdırılıb aradan çıxarılması hesabına ermənilər üçün dövlət yaradır, ermənilər də, öz növbəsində, Qafqazda Rusiyanın sadıq müttəfiqi, dayağı, "qulağı" və "gözü" olmağı öhdələrinə götürürlər. Ermənilərin əlinə səbirsizliklə gözlədikləri girəvə - böyük dövlətin himayəsi altında öz dövlətini yaratmaq barədə çoxəsrlik arzularını həyata keçirmək fürsəti düşmüşdü.

Qafqaza, xüsusən əsrlər boyu azərbaycanlıların yaşadıkları Naxçıvan, İrəvan və Qarabağ xanlıqlarına ermənilərin çar Rusiyası tərəfindən həyata keçirilən "böyük köçü" İranla Rusiya arasında Gülistan (1813-cü il) və Türkmənçay (1828-ci il) sülh müqavilələri bağlandıqdan sonra başlanmışdır. Bu həqiqət müasir Rusiyada və Qərbdə çoxları üçün "kəşf" ola bilər, lakin inqilabdan əvvəlki Rusiyada bu barədə çox və ətraflı yazılırdı. Həmin proseslər M.Şavrovun "Zaqafqaziyada rus işinə yeni təhlükə. Muğanın özgələyə satılması" adlı məşhur kitabında təfərrüatı ilə təsvir edilmişdir. Yaxud Rusiyanın İrandakı səfiri, ermənilərin Azərbaycana köçürülməsi işində canfəşanlıq göstərən Aleksandr Qriboyedov çar hökumətinə məlumatlarında yazırdı: "Müsəlmanlar (yəni azərbaycanlılar - R.M.) narahatdırlar ki, "müvəqqəti köçürülən ermənilər Qarabağda həmişəlik qalacaqlar".

Çar hökuməti tərəfindən on minlərlə erməni ailəsinin Azərbaycana köçürülməsi (bu, əslində işğal idi), yerli əhali ilə müqayisədə onlara din birliyi əsasında daha geniş hüquq və imtiyazlar verilməsi tezliklə azərbaycanlıların Cənubi Qafqazın bir çox bölgələrindən sıxışdırılmasına gətirib çıxardı. Sonralar yerli türk əhalisinin sıxışdırılması mərhələlərlə həyata keçirilən deportasiya xarakteri kəsb etmişdir.

Bu proseslər Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılardan da yan keçməmişdir. Çar hökuməti tərəfindən həyata keçirilən Gürcüstanın azərbaycanlılardan etnik təmizlənməsi siyasəti 1917-ci ilə qədər davam etmişdir. Çoxsaylı faktlar məlumdur ki, adamlar öz ailələrini repressiyalardan və güclə deportasiya olunmaqdan qorumaq məqsədilə müxtəlif fəndlərə el atmağa məcbur olmuş, hətta bəziləri öz soyadlarını və etnik mənsubiyyətlərini dəyişməli olmuşlar. Bu gün Gürcüstanda soyadlarının türk mənşəyi şübhə doğurmayan adamlar çoxdur (Tataraşvili, Mamedəşvili, Aslanışvili, Amirecibi və s.). Azərbaycanlıların Gürcüstandan sıxışdırılıb çıxarılması siyasətini 90-cı illərin əvvəllərində Gürcüstanın eks-prezidenti - "demokrat" Zviad Qamsaxurdia da həyata keçirirdi.

Sovet hakimiyyəti illərində azərbaycanlı əhalinin Ermənistan SSR-dən deportasiya edilməsi rəsmi dövlət siyasətinə çevrildi. Bu siyasət iki tərkib

hissəsindən ibarət idi: birinci - azərbaycanlıların tarixi yaşayış yerlərindən köçürülməsi; ikinci - Azərbaycan SSR ərazisinin bir hissəsinin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi. 1920-ci ilin mayınadək Şimali Azərbaycanın ərazisi 114 min kvadrat kilometrdən artıq olmuşdur. Lakin bu ərazi onun bir hissəsinin Ermənistana və Rusiyaya verilməsi nəticəsində 86,6 min kvadrat kilometrə endirilmiş, yəni təxminən 28 min kvadrat kilometr azalmışdır (Ermənistan Respublikasının sahəsi 29,8 min kvadrat kilometrdir).

Azərbaycanlı əhalinin öz tarixi ərazisindən deportasiyası ilə müşayiət olunmuş erməni ekspansiyası prosesi təxminən iki əsr ərzində davam etmişdir. Bu proses zamanı etnik zəmində soyqırımı siyasəti insanların kütləvi surətdə qətlə yetirilməsi, yaşayış məntəqələrinin yandırılması, viran qoyulması və dağıdılması, milli mədəniyyət abidələrinin məhv edilməsi və s. ilə səciyyələnmişdir. Təkcə XX əsrdə iki milyondan çox azərbaycanlı Ermənistan rəsmi dairələrinin və onların havadarlarının yeritdikləri soyqırımı siyasətinə bu və ya digər şəkildə məruz qalmışdır.

XX əsrin axırlarında Qorbaçov özünün ən yaxın ətrafı ilə birlikdə, bir tərəfdən, ermənilərin ərazi iddialarının təmin olunması üçün, digər tərəfdən, azərbaycanlıları daha da sıxışdırmaq məqsədi ilə onların yaşadıkları ərazilərin kiçildilməsi siyasətinin davam etdirilməsi üçün hər şeyi etdi. Məhz buna görə 1989-cu il dekabrın 1-də Ermənistan SSR Ali Soveti Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR ilə "birləşdirilməsi" haqqında antikonstitusion akt qəbul etdikdə Moskva buna əsla məhəl qoymadı.

MİLLİ AMİL

Faciəni şərtləndirən üçüncü amilin mahiyyəti sovet dövləti rəhbərlərinin siyasətində və təfəkkür tərzində türklərə nifrətdən ibarətdir. Bunun dərin tarixi kökləri var və o, ən əvvəl iki imperiyanın - Osmanlı və Rusiya imperiyalarının çoxəsrlik qarşıdurması ilə bağlıdır. Elə sovet rejimi də azərbaycanlılarla türklərin etnik yaxınlığından həmişə ehtiyat etmişdir. Məhz buna görə 20-ci və 30-cu illərdə Azərbaycanın bir çox görkəmli xadimləri pantürkizmə təqsirləndirilmiş və repressiya olunmuşlar. İki xalq arasında hər cür ünsiyyət və əlaqələri kəsmək üçün hər şey edilirdi. Hətta bu məqsədlə azərbaycanlıların da, türklərin də istifadə etdikləri latın əlifbası 30-cu illərin axırlarında Kiril qrafikası ilə əvəz olundu. Sovet hakimiyyəti illərində azərbaycanlıların Türkiyəyə hətta işgüzar səfərlərə getməsinə də gizli qadağa qoyulmuşdu.

Türk vahiməsi sovet ideologiyası və coğrafi-siyasi xəttinin həmişə tərkib hissəsi olmuşdur ki, buna da Moskvadakı erməni lobbisi və ermənipərəst əhval-ruhiyyəli dairələr xeyli dərəcədə təkan vermişlər. Onlar SSRİ rəhbərlərinin şübhələrini qızıqsıdıraraq, iftirlər yayırdılar ki, "azərbaycanlılara etibar etmək olmaz, onlar qəlbən Türkiyəyə bağlıdırlar". Peşəkar araqarışdıran və fitnəkar Zori

Balayan üzdənirəq yenidənqurma illərində SSRİ Silahlı Qüvvələrinin Baş Qərargahında çıxış edərkən demişdir: "Azərbaycan elə bir əməliyyat meydanıdır ki, Türkiyə buradan ölkənin cənub sərhədlərinə zərbə endirməyə hazırlaşır".

Bakıda 1990-cı ilin yanvar faciəsi SSRİ rəhbərliyinin türkdilli respublikalar barəsində siyasətinin bir çox örtülü, gizli tərəflərini üzə çıxardı. İkinci dünya müharibəsi illərində Stalin vaynaxlarla, kalmıqlarla və Volqaboyu almanları ilə yanaşı, türkdilli qaraçaylıları, bəlxarları, Krım tatarlarını, məhsəti türklərini də kütləvi şəkildə deportasiya etdirdi. Yenidənqurma illərində fitnəkarlığa əl atılaraq, sonuncuların Orta Asiyada döyülməsi təşkil olundu. Qazaxlara milliyyətə rusu rəhbər qəbul etdirmək istədikdə Alma-Atada baş vermiş hadisələri, T.Qdlyana bütöv bir xalqı rüsvay etməyə, alçaltmağa və zorakılığa məruz qoymağa imkan yaratmış uydurma "özbək işi"ni xatırlayaq. M.Qorbaçovun öz sələflərindən fərqi bunda idi ki, o, hər cür şərtiliyi, hüquqi aktları və Konstitusiyaya müddəalarını qulaqardına vuraraq, türkdilü respublikaların açıq-açığına ziddinə gedirdi. O, həmin respublikaların nüfuzlu və hörmətli rəhbərlərini dəyişdirərək, onların xalqlarını əslində başsız qoyurdu.

Bələliklə, bolşevik Rusiyasının və SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycana qarşı ədalətsiz, qərəzli münasibətinin tarixi və sosial-siyasi kökləri, dərin səbəbləri ondan ibarətdir ki, Moskvanın imperiya siyasətini şərtləndirən üç amilin hamısı - müsəlman, Qafqaz və türk amilləri bu respublikada birləşmişdi. Azərbaycanlılara qarşı soyqırımı, deportasiya, Azərbaycan ərazisinin zorla qoparılıb Ermənistanə verilməsi siyasətinin əsası da bununla bağlıdır.

QANLI YANVARIN GEOSİYASI ASPEKTI

20 Yanvar hadisələrinin köklərini araşdırarkən o vaxtlar Qərb dövlətlərinin Azərbaycandakı ictimai-siyasi hadisələr barəsində tutduqları mövqeyi də nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Bəri başdan deyək ki, bu mövqe Azərbaycanın xeyrinə deyildi. Azərbaycanda baş verən hadisələr haqqında Qərbdə yanlış təsəvvür yaranmasında SSRİ-nin mərkəzi mətbuatı çox mənfi rol oynamışdır. Sov.İKP MK-nın rəhbərlik etdiyi sovet mətbuatı erməni kilsəsinin və "Daşnaqsütyun" Partiyası ideoloqlarının təhriki ilə ictimai şüura açıq-aşkar ideoloji təsir göstərir, ermənilərin separatçılığını sovet hakimiyyəti illərində guya Azərbaycan hökuməti tərəfindən törədilən sıxışdırmalara, təhqirlərə və ayrı-seçkiliyə qarşı məcburi etiraz hərəkəti kimi qələmə verirdi.

Ermənisaşağı "anşlüs" ideologiyası carçılarının emissarları da Qərbdə fəal antiazərbaycan təbliğatı aparırdılar. Sumqayıt hadisələrinin (fevral 1988-ci il) elə ertəsi günü qətl-qarətə (bu, şübhəsiz, xüsusi xidmət idarələri tərəfindən hazırlanıb həyata keçirilmişdi!) həsr olunmuş filmin Parisdə televiziya ilə yayımlanması faktı Azərbaycana qarşı ideoloji müharibənin və informasiya müharibəsinin miqyasını əyani şəkildə göstərir.

SSRİ və Qərb mətbuatı tərəfindən azərbaycanlının mənfi obrazının yaradılmasından mənfur bir məqsəd güdüldü: bütün dünyanın ictimai rəyini Ermənistanda və Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində türkdilli əhaliyə qarşı etnik təmizləmənin "qanunauyğun və haqlı olması barədə fikrə hazırlamaq. Bu, mərkəz tərəfindən görülməli məcburi tədbir kimi qələmə verilirdi. Müəyyən dərəcədə buna görə də Azərbaycan xalqının böyük faciəsi SSRİ-də etinasız sükutla qarşılandı.

Həmin dövrdə aparıcı qərb dövlətləri həqiqəti müəyyənəşdirməyə, problemin mahiyyətinə varmağa cəhd də göstərmədilər. Əslinə qalsa, bu, onlara heç lazım da deyildi.

Əksinə, onlar M.Qorbaçovun bütün dağıdıcı əməllərini hər vəchlə dəstəkləyirdilər. Hesab edilirdi - bir halda ki, o, hətta dolayısı ilə olsa da, erməni separatizmini dəstəkləyir, - deməli, həqiqət ermənilərin tərəfindədir. Daha sonra, Qərbdə yaxşı bilirdilər ki, bu cür millətlərarası münaqişələr SSRİ-ni daxildən zəiflədir, dağıdır. Bu da soyuq müharibədə SSRİ-nin əleyhdarlarının mənafeələrinə və strateji məqsədlərinə tamamilə uyğun idi. Ayrılıqda Azərbaycan isə o dövrdə onların coğrafi-siyasi maraqları dairəsinə daxil deyildi.

ABŞ prezidentinin milli təhlükəsizlik məsələləri üzrə sabiq müşaviri, görkəmli siyasi xadim Zbiqnev Bjezinskinin etirafına görə, 90-cı illərin əvvəllərində Amerika Birləşmiş Ştatları Qafqaz regionunu, Qafqazda yerləşən respublikaları özünün maraq dairəsinə daxil etməməklə ciddi səhvə yol vermiş, onların böyük strateji əhəmiyyətinə etinasızlıq göstərmişdir. O deyirdi: "Belə demək düzgün olar ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının siyasətində strateji dəyişiklik, fikrin dəyişməsi 1994-cü ildə başlandı. O vaxta qədər Amerika Birləşmiş Ştatlarının mərkəzi, vacib strateji əlaqələri Rusiya ilə birbaşa qurulur, yeni müstəqillik qazanmış ölkələr isə strateji baxımdan daha aşağı səviyyəli ölkələr kimi qiymətləndirilirdi. Bu, səhv siyasət idi (bax: "Azərbaycan" qəzeti, 22 fevral 2000-ci il). Azərbaycan üçün həmin o faciəli günlərdə ABŞ-ın coğrafi-siyasi doktrinası başqa cür idi.

Dövlət Departamentinin nümayəndəsi Marqaret Tatuayler ABŞ hökuməti adından bəyanat vermişdi ki, ABŞ Azərbaycanı dəstəkləmir və Bakıdakı yanvar hadisələrini şərh etməyi lazım bilmir. Dövlət Departamenti M.Qorbaçovu açıqca dəstəkləyərək hesab edirdi ki, onun söyləri azərbaycanlılarla ermənilər arasında silahlı toqquşmanın dayandırılmasına yönəldilmişdir.

Böyük Britaniya XİN-i bəyanat verərək Azərbaycanda yaranmış vəziyyəti "SSRİ-nin daxili işi" kimi qiymətləndirirdi.

İtaliyanın xarici işlər naziri D.Mikels də bəyan etmişdi ki, Bakıda baş vermiş hadisələr SSRİ-nin daxili işidir. Onun dediyinə görə, SSRİ hökuməti öz milli mənafeələrini qorumaq və Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin radikal əhval-ruhiyyəli millətçilərinin qarşısını almalı idi.

Gördüyümüz kimi, SSRİ rəhbərliyi hadisələri nəzərdə tutulmuş şəkildə anlamağa Qərbi hazırlaya və Azərbaycan barəsində Konstitusiyaya zidd hərəkətlərinə görə dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən hər hansı sanksiyaların tətbiq edilməsinin və ya bu hadisələrin pislənməsinin qarşısını ala bildi. Cəzasız qalacağına tam əmin olan M.Qorbaçov 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycana qoşun yeridərək silahsız dinc əhaliyə qəddarcasına divan tutdu.

QANLI YANVAR VƏ DAĞLIQ QARABAĞ PROBLEMİ

Azərbaycan xalqı 1987-ci ilin axırlarında süni surətdə yaradılan uydurma "Dağlaq Qarabağ problemini elə ilk günlərdən respublikanın ərazi bütövlüyünə qarşı yönəldilmiş cəhd kimi, vətəndaşların Konstitusiyaya hüquqlarının pozulması kimi qarşıladı. SSRİ hökumətinin və Sov.İKP MK-nın gördüyü tədbirlər, o cümlədən qanlı Bakı qırğını sübut edir ki, bütün bu sərəmsliyin öz məntiqi vardı. Dağlıq Qarabağ münacişəsi müfəssəl şəkildə hazırlanmış əməliyyatdır. "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi haqqında" Sov.İKP MK-nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin 1988-ci ilin martında qəbul etdiyi xüsusi qərar SSRİ-nin tarixində görünməmiş bir şey idi və elə bunun özü də Mərkəzlə Ermənistan rəhbərliyi arasında sövdələşmə olduğuna danılmaz sübutdur. Əslinə qalsa, həmin İttifaq qərarı Dağlıq Qarabağın Azərbaycan SSR-dən qoparılması üçün sosial-iqtisadi bünövrə qoymuşdu.

Muxtar vilayətdə xüsusi idarə formasının tətbiq edilməsi haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1989-cu il 12 yanvar tarixli fərmanı Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tabeliyindən çıxarılması strategiyasında mərkəzin atdığı növbəti addım oldu. Dağlıq Qarabağa rəhbərlik mərkəzin nümayəndəsi A.Volskinin sədrliyi ilə Xüsusi İdarə Komitəsinə tapşırıldı. Əslində isə bu, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibindən çıxarılması demək idi.

Bundan sonra SSRİ rəhbərliyi respublikanın ərazi bütövlüyünün müdafiəsinə qalxmağa və ədalətsiz milli siyasətlə razılaşmadığını bildirməyə cürət etmiş xalqa açıqca divan tutmaq yolunu seçdi. Sovet ordusunun iri kontingentinin, xüsusi təyinatlı bölmələrin və SSRİ DİN-in daxili qoşunlarının Bakını zəbt etməsi xüsusi amansızlıq və görünməmiş vəhşiliklə müşayiət olundu.

Xalqın iradəsini qırmaq, onun haqq-ədaləti bərqərar etmək amalını boğmaq, milli ləyaqətini alçaltdırmaq, eyni zamanda sovet cəza maşınının gücünü nümayiş etdirmək məqsədi ilə törədilmiş Bakı qətliamı əsl hərbi təcavüzdür.

Totalitar kommunist rejiminin XX əsrdə həyata keçirdiyi ən qanlı terror aktlarından biri olan bu təcavüz Azərbaycan xalqına qarşı, bəşəriyyətə və humanizmə qarşı dəhşətli cinayətdir. Bu cinayəti törədən adamlar indiyədək cəzalarını almamışlar. Lakin gec-tez onların cəzası veriləcək, təqsirkarlar Azərbaycan xalqı qarşısında, tarix qarşısında məsuliyyət daşıyacaqlar.

Şübhəsiz ki Azərbaycanca qoşun yeridilməsinə və insanların qırılmasına görə Moskva ilə yanaşı, respublikanın keçmiş rəhbərləri də məsuliyyət daşıyırlar. İstintaq orqanlarının əlində olan sənədlərdən görünür ki, hakimiyyət dairələri bilərəkdən xalqın iradəsinə qarşı çıxaraq, mərkəzin hər bir göstərişini kor-korana və sözsüz yerinə yetirmiş, bu göstərişlərin sonu bəlli olmayan nə kimi nəticələrə gətirib çıxara biləcəyinə varmamışlar. Öz xalqının və respublikasının mənafelərini müdafiə etmək, qorumaq əvəzinə onlar respublikadakı hadisələr barədə hər gün Moskvaya qərəzlə seçilmiş və hazırlanmış məlumatlar verir və müvafiq göstərişlər alaraq, bunları mərkəzdən gəlmiş emissarların ciddi nəzarəti altında həyata keçirirdilər.

Respublikanın çox ağır günlərində onun rəhbərləri özlərinin tam acizliyini göstərdilər. Onlar itaətkar oyuncaqlar kimi SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik komitəsinin və Baş Kəşfiyyat İdarəsinin hazırladıqları ssenariyə müvafiq surətdə hərəkət edirdilər. Şahid ifadələri göstərir ki, bu orqanların fəaliyyəti fitnəkarlıqlar və təxribatlar (məsələn, yanvarın 13-15-də Bakıda talanların təşkili, partiya komitələrinin tutulması, dövlət sərhədində mühəndis qurğularının dağıdılması, müəssisə və təşkilatların dövlət orqanlarının tabeliyindən çıxması və s.) törətməklə, respublikada vəziyyəti maksimum mürəkkəbləşdirməyə yönəldilmişdi. Bütün bunlar Azərbaycanda sabitliyi pozmaq və "konstitusion qayda yaratmaq" planının həyata keçirilməsini əsaslandırmaq məqsədi ilə edilirdi.

1989-cu il oktyabrın 7-də respublika DTK-sının sədri Vaqif Hüseynovun əmri ilə komitənin müxtəlif bölmələrinin 12 zabitindən ibarət "Böhran qrupu" deyilən qrup yaradılmışdı. O qrupa 5-ci şöbənin rəisi Vladimir Mirzoyev başçılıq edirdi. Qrupun vəzifəsinə rəsmən "düşmənin qərəzli hərəkətlərinin aşkara çıxarılması, qarşısının alınması və zərərsizləşdirilməsi...", SSRİ instansiyalar və DTK-sının qabaqlayıcı məlumatlar hazırlanması" sahəsində məqsədyönlü işinin təşkili daxil idi. Təhlükəsizlik orqanlarında adətən kod kimi istifadə olunan bu formulun basmaqəlib xarakter daşdığını görməmək olmaz. "Böhran qrupuna" dair istintaq materialları göstərir ki, əslində qrupun fəaliyyət dairəsi xeyli geniş idi və əmrlə müəyyənləşdirilmiş çərçivədən çox-çox kənara çıxırdı. Fitnə-fəsadlar, partlayışlar, mənzillərin yandırılması, qətl məqsədilə sui-qəsdlər - bunlar həmin qrupun məşğul olduğu əməllərin heç də tam siyahısı deyildir.

İstintaqın aşkara çıxardığı faktların təhlili sübut edir ki, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Ə.Vəzirov Moskvanın bütün göstərişlərini sözsüz yerinə yetirərək, öz xalqına qarşı ağır cinayətin bilavasitə təşkilatçısı və iştirakçısı olmuşdur. Azərbaycan KP MK-nın ikinci katibi V.Polyaniçko, hökumətin sədri A.Mütəllibov, DTK-nın sədri V.Hüseynov bu cinayətin birbaşa iştirakçıları idilər.

Bakı Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi M.Məmmədov Bakıya qoşun bölmələrinin yeridilməsinə qarşı tədbirlər görülməməsinə, vətəndaşların təhlükəsizliyinin təmin edilməməsinə görə siyasi məsuliyyət daşıyır. Azərbaycan

KP MK Bürosunun digər üzvləri, hüquq-mühafizə orqanlarının rəhbərləri mənəvi-siyasi məsuliyyət daşıyırlar.

Bəzi müəlliflər Yanvar hadisələrinin səbəblərini araşdırarkən təqsirin əsas hissəsini bu dəhşətli aksiyanın bilavasitə təşkilatçıları və icraçılarının deyil, çoxminlik mitingləri idarə edənlərin, yaxud da Ə.Vəzirov rejiminə müxalifətdə olanların üzünə qoymağa çalışırlar. Əlbəttə, onların təqsirini tamamilə danmaq olmaz. Lakin "meydan liderləri" deyilənlərin hərəkətlərini bir qədər başqa müstəvidən nəzərdən keçirmək gərəkdir, onların təqsirinin əsl səbəbi və xarakteri başqadır.

Yanvar hadisələri ərəfəsində müxalifət rüşeym halında idi, dəqiq təşkilati struktura və proqrama malik deyildi. Mitinglərə siyasətdə təcrübəsi olmayan adamlar, əsasən elm və tədris müəssisələrinin, ideoloji idarələrin və orqanların nümayəndələri rəhbərlik edirdilər. Onların bəziləri ümumxalq etiraz aksiyalarında qəlbin hökmü ilə, başqaları konyunktura məqsədi ilə iştirak edirdilər.

Beləliklə, Yanvar hadisələrində müxalifətin yeri və rolu necədir?

1988-ci ilin ortalarından etibarən geniş xalq kütləsi dərk etməyə başladı ki, Azərbaycan rəhbərliyi respublikanın ərəzi bütövlüyünə qəsdlərin qarşısının alınmasında qətiyyət göstərmir, ölkə vətəndaşlarının əleyhinə yönəldilmiş gizli xəyanətkar planların həyata keçirilməsində əslində iştirak edir, mərkəzlə əlbir-dilbirdir və xalq hərəkətini yatırmaq üçün heç nədən çəkinməyəcəkdir. Alternativsizlik şəraitində xalqın özü respublikanın şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə qalxdı, onun ərəzisinin bir hissəsinin qoparılmasına qarşı, Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların döyülməsinə və oradan zorla çıxarılmasına qarşı qətiyyətlə çıxış etdi.

Lakin xalq hərəkəti uzun müddət rəhbər özəksiz qala bilməzdi. Məhz belə şəraitdə çoxminlik xalq kütlələrinin qarşısında tribunallarda yalançı liderlər peyda oldular və sonra baş vermiş hadisələrdə onların rolu heç də birmənalı deyildi.

Yanvar faciəsindən əvvəlki dövrdə, habelə yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə müxalif qrupların və ayrı-ayrı adamların fəaliyyətinə aid material və sənədlərin öyrənilməsi belə bir nəticəyə gətirib çıxarır: bu qanlı faciəyə görə müxalifət ümumən siyasi və mənəvi məsuliyyət daşıyır. Lakin bu qruplarda fitnəkarlar da, hər cür avantüristlər də, hikkəli-iddialı şəxslər də vardı və onlar süni surətdə yaradılmış vəziyyətin kəskinliyini, Moskvanın məqsədlərinin ciddiliyini dərk etməyərək, sovet qoşunlarına müqavimət göstərmək üçün xalqı küçələrə çıxmağa çağırırdılar. Günahsız insanların qanının tökülməsinə görə onlar vicdan əzabı çəkməlidirlər. Axı, Moskvanın Azərbaycana nisbətən loyallıq münasibət göstərdiyi digər respublikalarda ordunun dinc əhalini necə amansızcasına məhv etdiyinə dair misallar artıq var idi.

Əbülfəz Əliyev, İsa Qəmbərov, Etibar Məmmədov, Nemət Pənahov, Rəhim Qazıyev və başqaları 20 Yanvar faciəsinə görə bilavasitə siyasi və mənəvi

məsuliyyət daşıyırlar. Xalq hərəkətinin liderləri olmaq fikrinə düşən bu şəxslər silahsız insanları nizami qoşunların üstünə göndərərkən məntiqə görə, mümkün ola biləcək faciəli nəticələr üçün, insanların taleyi və həyatı üçün dərin məsuliyyət hiss etməli idilər. Amma hadisələrin göstərdiyi kimi, onlar vəziyyətin inkişafını proqnozlaşdırmağa qadir deyildilər. Bu bir yana, sovet qoşunlarının Bakıya daxil olmasından xəbər tutan kimi onlar vahimə içində qaçıb, hərə bir tərəfdə, bir çoxları isə hətta evlərində yox, dost-tanışlarının yanında gizlənmişdilər.

Yanvar faciəsində müxalif qrupların rolunu və təqsir dərəcəsini qiymətləndirərkən onların məqsəd və məramını, təşkilat strukturunun səviyyəsini və xarakterini, həmin qruplara daxil olan adamların intellektual potensialını, siyasi hazırlığının ümumi səviyyəsini, dünyagörüşünü, dövlət idarələrində iş təcrübəsini və ümumən həyat təcrübəsini nəzərə almaq lazımdır. Heyhat, populizm, siyasi naşılıq, iddiaşılıq, sonradan çaşqınlıqla əvəzlənmiş hədsiz lovgalıq onunla nəticələndi ki, xalq növbəti dəfə amansızcasına aldadıldı.

TARİXİ GERÇƏKLİKLƏRLƏ ÜZ-ÜZƏ

On il əvvəl baş vermiş hadisələri təhlil edərək hansı ümumiləşdirici nəticəyə gəlmək olar?

İlk öncə qeyd edək ki, Azərbaycanın XIX-XX əsrlər tarixi bizdən keçmişin ibrət dərslərini bilməyi, toqquşmaların güclənib faciəyə çevrilməsinin səbəb-nəticə əlaqəsini dərinədən dərk etməyi, ictimai inkişafın qanunauyğunluqlarını, xalqın azadlıq uğrunda mübarizəsində mərhələlərin dəyişmə qanunauyğunluqlarını bilməyi tələb edir.

Azərbaycan heç zaman xalqın 80-ci illərin axırlarında, Yanvar faciəsi ərəfəsindəki kimi xalqın belə güclü çıxışını görməmişdi. Bu, həqiqətən kütləvi xalq hərəkəti idi. Onun şüarlarını, ideya əsasını xalqın tapdanmış konstitusion hüquqlarının bərpa olunması, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanması tələbləri təşkil edirdi. Yanvar faciəsindən sonra, xalq Dağlıq Qarabağ probleminin ədalətli həllinə bəslədiyi bütün ümidləri bununla birlikdə isə Sov. İKP-nin təmsil etdiyi mərkəzi hakimiyyətə inamını itirdikdə, Ermənistanda və Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ vilayətində azərbaycanlılara qarşı soyqırımının Moskvanın, M.Qorbaçovun və onun ətrafındakıların rəvacı ilə həyata keçirildiyini yəqin etdikdə bu hərəkət milli azadlıq hərəkətinə çevrildi. Xalq öz tarixi amalını dərk etdi. Tale elə gətirdi ki, xalq ən gərgin məqamda öz milli problemlərini özünün həll etməyə hazır olduğunu hiss etdi.

1990-cı ilin yanvarı sovet cəmiyyətinin bütün hissələrinin sağalmaz xəstəliyə tutulduğunu sübut edən deşilmiş çiban idi. Bu, sovet siyasi və iqtisadi sisteminin süqutu, yeni şəraitdə sosializmin dirçəldilməsinə yönəldilmiş yenidənqurma siyasətinin tam iflası idi.

90-cı ilin yanvar hadisələri Azərbaycanda xalq ilə hakimiyyət arasında olan uçurumun dərinliyini bütünlüklə açıb göstərdi, Ə. Vəzirovun, A. Mütəllibovun, V. Hüseynovun, respublikanın digər rəhbərlərinin əməllərinin xəyanətkar mahiyyətini ifşa etdi. Qayda-qanunun qorunub saxlanması və dövlət idarələrinin mühafizəsi üçün Azərbaycana dərhal qoşun göndərmək xahişi ilə 1989-cu ilin axırlarından təxminən Yanvar faciəsinədək Ə. Vəzirovun, A. Mütəllibovun, habelə respublika DTK-sın sədri V. Hüseynovun imzaları ilə Moskvaya göndərilən şifroqramlar buna inandırıcı sübütdür.

Biz, nəhayət, dərk etməliyik: Azərbaycan xalqının tarixində bir çox bəlalara ona görə baş vermişdir ki, siyasi elita cəmiyyətin həyatını qurmağa və müstəqil dövlət yaratmağa çalışarkən ən üstün milli problemlər barədə heç də həmişə dəqiq təsəvvürə malik olmamışdır. Çox vaxt ümummilli ideyalar saxta vətənpərvərliklə, subyektiv mülahizələrlə, şəxsi iddialarla əvəzlənmişdir. 1990-cı ilin qanlı yanvarı və ölkənin müasir tarixindəki digər faciəli hadisələr - az qala vətəndaş müharibəsinə gətirib çıxaracaq 1993-cü ilin Gəncə qiyamı, 1994-cü ilin oktyabrında və 1995-ci ilin martında dövlət çevrilişi cəhdləri, dövlət başçısına qarşı hazırlanmış terror aktları və s. bunu əyani şəkildə təsdiqləyir.

1990-cı ilin yanvarı meydana gəlməkdə olan və o vaxtlar Xalq Cəbhəsinin başçılıq etdiyi müxalifətin radikal qanadının yeritdiyi siyasətin təhlükəli olduğunu və eyni zamanda, onun quruculuq fəaliyyəti göstərməli olan demokratik qanadının amorfluğunu üzə çıxardı. İndi xüsusilə aydın olur ki, o vaxtlar Azərbaycanda xalq hərəkətinə başçılıq etməyə qadir olan, təşkilatçı və ideyaya sıx birləşmiş siyasi qüvvə yox idi.

Tarixin dönüş məqamında ölkədə milli lider də olmadı ki, onun idarəçilik təcrübəsi, siyasi uzaqgörənliyi və müdrikliyi, təşkilatçılıq bacarığı xalq hərəkətinin gücünü lazımi məcraya yönəltsin və yersiz qurbanlar vermədən, qan tökülmədən qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmağa imkan yaratsın.

Heydər Əliyev bu keyfiyyətlərə tam dolğunluğu ilə malikdir. Xalq ona həmişə etimad göstərmiş, təcrübəli və etibarlı rəhbər kimi baxmışdır. Lakin o vaxtlar Heydər Əliyev İttifaq rəhbərliyinin ciddi nəzarəti altında idi və Moskvada xüsusi xidmət idarələri tərəfindən təqib olunurdu. Onun sərbəst hərəkət etmək imkanı yox idi. Elə Azərbaycanda da Ə. Vəzirov, onun tərəfdarları mafioz qruplarla birlikdə hər cür fitnəkarlıqlara və çirkin uydurmalara əl atırdılar ki, H. Əliyevin respublikaya qayıtmasına yol verməsinlər.

Qondarma liderlərin populizmi və məsuliyyətsizliyi, yaranmış şəraitdə tarixin ön səhnəsinə çıxan şəxslərin siyasi təcrübəsinin olmaması baş vermiş faciədə müsibətli rol oynadı. Onların mövqelərinin qeyri-ardıcılığı, hakimiyyət orqanlarına və xüsusi xidmət idarələrinə yaranmaları xalq hərəkətinin müqəddəratını, onun faciəli nəticələrini qabaqcadan müəyyənləşdirən amil oldu.

Yaranmaqda olan müxalifətin ən iddialı hissəsi öz nüfuzunun dərəcəsini nəzərə almayaraq, elmi və yaradıcı ziyalıların, siyasi elitanın hörmətli, əsl

vətənpərvər nümayəndələrini həlledici anda hərəkətdən uzaqlaşdırdı. Bu, müxalifətin bütün sonrakı siyasi müqəddəratına mənfi təsir göstərmiş olan faciəli bir səhv idi.

Demokratik dəyərlərin bolşevik mübarizə şüarları və metodları ilə əvəzlənməsi, riyakarlıq və intriqanlıq, dözümsüzlük və totalitar təfəkkürün təzahürləri, intellektual kasadlıq və zamanın tələbləri ilə ahəngdar səslənən yeni ideyaların olmaması və s. - müxalifət bax, belə mənəvi-siyasi mühitdə meydana gələrək inkişaf edirdi. Bu, bəşəriyyətə müxalifətin siyasi həyatını indi də səciyyələndirir. Nəyin bahasına olursa-olsun, xalqa hakim olmaq iddiası - milli hərəkətin başlanğıcındakı bu hikkə radikal müxalifətin fəaliyyətini yenə də müəyyənləşdirir. Radikal müxalifət bununla hesablaşmaq istəmir ki, 80-ci illərdə - 90-cı illərin əvvəllərində kortəbii şəkildə təşəkkül tapmış heç də bütün mübarizə formaları bu gün ölkədə gedən real proseslər şəraitində özünü doğrultmamışdır. Müstəqil demokratik dövlət qurduğumuz, cəmiyyətdə sabitliyin bərqərar olduğu, cəmiyyətin fəaliyyətini qanunun, parlamentin, mətbuatın tənzimlədiyi bir şəraitdə mübarizənin qarşındurma formaları anaxronizmdir və siyasi fəhmsizliyə, naşılığa, xalqın həqiqi mənafeələrini bilməməyə sübutdur.

QANLI YANVARIN İBRƏT DƏRSLƏRİ

Yanvar faciəsi tarixi yaddaşımıza kədərli hadisə kimi, hüznü gün kimi, lakin bununla bərabər həm də Azərbaycan xalqının tarixində fədakarlıq və qəhrəmanlıq zirvəsi kimi daxil olmuşdur. Azərbaycan xalqı yüz illiyin sonunda əvəzedilməz qurbanlar verməsinə baxmayaraq, iftixar edə bilər ki, sınaq günlərində müstəsna iradə və cəsurluq, milli ruhun sarsılmazlığını və mətinliyini nümayiş etdirdi. Dünyaya sübut etdi ki, haqq-ədalətin bərqərar olması və öz ləyaqətini qorumaq nəminə hər cür qurbanlar verməyə qadirdir. Xalqımız mənən daha da ucaldı və öz qəhrəmanlıq tarixinə yeni şanlı səhifələr yazdı.

Yanvar faciəsi Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi qazanması yolunda dönüş məqamı oldu. Xalq bu mərhələdən keçərək başa düşdü ki, əvvəlki həyata, yarım-müstəmləkə halında yaşamağa həmişəlik son qoyulmuşdur. Milli azadlıq hərəkəti siyasi realığa çevrildi, dönməz xarakter aldı.

Yanvar faciəsinin müxtəlif cəhətlərinin dərinədən dərk edilməsi və araşdırılmasının dövlətyaratma proseslərinin inkişafı üçün çox böyük əhəmiyyəti vardır. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurulması və inkişafının ağır və əzablı yolunu uğurla keçmək üçün Yanvar faciəsini bütün təfərrüatı ilə bilmək və yadda saxlamaq lazımdır. Belə bir həqiqəti hamımız dərk etməliyik ki, dövlətin siyasəti xalqın mənafeələrinə cavab verməli və onun dəstəyinə arxalanmalıdır. Yalnız bu halda biz yeni qurbanların qarşısını ala bilərik. O faciəli günlərin tarixi təcrübəsi sübut edir ki, düşmənlərin müstəqilliyimizə qarşı yönəlmiş fitnə və hücumlarının qabağını almaq üçün, hüquqi, demokratik dövlət qurmaq üçün ölkədə sabitliyi

təmin etmək, xalqı sıx birləşdirmək, vətəndaşları ümumilli ideya ilə birləşdirmək gərəkdir. Siyasi mübarizə Konstitusiyanın tələblərinə uyğun şəkildə, hüquq normaları çərçivəsində aparılmalıdır. 80-ci illərin axırları, 90-cı illər sübut etdi ki, tarixi yaddaşsızlıq ciddi nəticələrə səbəb ola bilər və o, tələpəli məsələlərin həllində qarşısını almaz sədlər yaradır. Ona görə də Azərbaycanın faciəli, bir çox cəhətdən ziddiyyətli və eyni zamanda qəhrəmanlıq tarixini öyrənərkən bu tarixin ibrət dərslərini nəzərə almaq və dəfələrlə faciələrə gətirib çıxarmış səhvləri təkrarlamamaq lazımdır. Bu, böyüməkdə olan nəslə əsl vətənpərvərlik və vətəndaşlıq ruhunda daha səmərəli tərbiyə etməyə, onlara gerçəkliyin tələblərini nəzərə almaq və konkret siyasi məqamın xüsusiyyətləri ilə hesablaşmaq bacarığı aşılamağa imkan verir.

Yanvar faciəsinin daha bir mühüm ibrət dərsi bundan ibarətdir ki, biz dünya ictimaiyyətinin Azərbaycan haqqında son dərəcə az məlumatı olduğunu yəqin etdik. Təəssüf ki, biz indiyədək xaricdə təşkilati cəhətdən möhkəm diaspor yaratmağa, güclü lobbini, milli icmalar formalaşdırmağa müvəffəq olmamışıq ki, onlar MDB, Qərbi və Şərqi ölkələrində mənafehlərimizi qoruya bilsinlər. Bu, ümummilli vəzifədir və aktuallığını indiyədək itirməmişdir. Odur ki, kütləvi informasiya vasitələrinin, dövlət orqanlarının və ictimai qurumların geniş imkanlarından istifadə edərək, Azərbaycan haqqında məlumatı bütün dünyaya operativ surətdə, başcası isə -peşəkarlıqla yaymaq, Azərbaycan barədə həqiqəti danışmaq, ölkəmizdə gedən proseslərə dair obyektiv və qərəzsiz ictimai rəy yaratmaq lazımdır. Bu, ona görə lazımdır ki, "Qara yanvar" bir daha heç zaman təkrar edilməsin.

**1990-cı il 20 Yanvar faciəsi ilə əlaqədar Azərbaycanın Moskvadakı daimi
nümayəndəliyində 1990-cı il yanvarın 21-də keçirilmiş yığıncaqda
Heydər ƏLİYEVİN çıxışı**

Əziz həmvətənlərim, xanımlar və cənablar!

Bildiyiniz kimi, uzun illər Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifələrində işləmiş, Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü olmuşam. Geniş infarkt keçirmişəm. Xəstəliyimlə əlaqədar iki ildən artıqdır ki, pensiyadayam. Azərbaycam tərk etdiyim 1982-ci ilin dekabrından keçən müddətdə bu gün ilk dəfədir ki, Azərbaycan SSR-in Moskvadakı daimi nümayəndəliyinin astanasına qədəm qoyuram. Mən baş vermiş hadisələr haqqında dünən xəbər tutmuşam və təbiidir ki, bu hadisəyə laqeyd qala bilməzdim. Buraya ən əvvəl ona görə gəlmişəm ki, Azərbaycanın Moskvada kiçik parçası olan daimi nümayəndəliyində, böyük itkilərə səbəb olmuş faciə ilə bağlı bütün Azərbaycan xalqına başsağlığı verim. İkinci tərəfdən, bu məsələyə öz münasibətimi bildirmək istəyirəm. Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəsindən xahiş edirəm ki, mənim sözlərimi, kədərimi, başsağlığımı Azərbaycan xalqına çatdırsın. Hazırda başqa imkanım olmadığı üçün təəssüf hissi keçirirəm.

Azərbaycanda baş vermiş hadisələrə gəlincə, mən onları hüquqa, demokratiyaya yabançı, humanizmə və ölkəmizdə elan olunmuş hüquqi dövlət quruculuğu prinsiplərinə zidd hesab edirəm. Azərbaycanda yaranmış mürəkkəb vəziyyətin bir sıra səbəbləri vardır. Vaxtımızın məhdudluğundan bu məsələlərin üzərində ətraflı dayanmaq istəmirəm.

Artıq iki ildir ki, Azərbaycan və Ermənistan arasında millətlərarası münaqişə gedir. Həmin münaqişəni Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında baş verən hadisələr törətməmişdir. Azərbaycanın və Ermənistanın, eləcə də ölkənin ali siyasi partiya rəhbərliyinə bu məsələni tənzimləmək, daxili müharibəyə, millətlərarası münaqişəyə son qoymaq və milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər bir adamın ümumi Federativ İttifaq olan SSRİ-də azad yaşamasına şərait yaratmaq üçün ikiillik müddət kifayət idi.

Hesab edirəm ki, ötən iki ildə bu istiqamətdə lazımı səviyyədə iş aparılmamışdır. Dağlıq Qarabağ hadisələrinin ilkin mərhələsində ölkənin ali partiya siyasi rəhbərliyi tərəfindən vaxtında zəruri tədbirlər görülsə idi, gərginlik indiki həddə çatmaz, tərəflər itkilərə məruz qalmaz, başlıcası isə 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə çoxlu insan qırğını ilə nəticələnən hərbi müdaxilə üçün də zəmin yaranmazdı.

Bunlar üçün ilk növbədə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin artıq sabiq birinci katibi Vəzirov müqəssirdir. Bu yüksək vəzifədə olduğu müddətdə o, Azərbaycandakı vəziyyəti sabitləşdirmək üçün heç ne etməmişdir. Əksinə, özünün səhv addımları, yaramaz iş üslubu, yanlış siyasi

manevrləri ilə xalqla öz arasında uçurum yaratmışdır. Xalq isə hiddətlənmişdir. Elə buna görə də Bakıda və Azərbaycanın digər şəhər və rayonlarında aylarla davam edən mitinqlərdə dəfələrlə Azərbaycanın partiya rəhbərliyinin istefası tələbi irəli sürülmüşdür. Söhbət əslində Vəzirovun istefasından gedirdi. Bəs bu məsələ indiyə kimi niyə həll olunmamışdır? Yalnız dünən Bakı şəhərinə ordu yeridildikdən, qırğın və dağıntılar baş verdikdən sonra Vəzirov Azərbaycandan əslində qaçmışdır. Bu, böyük səhvdir. Ən böyük səhv isə, sözsüz ki, qeyriciddi, bu yüksək vəzifəyə əsla yaramayan adamın bir vaxt Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinə birinci katib təyin edilməsi idi. Ancaq iş təkcə bununla bitmir.

İndi yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə baş vermiş və bu gün də davam edən faciənin üstündə dayanmaq istəyirəm. Hesab edirəm ki, Azərbaycandakı vəziyyəti öz axarına salmaq, siyasi həyatdakı qeyri-sabitliyi nizamlamaq üçün kifayət qədər imkan olmuşdur. Təəssüf ki, Azərbaycan rəhbərliyi, həmçinin ölkənin ali siyasi rəhbərliyi bu imkanlardan istifadə edə bilməmişdir. Sərhədlərə edilən təcavüzü vaxtında aradan qaldırmaq mümkün idi. Axı camaat sərhəd zolağı ilə bağlı tələblərini üç ay əvvəl irəli sürmüşdü. Fəqət heç kəs onlarla görüşmək, izahat işi aparmaq və lazımı ölçü götürmək istəməmişdir. Təkrar edirəm: camaatı sakitləşdirmək üçün də imkanlar tükənməmişdir. İki-üç ay əvvəl Azərbaycan partiya rəhbərliyinin möhkəmləndirilməsi məsələsi həll edilsə idi, vəziyyət gərginləşməz, ordu yeridilməsinə zərurət yaranmazdı. Bütün vəziyyətlərdə hesab edirəm ki, məsələni siyasi cəhətdən tənzimləmək, xalqla mükəlliməyə girmək üçün əlverişli imkanlar olmuşdur. Lakin onlardan səmərəli istifadə edilməmişdir. Nəhayət, yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə sovet ordusunun, SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin böyük kontingenti Bakı şəhərinə yeridilmişdir. Nəticəsi isə göz qabağındadır. Bunun törətdiyi faciələr hamımıza məlumdur.

Belə qərar qəbul etmiş adamların hərəkətini siyasi qəbahət sayıram. Onlar sadəcə olaraq, respublikadakı əsl vəziyyəti qiymətləndirə bilməmiş, Azərbaycan xalqının psixologiyasını anlamamış, əhalinin müxtəlif təbəqələri ilə əlaqələri zəiflətmişlər. Onlar görünür, bu işlərin belə ağır faciəyə çevriləcəyini əvvəlcədən düşünməmişlər.

Bütün bunlar qabaqcadan nəzərə alınmalı və vaxtında vacib, zəruri tədbirlər qəbul edilməli idi. Ordu yeridilmiş, günahsız adamlar həlak olmuşlar. Yeri gəlmişkən, deyim ki, ölənlər arasında hərbi qulluqçuların olması haqqında da məlumatlar daxil olur. Sual olunur: Ölkənin ali dövlət partiya rəhbərliyinin səhv qərarı ucundan, olmayan qiyməti yatırımaq adı ilə Azərbaycana göndərilmiş rus gənclərinin günahı nədir?

Azərbaycana kənardan böyük ordu kontingenti yeridilmişdir. Respublikada neçə ordu birləşməsinin olduğu mənə yaxşı bellidir. Azərbaycanda kifayət qədər - 4-cü ordu, Xəzər Hərbi Dəniz Donanması, Desant qoşunlarının diviziyası, Hava Hücümündən Müdafiə Qoşunları, Daxili İşlər Nazirliyinin daxili

qoşun birləşmələri vardır. Oraya əlavə qoşun yeritmək nəyə lazım idi? Əgər belə zərurət var idisə, orada yerləşən hərbi hissələrdən də istifadə etmək olardı. Belə qərar qəbul edən Azərbaycan rəhbərliyi, hamıdan əvvəl isə bərk ayaqda Azərbaycanı qoyub qaçmış Vəzirov öz xalqı qarşısında məsuliyyət daşımalıdır. Ölkənin ali siyasi rəhbərliyinə yanlış məlumat verənlər də məsuliyyət daşımalıdırlar.

Zənnimcə, ölkənin ali siyasi rəhbərliyinə vəziyyət barədə vaxtında kifayət qədər düzgün, dəqiq, obyektiv informasiyalar çatdırılmamışdır. Rəhbərlik çaşqınlığa salındığından belə qərar qəbul etmişdir. Qırğın törədənlərin hamısı layiqincə cəzalandırılmalıdır.

20 YANVAR FACİƏSİNİN 4-CÜ İLDÖNÜMÜNÜN KEÇİRİLMƏSİ HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI

Xalqımızın tarixinə qanlı yanvar faciəsi kimi daxil olmuş 1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycan öz azadlığı və müstəqilliyi uğrunda ilk şəhidlərini vermişdir. Tarixin yaddaşına qanla yazılmış həmin gündən bizi 4 illik zaman məsafəsi ayırır. Təəssüf ki, bu 4 il ərzində 20 Yanvar hadisələrinə dövlət səviyyəsində lazımı siyasi-hüquqi qiymət verilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Milli Şurasının bu barədə müvafiq qərarı olmuşdur. Lakin 1992-ci il 19 yanvar tarixli bu qərarla yanvar hadisələrinin əsl səbəbləri açıqlanmamış, həqiqi günahkarları aşkar edilməmişdir. Bununla belə həmin qərarın özü də qəbul edildiyi 2 il ərzində yerinə yetirilməmişdir.

Qurban getmiş günahsız oğul və qızlarımızın əziz xatirələrinin ehtiramla yad edilməsini hər bir Azərbaycan vətəndaşı üçün müqəddəs borc hesab edərək, 20 Yanvar faciəsinin 4 -cü ildönümü münasibətilə qərara alıram:

1. 20 Yanvar faciəsinin 4-cü ildönümü ilə bağlı tədbirlərin hazırlanması və keçirilməsi üçün Dövlət Komissiyası yaradılsın. Komissiya keçiriləcək tədbirlərlə bağlı təkliflərini 3 gün müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının

Prezidentinə təqdim edilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə tövsiyə olunsun ki, 20 Yanvar hadisələrinə tam siyasi-hüquqi qiymət versin. Bu məqsədlə Milli Məclisin xüsusi sessiyasının keçirilməsi məsələsinə baxılsın.

3. Bu fərmandan irəli gələn məsələlərin həlli Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər ƏLİYEV

Bakı şəhəri, 5 yanvar 1994-cü il.

1990-cı İL YANVARIN 20-də BAKIDA TÖRƏDİLMİŞ FACİƏLİ HADİSƏLƏR HAQQINDA

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI MİLLİ MƏCLİSİNİN QƏRARI

1990-cı il yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakı şəhərinə və Azərbaycanın bir neçə rayonuna keçmiş Sovet İttifaqının qoşun hissələri fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən yeridilmiş, dinc əhaliyə divan tutulmuş, yüzlərlə insan qətlə yetirilmiş, yaralanmış, itkin düşmüşdür. Sovet ordusunun, xüsusi təyinatlı dəstələrin və daxili qoşunların iri kontingentinin Bakını zəbt etməsi xüsusi qəddarlıq və misli görünməmiş vəhşiliklərlə müşayiət edilmişdir.

Fəvqəladə vəziyyətin tətbiqi əhaliyə elan olunanaqədər hərbi qulluqçular 82 nəfəri amansızcasına qətlə yetirmiş, 20 nəfəri ölümcül yaralamışlar. Fəvqəladə vəziyyət elan edildikdən sonra isə yanvarın 20-də və sonrakı günlərdə Bakı şəhərində 21 nəfər öldürülmüşdür. Fəvqəladə vəziyyətin elan olunmadığı rayonlarda - yanvarın 25-də Neftçalada və yanvarın 26-da Lənkəranda daha 8 nəfər qətlə yetirilmişdir.

Beləliklə, qoşunların qanunsuz yeridilməsi nəticəsində Bakıda və respublika rayonlarında 131 nəfər öldürülmüş, 744 nəfər yaralanmış, 841 nəfər qanunsuz həbs olunmuşdur, hərbi qulluqçular tərəfindən 200 ev və mənzil, 80 avtomashın, o cümlədən təcili yardım maşınları, yandırıcı güllələrin törətdiyi yanğın nəticəsində dövlət əmlakı və şəxsi əmlak məhv edilmişdir. Həlak olanların arasında qadınlar, uşaqlar və qocalar, həmçinin təcili yardım işçiləri və milis nəfərləri olmuşdur. SSRİ Konstitusiyası, Azərbaycan SSR Konstitusiyası kobudcasına pozulmuş, Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqları tapdalanmışdır.

Qabaqcadan düşünüülüb hazırlanmış bu təcavüzkarlıq aksiyası Azərbaycan xalqının demokratiya və milli azadlıq uğrunda mübarizəsini boğmaq, xalqı təhqir edərək ona mənəvi zərbə vurmaq məqsədi daşımışdır.

20 Yanvar hadisələri ərəfəsində Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının rəhbərliyinin xalqın mənafeyinə zidd olan siyasəti, Azərbaycanın suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı Mərkəzin, şəxsən Mixail Qorbaçovun apardığı qeyri-obyektiv və qərəzli xətt geniş xalq kütlələrinin qəzəbinə səbəb olmuşdur.

Xalq arasında Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin, onun birinci katibi Əbdürrəhman Vəzirovun fəaliyyəti də kəskin etirazlar doğurmuşdur. Respublikada belə bir fikir mövcud olmuşdur ki, Azərbaycanın rəhbərliyi Dağlıq Qarabağ məsələsində Mərkəzlə sövdələşərək öz xalqına qarşı gizli xəyanətkar planlar həyata keçirir.

Azərbaycan rəhbərləri öz yarıtmaz və yararsız fəaliyyəti ilə xalqla hakimiyyət arasında keçilməz uçurum yaratmışdı. Məhz həmin dövrdə bir neçə ay Bakıda və respublikamızın digər şəhər və rayonlarında keçirilmiş izdihamlı mitinqlərdə Azərbaycan rəhbərliyinin istefası tələb olunurdu.

Cəmiyyətdə yaranmış qarşıdurmanın siyasi yollarla tənzimlənməsi üçün Azərbaycan SSR-in rəhbərliyi mövcud imkanlardan istifadə etməmişdir. Hakim dairələrin müxalifətlə apardığı iş siyasi oyun və intriqalar istiqamətində qurulmuş və yarıtmaz olmuşdur. Bir çox tələyüklü məsələnin həllində Azərbaycan rəhbərliyi aciz olmuş, nəticədə respublikada kəskin hakimiyyət böhranı yaranmışdır.

20 yanvara qədər partiya, dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin, eləcə də Bakıda gedən ziddiyyətli proseslərin təhlili göstərir ki, yanvar faciəsi qabaqcadan planlaşdırılmış hərbi əməliyyatın nəticəsi olmuşdur. 1989-cu ilin axırından yanvar hadisələrinə kimi respublika rəhbərləri Əbdürrəhman Vəzirov və Ayaz Mütəllibovun imzaları ilə Moskvaya ünvanlanan şifroqramlar buna əsaslı sübutdur. Şifroqramlarda Bakıya əlavə daxili qoşun və Sovet ordusu qüvvələrinin göndərilməsi tələb olunmuşdur. Bu səbəbdən Bakıda hərbi qüvvələrin yerləşdirilməsi və təminatı ilə əlaqədar müxtəlif hazırlıq işləri aparılmış, hadisələrə bir neçə gün qalmış Bakı şəhərinin xəstəxanaları tələsik boşaldılmış, külli miqdarda yaralıların yerləşdirilməsi üçün hazırlıq görülmüş, Sovet ordusu hərbi qulluqçularının ailə üzvləri təcili surətdə Bakı şəhərindən köçürülmüşdür. Beləliklə, hərbi təcavüz və qoşunların yeridilməsi üçün hər cür şərait yaradılmışdır.

Qoşunların Bakıya yeridilməsi kommunist rejimini saxlamaq, milli azadlıq hərəkatını boğmaq məqsədinə xidmət etmişdir. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi bürosunun 1990-cı il yanvarın 14-də keçirilmiş iclasında fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar irəli sürülmüş təkliflər hakimiyyəti itirmək qorxusu ilə bağlı olmuşdur.

1990-cı il yanvarın 15-də Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Elmira Qafarova Moskva şəhərində ezamiyyətdə ikən Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin qeyri-qanuni iclasında yetərsay olmadığı halda, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Əbdürrəhman Vəzirovun təkidi ilə qəbul edilmiş qərarla Azərbaycanda fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsinə razılıq verilmişdir. Bu bir daha təsdiq edir ki, 20 yanvar faciəsi qabaqcadan planlaşdırılmış cinayət aktıdır.

Hüquqi əsası olmadan Bakıda fəvqəladə vəziyyət elan edilməsi, Silahlı Qüvvələrin şəhərə soxulub heç bir müqavimətlə üzləşmədən ağır texnika və məhvedici silahlar vasitəsilə dinc əhaliyə qəddarcasına divan tutması Azərbaycan xalqına qarşı cinayət olmuşdur. Bu cəza tədbiri şüurlu surətdə planlaşdırılmış və vəhşicəsinə həyata keçirilmişdir.

Əsas məqsəd Azərbaycanda xalq hərəkətinə zərbə vurmaq, mövcud olan rejimin dağılmasına yol verməmək və istiqlalıyyət uğrunda mübarizə aparən qüvvələri məhv etmək olmuşdur.

Azərbaycan xalqına qarşı edilmiş bu təcavüz mərhələ-mərhələ həyata keçirilmişdir: şəhərdə qarətlərlə nəticələnən təxribatlar aparılmış, əhalini tərksilah etmək bəhanəsilə faciə ərafəsində hətta milis işçilərindən silahlar alınmışdır və s.

Yanvarın 19-da hərbi əməliyyatın növbəti mərhələsi kimi Azərbaycan televiziyasının enerji bloku partladılmış, respublika televiziyası və radiosunun verilişləri tamamilə kəsilmişdir. Faciə baş verən gündən isə digər kütləvi informasiya vasitələrinin fəaliyyəti dayandırılmış, xalq informasiya almaq hüququndan məhrum edilmişdir.

Planlaşdırılmış bu cinayət əməliyyatını həyata keçirmək üçün keçmiş SSRİ müdafiə naziri Dmitri Yazov, daxili işlər naziri Vadim Bakatin və başqa yüksək rütbəli hərbiçilər Bakıya gəlmişdilər.

Keçmiş SSRİ Konstitusiyasının 119-cu maddəsinin 14-cü bəndinin və Azərbaycan SSR Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin tələblərinin pozulması ilə qəbul edilmiş "Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyətin tətbiq edilməsi haqqında" SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı və bu fərmanın artıq fəvqəladə vəziyyət tətbiq ediləndən və yüzlərlə insanın qanı axıdıləndan sonra elan edilməsi həmin hərbi-siyasi aksiyanın Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının və Sovet dövlətinin rəhbərliyi, şəxsən Mixail Qorbaçov tərəfindən Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş cinayət və açıq təcavüz olduğunu təsdiq edir.

Azərbaycan üçün belə bir faciəli gündə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Əbdürrəhman Vəzirov xalqa qarşı xəyanətkarlıq yolu tutaraq yanvarın 19 və 20-də öz iş yerində olmaq əvəzinə yanvarın 19-nu Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin binasında DTK sədri Vaqif Hüseynovla birlikdə keçirmişdir. Sonra o, gizli surətdə SSRİ Müdafiə Nazirliyinin Bakıda yerləşən hərbi qərargahına getmiş, yanvarın 20-nə keçən gecə həmin qərargahda Dmitri Yazovla və Vadim Bakatinlə birlikdə hərbi əməliyyata rəhbərlik etmişdir. Nəhayət, yanvarın 21-də yalnız öz şəxsi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün gizli şəkildə hərbi təyyarə ilə Moskvaya qaçmışdır.

Öz hakimiyyətini nəyin bahasına olursa-olsun qoruyub saxlamaq məqsədi güdən keçmiş Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Əbdürrəhman Vəzirov bu ağır cinayətin bilavasitə təşkilatçısı və iştirakçısı olmuşdur. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin ikinci katibi Viktor Polyaniçko, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədri Ayaz Mütəllibov, Azərbaycan SSR Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin sədri Vaqif Hüseynov tutduğu vəzifə və səlahiyyətlərinə görə həmin cinayətin birbaşa iştirakçıları olmuşlar.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Elmira Qafarova, Azərbaycan Kommunist Partiyası Bakı şəhər komitəsinin birinci katibi Müslüm

Məmmədov Sovet imperiyasının qoşun hissələrinin Bakı şəhərinə yeridilməsi ilə əlaqədar heç bir konkret tədbir görmədiklərinə və vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmədiklərinə görə yüksək vəzifəli şəxslər kimi öz üzərinə düşən məsuliyyətin öhdəsindən gəlməmişlər.

Azərbaycan SSR kommunist rəhbərliyinin xəyanətkar siyasəti nəticəsində törədilmiş ağır cinayət azadlıqsevər Azərbaycan xalqının iradəsini qıra bilməmiş, onu daha da qəzəbləndirmişdir. Xalqın Sov.İKP və mövcud rejimə qarşı nifrəti son həddə çatmış, Sov.İKP üzvləri kütləvi şəkildə partiya biletlərini ataraq onun sıralarını tərk etmişlər.

Azərbaycan xalqını dəhşət və müsibətə düşər etmiş 20 yanvar faciəsi bütün dünyada əks-səda doğurmuş, mütərəqqi qüvvələrin qəzəb və hiddətinə səbəb olmuşdur. Bir çox ölkələrin radiostansiyaları da yanvar faciəsi haqqında hərtərəfli informasiya verir və imperiya qüvvələrini lənətləyirdi.

Sivilizasiyalı dövlətlərin təcrübəsindən fərqli olaraq Azərbaycanın siyasi rəhbərliyi nəinki istefaya getməmiş, hətta belə bir məqamda susmağı daha üstün tutmuşdur. Xalqının şəhidlər verdiyi faciəli günlərdə o bu faciəyə rəsmi bəyanatla münasibətini bildirməmiş, xalqın qəzəbindən qorxaraq şəhidlərin dəfn mərasimində iştirak etməmiş, yas içində olan xalqına başsağlığı belə verməmişdir. Bu cür şəraitdə Elmira Qafarovanın bəyanatı xalqda ümid və inam oyatmışdı. Lakin Mərkəzin siyasi xəttini həyata keçirən Azərbaycan rəhbərliyi sonrakı fəaliyyətində bu bəyanatı müdafiə etməmişdir.

Xalqın tələbi və bir qrup deputatın təşəbbüsü ilə 1990-cı il yanvarın 22-də çağırılan Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fəvqəladə sessiyasında respublikanın əksər siyasi və dövlət rəhbərləri iştirak etməmişlər. Azərbaycanın həyatında baş vermiş dəhşətli yanvar faciəsi ilə bağlı sessiyaya respublika rəhbərlərinin gəlməmələri onların xalqın taleyinə biganə qaldıqlarını, törədilmiş cinayətdə bu və ya digər dərəcədə iştirak etdiklərini göstərmişdir.

Buna baxmayaraq, sessiya yanvar hadisələrinə qiymət verməyə cəhd göstərmiş, bir sıra sənədlər qəbul etmişdir. Həmin sessiya SSRİ Ali Sovetinə, müttəfiq respublikaların Ali Sovetlərinə, dünyanın bütün ölkələrinin parlamentlərinə, Birləşmiş Millətlər təşkilatına, eləcə də Azərbaycan SSR-də yaşayan bütün millət və xalqlara müraciətlər qəbul etmişdir. Elə bu iclasda da hadisələrə hüquqi qiymət verilməsi məsələsi qaldırılmış və Deputat istintaq komissiyası yaradılmışdır.

Belə bir ekstremal vəziyyətdə keçirilmiş sessiyanın qəbul etdiyi qərarlar Azərbaycan siyasi rəhbərliyi tərəfindən yerinə yetirilməmiş, sessiyanın qərarına zidd olaraq fəvqəladə vəziyyət Bakı şəhərində dərhal ləğv edilməmişdir. Ali Sovetin materiallarından bəlli olur ki, Mərkəz Bakıda fəvqəladə vəziyyətin tətbiqindən cəmi ay yarım sonra onun ləğv edilməsinə razı olmuşdur. Respublika rəhbərliyi isə fəvqəladə vəziyyətin ləğvinin guya ki, cəmiyyətdə qarşıdurmaya səbəb olacağından qorxaraq onu ləğv etməkdən imtina etmişdir.

1991-ci il fevralın 9-da keçirilmiş Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyasında onun Rəyasət Heyətinin sədri Elmira Qafarova deputatların tələblərinə cavab olaraq demişdir: " ...bu qərar martın 5-də ittifaq sessiyasında müzakirə olunduqda biz Qorbaçov yoldaşla görüşdük. Bu məsələni onun qarşısında qaldırdım. O, bizə cavab verdi ki, sabahdan mən fəvqəladə vəziyyəti Bakıdan götürürəm. Mən dedim ki, bizə vaxt verin. Ayaz Niyazovичə zənc çaldım, sonra da Bakıya qayıtdıqda bu məsələni müzakirə etdik. Elə bilirəm ki, biz fəvqəladə vəziyyəti Bakıdan götürə bilməzdik. Çünki vətəndaş müharibəsi baş verə bilərdi".

Fəvqəladə vəziyyət yalnız 1991-ci il avqustun 30-da Ayaz Mütəllibovun prezident seçkiləri ərəfəsində ləğv olunmuşdur. Beləliklə, hakimiyyəti qan bahasına əlində saxlayan iqtidar yalnız fəvqəladə vəziyyət mexanizmi vasitəsilə respublikanı idarə edə biləcəyini başa düşərək, onu son anlara qədər saxlamağa cəhd göstərmişdir.

SSRİ Ali Sovetinin 1990-cı il mart ayında keçirilən üçüncü sessiyası Bakıdakı yanvar hadisələrinə siyasi qiymət vermək əvəzinə çox müəmmalı bir qərar qəbul etmişdir: "Azərbaycan SSR-də və Ermənistan SSR-də vəziyyət və həmin regionda şəraiti normallaşdırmaq tədbirləri haqqında". SSRİ Ali Soveti həmin qərarla Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Deputat istintaq komissiyasının gəldiyi nəticələri nəzərə alaraq 20 yanvarda törədilmiş cinayətlərin təhqiqi və istintaqı haqqında SSRİ Prokurorluğuna, SSRİ Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinə və SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinə göstəriş vermişdir. Artıq 1990-cı il dekabrın 20-də SSRİ Baş hərbi prokurorluğu hərbi qulluqçuların 20 yanvarda Bakıda baş vermiş hadisələrlə bağlı əməllərində cinayət tərkibi görməyərək işə xitam vermişdir. Beləliklə, SSRİ Ali Soveti əslində 20 yanvar faciəsinə siyasi və hüquqi qiymət verməkdən imtina etmişdir.

Azərbaycan xalqının 20 yanvar faciəsi ilə əlaqədar Mərkəzin bu ikiüzlü mövqeyinə və ədalətsiz qərarına Azərbaycanın siyasi rəhbərliyi öz münasibətini bildirməmişdir. Digər tərəfdən, respublika Ali Soveti ali hakimiyyət orqanı olsa da, əslində mövcud olan təcrübəyə görə o, respublika Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin göstərişlərinin dinməz icraçısı idi. Ona görə də özünün 1990-cı il yanvarın 22-dən sonra olan fəaliyyətində o bu ağır cinayətin mahiyyətinin açılması üçün müstəqil qəti addım atmamışdır.

1990-cı il yanvarın 24-dən 25-nə keçən gecə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin təşkilati məsələyə həsr olunmuş Plenumu keçirilmişdir. Plenumda iştirakçıların təzyiqi altında gündəliyə respublikada siyasi vəziyyətlə əlaqədar məsələ salınmış, Bakı şəhərində 1990-cı il yanvarın 19-20-də fəvqəladə vəziyyətin tətbiqinin səbəblərini təhqiq etmək üçün Əfrand Daşdəmirovun sədrliyi ilə komissiya yaradılmışdır. Həmin komissiyaya fəvqəladə vəziyyətin tətbiqi ilə bağlı bütün kompleks məsələləri öyrənmək və növbəti Plenuma təqdim etmək tapşırığı verilmişdir.

Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar məsələnin plenumun gündəliyinə salınmasına baxmayaraq, respublika kommunistlərinin ali orqanı faciəyə siyasi qiymət verməmiş, ümumiyyətlə, heç bir bəyanatla çıxış etməmişdir. Mərkəzi Komitənin faciəyə bu cür münasibəti sonralar yeritdiyi siyasətdə də öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1990-cı il martın 31-də keçirilmiş Plenumunda Əfrand Daşdəmirovun sədr olduğu komissiyanın işi haqqında məlumat dinlənilmiş və işin davam etdirilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir. Sonra isə heç bir müvafiq qərar olmadan komissiya öz işini dayandırmışdır. Nəticədə Mərkəzi Komitə qanlı yanvar hadisələrinin siyasi və hüquqi qiymətini verməkdən tamamilə boyun qaçırmışdır.

Mərkəzi Komitənin komissiyasının ilkin məlumatında göstərilir ki, fəvqəladə vəziyyət haqqında qərarın qəbul edilməsində Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi komitəsinin keçmiş birinci katibi Əbdürrəhman Vəzirovun rolunu müəyyənləşdirmək mümkün olmamışdır. 1990-cı il yanvarın 22-də Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi komitəsinin ilk partiya təşkilatı Əbdürrəhman Vəzirovu Sov.İKP sıralarından kənarlaşdırmış və Azərbaycan xalqına qarşı etdiyi cinayətlərə görə onun qanun qarşısında məsuliyyəti məsələni qaldırmışdır. Lakin Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin Plenumu prinsipsizlik göstərərək partiya təşkilatının qərarına etinasız yanaşmış, Əbdürrəhman Vəzirova yalnız şiddətli töhmət verməklə və onu Mərkəzi Komitənin tərkibindən xaric etməklə kifayətlənmişdir.

Hadisələrə heç bir siyasi qiymət verməyən Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi, onun bürosu və yeni birinci katib seçilməklə Azərbaycanın bu ağır dövründə respublikada siyasi rəhbərliyi öz üzərinə götürmüş Ayaz Mütəllibov cinayətin mahiyyətini və səbəbkarlarını pərdələmək xəttini müntəzəm və ardıcıl surətdə həyata keçirmişlər.

20 yanvar faciəsinin iştirakçılarından biri olmuş Ayaz Mütəllibov xalqına qarşı növbəti xəyanət edərək, 1991-ci il martın 9-da keçirilmiş Azərbaycan SSR Ali Sovetinin sessiyasına təzyiq göstərmiş, SSRİ-nin saxlanması ilə əlaqədar ümumittifaq referendumunda Azərbaycan SSR-in iştirak etməsi haqqında qərarın qəbul edilməsinə nail olmuş, nəticədə Azərbaycan xalqını ona qarşı ən ağır cinayət törətmiş sovet imperiyasının tərkibində qalmağa sövq etmişdir.

Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin, onun birinci katibi Ayaz Mütəllibovun bu siyasi xətti Deputat istintaq komissiyasının fəaliyyətinə də təsir göstərmişdir.

1990-cı il fevralın 11-də Deputat istintaq komissiyası özünün ilk bəyanatını vermişdir. Lakin bu bəyanat Azərbaycan SSR Ali Sovetinin həmin il yanvarın 22-də keçirilmiş fəvqəladə sessiyasında qəbul etdiyi qərarların çərçivəsindən kənara çıxmamışdır. O zaman Azərbaycanda yaranmış faciəli vəziyyət Deputat istintaq komissiyasından qısa bir müddətdə 20 yanvar faciəsinə

siyasi qiymət verilməsini, cinayətin təşkilatçılarının və iştirakçıların aşkar edilməsini və bunların Ali Sovetin müzakirəsinə verilməsini tələb edirdi. Bunu etmək üçün bütün imkanlar var idi.

Törədilmiş cinayət və onun nəticələri göz qabağında idi cinayətin təşkilatçılarının Sovet İttifaqı və Azərbaycan SSR siyasi rəhbərliyinin olduğu artıq ictimaiyyətə məlum idi. Amma Deputat istintaq komissiyası süründürməçiliyə yol verərək, Öz rəyini yalnız faciədən iki il sonra, yəni Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası ləğv olunduqdan, Sovet dövləti süqut etdikdən sonra Ali Sovetin Milli Şurasına təqdim etmişdir. Komissiya rəyi törədilmiş cinayətin ciddiliyinə baxmayaraq səthi səciyyə daşmış, mahiyyət etibarilə məlum olan ümumi xarakterli fikir və ifadələrdən ibarət olmuşdur.

Həmin sənəddə faciənin qiyməti onun əhəmiyyətinə uyğun səviyyədə verilməmiş, artıq mövcud olmayan Sovet dövləti və hökuməti rəhbərliyinin təqsirkar olduğu göstərildiyi halda, Azərbaycan rəhbərliyinin məsuliyyətinin üstündən keçməyə cəhd edilmişdir. Sübut etməyə ehtiyac yoxdur ki, belə nəticələrə gəlmək üçün heç də iki il vaxt gərək deyildi.

Deputat istintaq komissiyasının işində və rəyində olan bu nöqsanlara baxmayaraq təqdim edilmiş rəydə əks olunmuş faktik material və bəzi nəticələr 20 yanvar faciəsinə dolğun və siyasi qiymət vermək üçün Milli Şuraya imkan yaradırdı. Lakin Milli Şura 20 yanvar hadisələrinə qiymət vermək əvəzinə 1992-ci il yanvarın 19-da qəbul etdiyi qərarı ilə Deputat istintaq komissiyasının rəyini qənaətbəxş hesab edib onu təsdiq etməklə kifayətlənmişdir.

Beləliklə, 20 yanvar faciəsi Azərbaycan Respublikasının ali qanunvericilik orqanının qərarında öz siyasi-hüquqi qiymətini tapmamışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublikada kommunist rejimi mövcud olduğu zaman 20 yanvar faciəsinə siyasi qiymət verilməsini dəfələrlə tələb edən Azərbaycan Xalq Cəbhəsi hakimiyyətdə olduğu bir ildən çox müddətdə (Azərbaycan Respublikasının sabiq Prezidenti Əbülfəz Elçibəy, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sabiq sədri İsa Qəmbərov) faciəyə siyasi qiymət vermək üçün öz imkanlarından istifadə etməmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan SSR Ali Soveti fəvqəladə sessiyasının 1990-cı il 22 yanvar tarixli qərarı istisna olmaqla Qanlı yanvar hadisələrinin qiyməti dövlət səviyyəsində qəbul edilən heç bir qərar, bəyanat və digər rəsmi sənədlərdə öz əksini tapmamışdır. Deputat istintaq komissiyasının topladığı faktik materiallar respublikanın hüquq-mühafizə orqanlarına bu cinayətin istintaqı üçün şərait yaratsa da, onlar konkret əməli işlər görməmişlər.

Hadisələrdən ötən dörd il ərzində keçmiş SSRİ-nin və Azərbaycanın rəhbərliyi tərəfindən xalqa qarşı törədilmiş ən ağır cinayət açılmamış qalmışdır.

1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda törədilmiş faciəli hadisələrə indiyə qədər tam siyasi-hüquqi qiymət verilməməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin "20 yanvar faciəsinin dördüncü ildönümünün

keçirilməsi haqqında" 1994-cü il 5 yanvar tarixli Fərmanında göstərilmiş və bununla əlaqədar Milli Məclisin xüsusi iclasının keçirilməsi tövsiyə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində bu məsələyə baxılarkən yaradılmış redaksiya komissiyası tərəfindən Ali Sovetdə, Prezident Aparatında, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğunda, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyində, Daxili İşlər Nazirliyində, Baş Arxiv İdarəsində olan materiallar və Deputat istintaq komissiyasının rəyi nəzərdən keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 20 yanvar hadisələrinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin tövsiyəsini qəbul edərək və məsələnin müzakirəsi zamanı söylənmiş fikir və mülahizələri, habelə əldə edilmiş faktları nəzərə alaraq qərara alır:

1. Azərbaycanda vüsət tapmış milli azadlıq hərəkətini boğmaq, demokratik və suveren bir dövlət yaratmaq amalı ilə ayağa qalxan xalqın inam və iradəsini qırmaq, milli mənliliyini alçaltmaq və belə bir yola qədəm qoyan hər hansı xalqa sovet hərbi maşınının gücünü nümayiş etdirmək məqsədilə 1990-cı il yanvarın 20-də Sovet Silahlı Qüvvələrinin Bakı şəhərinə və respublikanın bir neçə rayonuna yeridilməsi, nəticədə haqq və ədalətin müdafiəsi naminə küçələrə çıxmış silahsız adamların qəddarcasına qətlə yetirilməsi Azərbaycan xalqına qarşı totalitar kommunist rejimi tərəfindən hərbi təcavüz və cinayət kimi qiymətləndirilsin.

2. İşğalçılıq siyasəti ilə Azərbaycanın suverenliyinə qəsd etmiş, xalq hərəkətini boğmaq üçün bədnam kommunist ideologiyası libasında köhnə imperiya iddialarını həyata keçirmək məqsədilə 20 yanvar faciəsini təşkil etmiş Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası, Sovet dövləti və hökuməti rəhbərliyinin, şəxsən Mixail Qorbaçovun Azərbaycan xalqına qarşı ağır cinayət törətdiyi qeyd olunsun.

3. Xalqa qarşı törədilən hərbi təcavüzə görə məsuliyyət eyni zamanda Azərbaycan Kommunist Partiyası rəhbərliyinin üzərinə düşür. Xalqın azadlıq hərəkətini boğmaq məqsədilə Sovet qoşunlarının Azərbaycana çağırılmasına və xalqa qarşı yönəldilməsinə razılıq verən, vətəndaşların əmin-amanlığını təmin etməyən, hakim mövqelərini qorumaq naminə öz xalqının qanının axıdılmasına yol verən Əbdürrəhman Vəzirovun təcavüzün birbaşa təşkilatçısı və iştirakçısı olduğu, Ayaz Mütəllibovun, Viktor Polyaniçkonun, Vaqif Hüseynovun bu cinayətdə bilavasitə iştirak etdikləri, bununla da, Azərbaycan xalqına xəyanət etdikləri qeyd olunsun.

4. Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Elmira Qafarovanın, Azərbaycan Kommunist Partiyası Bakı Şəhər Komitəsinin birinci katibi Müslüm Məmmədovun Sovet imperiyasının qoşun hissələrinin Bakı şəhərinə yeridilməsi ilə əlaqədar heç bir konkret tədbir görmədiklərinə və vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etmədiklərinə görə yüksək əzifəli şəxslər kimi siyasi məsuliyyət daşıdıqları qeyd edilsin.

5. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Plenumunun qərarı ilə yaradılmış komissiyanın (sədr – Əfrand Daşdəmirov) yanvar faciəsinin mahiyyətini və əsl səbəbkarlarını xalqdan gizlətmək və cinayəti ört-bastır etmək məqsədi daşıdığı qeyd olunsun.

6. Qeyd edilsin ki, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Deputat istintaq komissiyası (sədr - Məhdət Abasov, sədr müavini - Tamerlan Qarayev) 20 yanvar faciəsinin təhqiqi üçün müəyyən iş aparmış, lakin süründürməçiliyə yol verərək siyasi konyunktura naminə bəzi şəxslərin təqsirinin üstündən keçməklə, respublikanın rəhbərliyinə yaranmaq məqsədi güdmüşdür. Yanvar hadisələrinə siyasi-hüquqi qiymət verilməsi ilə bağlı Komissiyanın çıxardığı nəticələr kifayətləndirici hesab edilməsin.

7. Qeyd olunsun ki, Ali Sovetin Milli Şurası və sonralar Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan xalqının həyatında baş vermiş 20 yanvar faciəsinə öz münasibətini bildirməmiş və yalnız Deputat istintaq komissiyasının işinin yekunlarını qənaətbəxş hesab etməklə kifayətlənmişdir.

8. 1990-cı il 20 yanvar hadisələrindən ötən dörd il ərzində respublika hüquq mühafizə orqanlarının keçmiş rəhbərlərinin bu cinayətin istintaqı ilə bağlı fəaliyyəti yarıtmaz hesab edilsin. Qeyd edilsin ki, Bakı şəhərində, eləcə də Azərbaycanın bir neçə rayonunda yüzlərlə insanın həlak olması və yaralanması ilə nəticələnmiş Qanlı yanvarın əsl təqsirkarlarının üzə çıxarılmasına və son dörd il ərzində bu faciənin mahiyyətinin açılmasına maneçilik edən şəxslərin müqəssirlik dərəcəsinin müəyyənəldirilməsində hüquq mühafizə orqanlarının fəaliyyəti qeyri-qənaətbəxş olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroruna tapşırılsın ki, bu işin qısa müddətdə başa çatdırılmasını və təqsirli şəxslərin qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyətə cəlb olunmasını təmin etsin.

9. Yanvar faciəsinin Azərbaycan xalqının tarixində böyük siyasi əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alaraq, habelə Azərbaycanın azadlığı uğrunda şəhid olanların xatirəsini əbədləşdirmək məqsədilə Bakı şəhərində xatirə kolmpleksi yaradılsın.

Bakı şəhəri, 29 mart 1994-cü il.

20 YANVAR FACIƏSİNİN 10-cu İLDÖNÜMÜ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN FƏRMANI

1990-cı il yanvarın 20-də Azərbaycan xalqına qarşı ağır cinayət törədilmişdir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün pozulması cəhdlərinə, keçmiş SSRİ rəhbərliyinin Azərbaycan xalqına qarşı apardığı ədalətsiz və qərəzli siyasətə, yerli rəhbərliyin yarıtmaz fəaliyyətinə etiraz əlaməti olaraq küçələrə çıxmış dinc əhaliyə divan tutmaq məqsədilə Bakıya və respublikanın bir neçə rayonuna qanunsuz olaraq sovet qoşun hissələri yeridildi. Görünməmiş qəddarlıqla həyata

keçirilən cəza tədbirləri nəticəsində Azərbaycanın yüzlərlə günahsız vətəndaşı yaralandı və qətlə yetirildi. Bununla Azərbaycan xalqına qarşı kütləvi terror aktı həyata keçirildi.

20 Yanvar hadisələri ərəfəsində Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası rəhbərliyinin xalqın mənafeyinə zidd siyasəti, Azərbaycanın suverenliyi və ərazi bütövlüyünə qarşı Mərkəzin apardığı qeyri-obyektiv və qərəzli xətt respublika əhalisinin hədsiz qəzəbinə səbəb oldu. O zamankı Azərbaycan rəhbərliyinin xüsusilə Dağlıq Qarabağ məsələsində Mərkəzlə sövdələşməsi respublikada kəskin etirazlar doğurdu.

1987-ci ildən başlayaraq ortaya atılan qondarma Dağlıq Qarabağ problemi Azərbaycan xalqı tərəfindən elə ilk günlərdən respublikanın ərazi bütövlüyünə qarşı, vətəndaşların konstitusiyə hüquqlarının pozulmasına yönəldilmiş bir cəhd kimi qəbul olundu. Lakin sərhədlərimizin toxunulmazlığı müxtəlif səviyyəli dövlət qurumları tərəfindən rəsmən dəfələrlə təsdiq edilsə də, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycanın tərkibindən çıxarılması məqsədini güdən siyasət mərhələ-mərhələ həyata keçirilirdi.

Hələ 1988-ci ilin martında Sovet İttifaqı Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsi və SSRİ Nazirlər Soveti Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi haqqında xüsusi bir qərar qəbul edərək, əslində Dağlıq Qarabağın Azərbaycan SSR-in tabeliyindən çıxarılmasının təməlini qoydu. Heç bir obyektiv əsasla istinad etməyən, qondarma səbəblərlə qəbul edilmiş bu qərarla Dağlıq Qarabağa müstəsna hüquqlar verildi, külli miqdarda vəsait ayrıldı, Vilayətin bir çox məsələlərinin həlli birbaşa İttifaq nazirlik və qurumlarına həvalə edildi. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 17 iyun 1988-ci il tarixli qərarında isə qeyd olunurdu ki, Mərkəzin həmin qərarı ilə həyata keçirilən tədbirlər "Muxtar Vilayətin məhsuldar qüvvələrinin inkişafının sürətləndirilməsi, onun istər erməni və azərbaycanlı əhalisinin, istərsə də başqa millətlərinin iqtisadi və mənəvi tələbatının ödənilməsi üçün əlverişli şərait yaradır".

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Azərbaycanın tabeliyindən çıxarmaq yolunda Mərkəzin atdığı növbəti addım SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Muxtar Vilayətdə Xüsusi İdarəetmə Forması yaratmaq haqqında 1989-cu il yanvarın 12-də verdiyi fərman oldu. Dağlıq Qarabağın idarə olunması Mərkəzin nümayəndəsi A.İ.Volskinin başçılığı ilə yaradılmış Xüsusi İdarəetmə Komitəsinə həvalə edildi. Bu, faktiki olaraq Dağlıq Qarabağın Azərbaycan SSR-in tərkibindən çıxarılması demək idi.

SSRİ rəhbərliyi qəbul etdiyi rəsmi sənədlərində belə bir təsəvvür yaratmağa çalışırdı ki, o, regionda yaranmış vəziyyəti normallaşdırmaq üçün atdığı addımlarda həm Azərbaycana, həm də Ermənistana münasibətdə paritetlik mövqeyindən çıxış edir. Halbuki Mərkəzin Azərbaycana, azərbaycanlılara qarşı qərəzli münasibəti açıq-aşkar göz qabağında idi.

Azərbaycanlılar hələ 1988-ci ildən əvvəl də SSRİ-nin mərkəzi kütləvi informasiya vasitələrində və Ermənistanın müxtəlif mətbu orqanlarında məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilən ideoloji təcavüzə məruz qalırdılar. "Mənfi azərbaycanlı obrazı" yaratmaq həmin kampaniyanın əsas məqsədi idi. Bu, 1988-ci ildə Ermənistan SSR-də, eləcə də Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində başlanmış kütləvi etnik təmizləmə əməliyyatının hazırlıq mərhələsi hesab edilə bilər. Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların misli görünməmiş qəddarlıqla ata-baba yurdlarını tərk etməyə məcbur edilmələri zamanı neçə-neçə soydaşımız, o cümlədən qocalar, qadınlar və uşaqlar qətlə yetirildi. SSRİ-nin rəsmi dövlət qurumları, hüquq-mühafizə orqanları və kütləvi informasiya vasitələri Dağlıq Qarabağ probleminə olduqca böyük diqqət yetirdiyi halda, Azərbaycan xalqının böyük faciəsi tam sükutla müşayiət olundu. Azərbaycan rəhbərliyinin bu məsələdə tutduğu laqeyd mövqe isə öz xalqına qarşı əsl cinayət idi.

Ermənistan SSR Ali Soveti Azərbaycan rəhbərliyinin bu mövqeyindən "cəsarətlənərək" 1989-cu il dekabrın 1-də Dağlıq Qarabağın Ermənistan SSR ilə birləşməsi haqqında qərar qəbul etdi. 20 Yanvar hadisələrinə bir neçə gün qalmış, yəni 1990-cı il yanvarın 15-də isə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin "Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və bəzi digər rayonlarda fəvqəladə vəziyyətin elan olunması haqqında" fərmanı isə əslində azərbaycanlıların Dağlıq Qarabağdakı ev-eşiklərinə qayıtmaq ümidlərinə də son qoydu. Fərmanın başlığından göründüyü kimi, Muxtar Vilayətin və "bəzi digər rayonların" kimə mənsub olması məsələsi də artıq sual altına qoyulurdu.

Mərkəzin Azərbaycana qarşı qərəzli siyasət yeritməsi, respublika rəhbərliyinin xalqın taleyinə açıq-aşkar laqeydlik nümayiş etdirməsi geniş xalq kütlələri içərisində qəzəb və etirazlara səbəb olurdu. Onlar get-gedə daha aydın şəkildə dərk edirdilər ki, Azərbaycan rəhbərliyi respublikanın, xalqın taleyi ilə bağlı gedən oyunların qarşısını almaqda acizlik və qətiyyətsizlik göstərir, bəlkə də rəhbər mövqelərini qoruyub saxlamaq üçün Mərkəzlə sövdələşərək xalqa qarşı gizli xəyanətkar planlar həyata keçirir. Xalqın bütün məsuliyyəti öz üzərinə götürməkdən, bu xəyanətkar planların həyata keçirilməsinin qarşısını almaq üçün ayağa qalxmaqdan başqa bir yolu qalmamışdı.

SSRİ rəhbərliyi də respublikada haqq-ədalətin bərqərar edilməsi uğrunda səsinə qaldıran xalqa açıq divan tutmaq yolunu seçdi. Sovet ordusunun, xüsusi təyinatlı dəstələrin və daxili qoşunların iri kontingentinin 1990-cı il yanvarın 20-də fəvqəladə vəziyyət elan edilmədən Bakını zəbt etməsi xüsusi qəddarlıq və misli görünməmiş vəhşiliklərlə müşayiət edildi.

Ayağa qalxan xalqın inam və iradəsini qırmaq, milli mənliliyini alçaltmaq və sovet hərbi maşınının gücünü nümayiş etdirmək məqsədilə həyata keçirilmiş 20 Yanvar faciəsi totalitar kommunist rejiminin Azərbaycan xalqına qarşı hərbi təcavüzü və cinayəti idi.

Törədilmiş cinayət və onun nəticələri göz qabağında olduğu halda respublika rəhbərliyi baş vermiş faciənin mahiyyətini hər vasitə ilə ört-basdır etməyə cəhd göstərmişdir. Xalqın tələbi və bir qrup deputatın təşəbbüsü ilə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 1990-cı il yanvarın 22-də Yanvar faciəsi ilə bağlı çağırılmış sessiyasına respublikanın əksər siyasi və dövlət rəhbərlərinin gəlməməsi isə onların xalqın taleyinə biganə qaldıqlarını, törədilmiş cinayətdə bu və ya digər dərəcədə iştirak etdiklərini bir daha təsdiq etmişdir. Respublika rəhbərliyi hətta şəhidlərin dəfn mərasiminə gəlməyi belə lazım bilməmişdir.

20 Yanvar hadisələrinə siyasi qiymət verilməsi tələbi ilə dəfələrlə çıxış edən Azərbaycan Xalq Cəbhəsi də hakimiyyətdə olduğu dövrdə faciəyə siyasi qiymət vermək üçün öz imkanlarından istifadə etməmişdir. Beləliklə, hadisələrdən uzun müddət keçsə də, keçmiş SSRİ-nin və Azərbaycanın rəhbərliyi tərəfindən xalqa qarşı törədilmiş ağır cinayət açılmamış qalmışdı.

Hələ Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti mövcud olduğu dövrdə 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı olan və geniş xalq kütlələri tərəfindən yığılıb Dövlət İstintaq Komissiyasına təhvil verilmiş konkret dəlil və sübutlar qəsdən Azərbaycandan çıxarılıb aparılmışdı. O dövrdə Azərbaycanın prokurorluq və hüquq-mühafizə orqanları müvafiq istintaq tədbirləri həyata keçirməmiş, hətta əksinə, 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı bir sıra məxfi sənədlər, o cümlədən mühüm arxiv sənədləri bütövlüklə və ya qismən məhv edilmişdi.

SSRİ-nin digər bölgələrində, o cümlədən Tbilisidə və Baltikyanı ölkələrdə baş vermiş hadisələr sovet rəhbərliyi, xalq deputatları qurultayı səviyyəsində müzakirə edilsə də, 20 Yanvar faciəsi zamanı baş vermiş hadisələr şüurlu şəkildə təhrif edilərək yanlış yozuma və unutqanlığa məhkum edilmişdi.

Yalnız 1994-cü ildə 20 Yanvar hadisələrini lazımcına qiymətləndirmək yolunda ciddi addımlar atılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 yanvar 1994-cü il tarixli fərmanı ilə Milli Məclisə 20 Yanvar hadisələrinə tam siyasi-hüquqi qiymət verməsi tövsiyə olunmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi həmin məsələyə xüsusi sessiya həsr edərək bir neçə gün davam edən iclaslarında Yanvar hadisələrinin əsl səbəblərini açıqlamış, həqiqi günahkarları aşkar etmişdir. 1990-cı il yanvarın 20-də törədilmiş faciəli hadisələrə Milli Məclisin 29 mart 1994-cü il tarixli qərarı ilə siyasi-hüquqi qiymət verilmişdir.

XX əsr tarixində totalitarizmin törətdiyi ən qanlı terror aktlarından biri olan 20 Yanvar faciəsində Azərbaycan xalqına qarşı işlədilmiş cinayət əslində bəşəriyyətə, humanizmə, insanlığa qarşı həyata keçirilmiş dəhşətli bir əməldir. Həmin cinayəti törədənlər indiyədək öz cəzalarını almamışlar. Xalqımız əmindir ki, müqəssirlər tarix, bəşəriyyət, eləcə də Azərbaycan xalqı qarşısında cavab verməli olacaqlar.

Azərbaycan xalqı 20 Yanvarda hərbi, siyasi, mənəvi təcavüzə məruz qalsa da, öz tarixi qəhrəmanlıq ənənələrinə sadıq olduğunu, Vətənin azadlığı və müstəqilliyi naminə ən ağır sınaqlara sinə gərmək, hətta şəhid vermək əzmini

bütün dünyaya nümayiş etdirdi. 1990-cı ilin Qanlı Yanvarında Azərbaycanın azadlığı və müstəqilliyi uğrunda şəhidlik zirvəsinə ucalmış Vətən övladları özlərinin fədakarlığı, şəhidliyi ilə xalqımızın qəhrəmanlıq salnaməsinə parlaq səhifə yazdılar. Bu gün də Azərbaycan xalqı onun milli mənliliyini qorumaq üçün öz canlarından keçməyə hazır olan övladları ilə fəxr edir.

Azərbaycanın azadlığı uğrunda qəhrəmancasına həlak olmuş vətəndaşlarımızın əziz xatirəsini 20 Yanvar faciəsinin 10-cu ildönümü ərəfəsində dərin hüznə yad edərək qərara alıram:

1. Qanlı Yanvar faciəsinin Azərbaycan tarixində qəhrəmanlıq və şəhidlik zirvəsi kimi müstəsna əhəmiyyətini nəzərə alaraq faciənin 10-cu ildönümünə həsr olunmuş xüsusi mərasimlər Azərbaycan Respublikasının bütün şəhər, rayon və kəndlərində geniş miqyasda keçirilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, Təhsil Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi, Gənclər və İdman Nazirliyi, Qadın Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı kütləvi tədbirlər, konfranslar və tematik dərslər keçirməklə gənc nəsə vətənpərvərlik, müstəqillik, milli-mənəvi dəyərlərə sadiqlik ideyalarının aşılmasını təmin etsinlər.

3. Azərbaycan Elmlər Akademiyası və Təhsil Nazirliyi xalqımızın tarix boyu azadlıq və müstəqillik yolunda apardığı mübarizəsinin müxtəlif mərhələlərini əks etdirən fundamental elmi-tədqiqatların aparılması ilə yanaşı bu mübarizədə 20 Yanvar faciəsinin elmi baxımdan obyektiv işıqlandırılmasını, bu hadisəyə həsr olunmuş xüsusi elmi sessiya və konfranslar keçirilməsini, müvafiq nəşrlərin hazırlanmasını təmin etsinlər.

4. Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi 20 Yanvar faciəsinin 10-cu ildönümü münasibətilə onun əsl mahiyyətini müxtəlif ölkələrin ictimaiyyətinə çatdırmaq məqsədilə Qanlı Yanvarı sovet totalitar rejiminin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi təcavüz və terror aktı kimi səciyyələndirən tədbirlər proqramı hazırlayıb həyata keçirsin.

5. Azərbaycan Respublikasının Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi, Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Şirkəti, qəzet və jurnal redaksiyaları 20 Yanvar faciəsinin 10-cu ildönümü ilə bağlı materialların nəşr və nümayiş etdirilməsini təmin etsinlər.

6. "Azərkinovideo" İstehsalat Birliyi 20 Yanvar hadisələrinə həsr olunmuş tammetrajlı sənədli filmin çəkilişini təmin etsin.

7. Nazirlər Kabineti bu fərmandan irəli gələn məsələləri həll etsin.

HEYDƏR ƏLİYEV

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 16 dekabr 1999-cu il

MÜNDƏRİCAT

Ön söz.....	3
Giriş.....	11
Qanlı faciə.....	13
Dini amil.....	16
Qafqaz amili.....	18
Milli amil.....	24
Qanlı Yanvarın geosiyasi aspekti.....	26
Qanlı Yanvar və Dağlıq Qarabağ problemi.....	29
Tarixi gerçəkliklərlə üz-üzə.....	35
Qanlı Yanvarın ibrət dərsləri.....	39

Sənədlər:

1990-cı il 20 Yanvar faciəsi ilə əlaqədar Azərbaycanın Moskvadakı daimi nümayəndəliyində 1990-cı il yanvarın 21-də keçirilmiş yığıncaqda Heydər Əliyevin çıxışı.....	41
20 Yanvar faciəsinin 4-cü ildönümünün keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.....	45
1990-cı il yanvarın 20-də Bakıda törədilmiş faciəli hadisələr haqqında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəran.....	47
20 Yanvar faciəsinin 10-cu ildönümü haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.....	61

РАМИЗ МЕХТИЕВ

**РЕАЛИИ ГЕНОЦИДА
АЗЕРБАЙДЖАНЦЕВ**

БАКУ-2000

НАУЧНАЯ ИСТИНА О КРОВАВОЙ БОЙНЕ 20 ЯНВАРЯ

ПРЕДИСЛОВИЕ

к книге доктора философских наук Р.Э.Мехтиева "Реалии геноцида азербайджанцев"

По сегодняшний день о кровавой бойне 20 Января написано достаточно много. Опубликованы десятки статей, книг, иллюстрированных материалов. Я тоже писал об этом страшном преступлении против нашего народа, часто выступал в связи с этим. Однако время идет. Со дня кровопролития 20 Января прошло уже 10 лет. Но трагедия эта врезалась и в мою память, как в память других свидетелей страшной расправы, учиненной 20 Января 1990 года в Баку и районах Азербайджана по указанию палача азербайджанского народа Михаила Горбачева, оставив в ней глубокий след...

...20 Января 1990 года кровавый советский режим осуществил страшный, заранее продуманный и запланированный акт расправы, направленный против азербайджанского народа. Было учинено невиданное в истории преступление против мирного населения: государство применило оружие против собственных граждан - безоружного гражданского населения, в том числе детей, женщин, стариков. Над населением, мирным путем выразившим протест против нарушения самых обычных и законных своих прав - насильственного отторжения Нагорного Карабаха, части священной родной земли, была учинена жестокая расправа. В столице Азербайджана и в районах республики кровь лилась рекой.

За несколько дней до осуществления этого ужасного военного преступления была запущена диверсионная машина КГБ, проведена "специальная подготовительная работа": больницы были освобождены, семьи русских офицеров, служивших в Баку, были вывезены из страны, представители русского населения стали покидать страну, искусственно была создана проблема "русских беженцев". Выступив в средствах массовой информации, официальные круги обманули народ, объявив о том, что в Баку, мол, не будут введены никакие воинские части. А за несколько часов до кровавой бойни русскими военными был взорван энергоблок Азербайджанского телевидения.

Информационная связь народа внутри страны и с внешним миром оказалась прерванной. И без предварительного предупреждения, внезапно, в ночь с 19 на 20 января, по указанию М. Горбачева, в Баку были введены различные армейские части под непосредственным руководством силовых министров Язова, Бакатина и Крючкова. Коммунистическая диктатура

осуществила в 1990 году против азербайджанского народа преступное военное вмешательство, учиненное ею в 1956 году против Венгрии, в 1968 году - против Чехословакии и в 1979 году - против Афганистана. Однако, это международное преступление по своей жестокости отличалось от всех предыдущих преступлений коммунистической диктатуры. Разница заключалась в том, что в состав направленных в Азербайджан профессиональных карательных отрядов были включены солдаты и офицеры-армяне, мобилизованные в Ставрополе, Краснодаре, Ростове и других местах, армяне, служившие в советских воинских частях в Азербайджане, и даже курсанты армянской национальности. Таким образом, в кровавой бойне, учиненной 20 января 1990 года над азербайджанским народом, был целиком учтен и "богатый" исторический опыт Российской империи и царизма в разжигании национальных конфликтов и осуществлении расправ.

Советская оккупационная армия применила во время расправы в Баку и ряд тактических "новшеств". Во всех направлениях наступления, осуществляемого в сопровождении военной бронетехники, неожиданно был погашен свет. Население, не ожидавшее града пуль от своего государства и оказавшееся поэтому в замешательстве, было подвергнуто под светом прожекторов интенсивному обстрелу, расправа над народом была учинена с особой жестокостью. Танки и бронемашин без номеров были направлены прямо на массы людей. Вzbесившиеся карательные отряды в специальных масках, пренебрегая самыми обычными международными правовыми нормами, подвергли обстрелу женщин, детей, стариков, подоспевших на помощь раненым медицинских работников в белых халатах, машины скорой помощи, мирных людей, вышедших на балконы, выглядывавших из окон, больницы и даже детские больницы. Карательная операция была осуществлена с особой жестокостью: против безоружного населения были использованы запрещенные и обладающие особой разрушительной силой и опасным воздействием на организм пули, обстрел населения, покидавшего улицы и площади, производился сзади. Чтобы скрыть следы этого тяжкого преступления и не оставить в живых раненых свидетелей, их убивали штыками, бросали под гусеницы танков, бронемашин, а затем спешно собирали и прятали.

В ночь с 19 на 20 января на бакинских улицах до утра продолжалась расправа, кровь лилась рекой. Лишь после того, как преступление было завершено, наутро, был объявлен указ о чрезвычайном положении. При доведении до народа посредством военных радиостанций этого указа карательные отряды, уже завершившие свою кровавую "миссию", были поспешно выведены из Баку, и в город введены новые части регулярной армии. Для того, чтобы скрыть следы совершавшегося всю ночь преступления, 20 января населению было запрещено выходить на улицы.

Чтобы как-то оправдать проявленную жестокость, "доказать", что народ, якобы, оказывает сопротивление армии, а также для того, чтобы держать население в страхе, военные инсценировали столкновения. Находившиеся в состоянии стресса, потрясенные граждане, вышедшие на улицы в поисках своих погибших родственников, раненых, пропавших без вести, были расстреляны среди бела дня...

Однако, к величайшему сожалению, многие вопросы этого жестокого преступления, учиненного большевистско-тоталитарным режимом против азербайджанского народа, в частности, его история и социально-политические корни до сих пор не раскрыты с полной ясностью.

Кроме всего этого, историческая правда о кровавой бойне 20 Января была доведена до народов мира не в том виде, как она есть на самом деле. В особых целях, преднамеренно, до мирового сообщества об этом была доведена ложная информация, причины и ход событий искажены.

В этой связи книга известного азербайджанского ученого, доктора философских наук Р.Э.Мехтиева "Реалии геноцида азербайджанцев" является чрезвычайно важным научным исследованием в области достоверного освещения истории кровавой бойни 20 Января. Не сомневаюсь в том, что труд ученого является ценным вкладом в историоведение трагедии 20 Января. Самое существенное отличие произведения Р.Э.Мехтиева от написанного о 20 Января до сих пор и главное его достоинство заключается в том, что автор впервые описывает события 20 Января в широком научно-историческом плане и в контексте всемирной истории. Ученый исследует и обнародывает исторические и социально-политические корни кровавой трагедии, учиненной в Баку январе 1990 года, рассматривает ее в очень широком пространстве и в длительном отрезке времени, проводит существенные обобщения, поэтапно, шаг за шагом, прослеживает, анализирует исторический путь, приведший к 20 Января, и проводит связанные с этой трагедией события, процессы через призму научных исследований.

Думается, что самое важное качество этого труда, предложенного вниманию широких читательских масс всего мира, заключается в его объективности и научности. При исследовании этого страшного преступления автору удалось избежать эмоциональности, передать своим читателям исторические корни и ход произошедшего события хладнокровно - с позиции добросовестного ученого. Словно Р.Э.Мехтиев руководствовался девизом "Пусть повсюду в мире люди воспримут правду о 20 Января такой, какая она есть!" и смог достойно претворить его в жизнь.

Р.Э.Мехтиев совершенно справедливо ставит в своем произведении вопрос: почему, в отличие от карательных операций, осуществленных советской армией в Тбилиси (1989) и Вильнюсе (1991), в Баку была учинена

столь широкомасштабная и жестокая кровавая бойня? Кроме того, почему М. Горбачев, ставший палачом этих кровавых боен, извинился перед грузинским и литовским народами, и в то же время, не стал просить прощения у азербайджанского народа? Автор увязывает это, прежде всего, с тремя факторами: религиозным (точнее - исламским), кавказским и тюркским. Должен отметить, что Р.Э.Мехтиев, излагая свою позицию в связи со всеми этими факторами, обратился к многочисленным первоисточникам, основывался на ценных документах, поднял чрезвычайно большое количество литературы.

Реальные исторические процессы свидетельствуют о том, что Р.Э.Мехтиев не ошибается в своих исследованиях, точнее, выступает с абсолютно правильной позиции. История кровавых колониальных захватов царизма показывает, что российские колонизаторы, начавшие расширять сферу своего влияния из глубин Европы к Востоку, после захвата в середине XVI столетия расположенных вдоль Волги (Итиля) тюркских ханств - Казани (1552) и Астрахани (1556) еще более усилили оккупацию в Восточном и Южном направлениях. Тюркско-алтайские народы Сибири и Дальнего Востока, где религии, проповедующие единобожие, не имели прочной основы, были покорены относительно легко, в скором времени русские вышли к берегам Тихого океана. Были уничтожены сотни местных народов, религиозных святынь и культур. Политика насильственного распространения православия, а также русификации в кратчайшие сроки приобрела "большой успех". На Кавказе же и в Средней Азии коса царских палачей нашла на камень. Исламско-тюркское единство превратилось в серьезное препятствие на пути следования колонизаторов. Российская политика, заключавшаяся в том, чтобы, покорив Кавказ и Иран, выйти к теплым морям, оказалась под вопросом. Тем самым, в истории Российской империи начался период кровопролитий, связанный с борьбой против исламско-тюркских народов.

Наиболее беспощадную позицию царские палачи заняли по отношению к Азербайджану. Стали разрабатываться планы по очищению этническо-политической карты Южного Кавказа от азербайджанских тюрков, насильственному распространению христианства и на этой территории. Царские колонизаторы и прислуживавшие им армянские генералы, начавшие в начале XIX столетия длительные войны с Ираном и Турцией, с одной стороны, приступили к учинению геноцида против азербайджанского народа, а с другой, - стали переселять армян с территории Ирана и Османского государства на азербайджанские земли. В результате на территории находящихся на границе с Турцией двух азербайджанских государств - Иреванского и Нахчыванского ханств - была изменена

демографическая ситуация, за счет переселенных армян на этой территории распространилось христианство.

После раздела Азербайджана между Россией и Ираном (1813, 1828) на этой территории - землях Западного Азербайджана - была создана "Армянская область". Тем самым на Южном Кавказе была заложена основа сегодняшнего армянского государства. Таким образом Россия, с одной стороны, отдалила Азербайджан от Турции, а с другой, - превратила армян в игрушечный инструмент в своей антитуркской политике. Тем самым царизм создал на Южном Кавказе очаг этнического конфликта и войны. Так началась политика России по уничтожению мусульман-азербайджанцев, проживавших на границе с двумя исламскими государствами - Ираном и Турцией, как народ, и полному распространению на этой территории христианства.

На территории Карабахского ханства, являвшегося в одно время вместе с Иреванским и Нахичыванским ханствами чрезвычайно важным стратегическим регионом, акже стала проводиться политика христианизации арменизации. Царизм применил на Южном Кавказе наиболее кровавые и грязные варианты политики "разделяй и властвуй!": азербайджанцев (а также анатолийских турков) стали уничтожать, с одной стороны, подстрекаемые, вооружаемые и защищаемые Россией армянские бандиты, а с другой, - сами российские колонизаторы под прикрытием борьбы с "панисламизмом" и "пантюркизмом".

При осуществлении этой кровавой политики имперские палачи искусно воспользовались болезнью армян, заключающейся в одержимости создать "Великую Армению". С самого начала вступления России на Южный Кавказ в основе всех осуществленных ею геноцидов против азербайджанского народа, в том числе кровопролитий 1905-1907 годов, мартовского геноцида 1918 года, всех кровавых репрессий в советский период, кровавой бойни 20 Января, Ходжалинского геноцида, не урегулированного по сей день Нагорно-Карабахского конфликта, лежит презренная политика: союз проимпериалистических, шовинистских кругов России и армянских националистов, обуреваемых бредовой идеей создания "Великой Армении".

Считаю, что Р.Э.Мехтиев смог в своем ценном труде с полной очевидностью представить читателям всю анатомию этой кровавой политики как в историческом, так и современном плане, как на основе конкретных фактов, так и путем проведения достоверных научных обобщений.

В ценном исследовании Р.Э.Мехтиева "Реалии геноцида азербайджанцев" впервые со столь объективной научной позиции освещаются история кровавой бойни 20 Января, социально-политические

корни этого страшного преступления, точнее, генеральная линия событий и процессов, которые привели наш народ к 20 Января. В труде обстоятельно освещаются (анализируются) и многие другие вопросы преступления 20 Января, в частности, покорность и предательская позиция тогдашнего руководства Азербайджана, открытое покровительство кремлевского режима армянским сепаратистам и защита их, проводившаяся против нашего народа информационная война, наблюдательная, пророссийская позиция западных государств, США, активность армянской диаспоры и армянских националистов в зарубежных странах и т.д.

Самая важная, а также не теряющая своей актуальности общенациональная задача, вытекающая из этого ценного труда автора, заключается в том, что "необходимо, используя широкие возможности средств массовой информации, государственных органов и общественных структур, оперативно, а главное, профессионально распространять на весь мир информацию об Азербайджане, говорить правду о нем, создавать объективное и непредвзятое общественное мнение о происходящих в нашей стране процессах. Это необходимо для того, чтобы "Черный январь" больше никогда не повторился"!

Таким образом, книга доктора философских наук Р.Э.Мехтиева "Реалии геноцида азербайджанцев" является документально обоснованным обвинением ученого, просвещенного человека против организаторов кровавого преступления, учиненного 20 января 1990 года против азербайджанского народа, направленного, выражаясь словами автора, по сути, против всего человечества. Обвинение же международного правосудия еще впереди, как это было на Нюрнбергском процессе.

Ягуб Микаил оглы Махмудов,
*заслуженный деятель науки Азербайджанской Республики, доктор
исторических наук, профессор*

ВВЕДЕНИЕ

"Ничто так не возмущает нас в глубочайшей основе нашего морального чувства, как жестокость. Мы можем простить всякое другое преступление, только не жестокость".

Артур Шопенгауэр.

20 января 1990 года против азербайджанского народа была осуществлена преступная военная акция. С целью расправы над мирным населением, вышедшим на улицы в знак протеста против попыток нарушения территориальной целостности Азербайджана, несправедливой и предвзятой политики, проводимой руководством СССР в отношении азербайджанского народа, соглашательской, а по существу, предательской деятельности местного руководства, в Баку и ряд районов республики были незаконно введены советские воинские части. В результате карательных мер, осуществленных с невиданной жестокостью, было убито 137 и ранено 612 безвинных людей.

За прошедшие десять лет в республике и за ее пределами опубликовано и издано огромное число книг, статей, аналитических исследований, в которых описываются январские события 1990 года, делаются попытки раскрыть подлинные причины этой варварской акции, выяснить роль причастных к этим кровавым событиям лиц в центре и в республике. Однако, чем больше мы хронологически отдаляемся от января 1990 года, чем больше накапливается фактического материала об этих событиях, тем больше возникает вопросов и острее становится необходимость вновь вернуться к ним, чтобы выявить истоки этой бойни и извлечь из них уроки для грядущих поколений.

КРОВАВАЯ ТРАГЕДИЯ

Незаконный ввод 20 января 1990 года в столицу Азербайджана и ряд районов республики частей Советской армии, истребление мирного населения стали одним из самых кровавых актов, совершенных тоталитарным режимом, преступлением, направленным против всего человечества. Расследование подобных преступлений, выявление их причин, последствий, обнародование имен их организаторов не имеют срока давности и должно служить предостережением от повторения актов вандализма и геноцида.

Известно, что решением Международного трибунала (г. Нюрнберг, 1945 - 1946 гг.), вошедшего в историю как Нюрнбергский процесс, высшим

государственным и военным деятелям Германии было предъявлено обвинение в составлении и осуществлении заговора против мира и человечности (убийство гражданского населения и жестокое обращение с ним, разграбление общественной и частной собственности и др.). Именно поэтому нацистских преступников всех рангов и чинов по сей день выявляют и предают суду справедливости государственные органы и общественные движения во всем мире. Нюрнбергский процесс - первый в истории международный суд, признавший агрессию тягчайшим уголовным преступлением.

В действиях руководства СССР и Azerbaijan, а также советского военного контингента, вторгшегося в Azerbaijan в январе 1990 года, имеются все признаки того, что было осуждено Нюрнбергским процессом. Именно поэтому все виновники трагедии 20 января Должны ответить за свои деяния перед народом, перед судом справедливости.

Агрессия советских воинских частей против Azerbaijan, бесчеловечный массовый расстрел гражданского населения стали не только симптомом распада вконец прогнившего советского режима, но и свидетельством осуществления старой, завещанной еще царизмом, целенаправленной политики выдавливания азербайджанцев с мест их исторического проживания, политики, которую руководство СССР тщательно скрывало и маскировало под камуфляжем интернационализма. Общественная обстановка в Azerbaijanе, требования, с которыми выступал народ, не давали повода для подобной жестокости и вандализма. Народ требовал остановить избиение и насильственное изгнание азербайджанцев из Армении, где они проживали испокон веков, и не допустить переподчинения Нагорного Карабаха Армении. Москва отреагировала на это справедливое требование с невиданным вероломством и острвенением.

Надо отметить, что советский режим к началу 90-х годов полностью растратил свой жизненный потенциал, хотя М.Горбачев и его команда вели интенсивные поиски средств продления режима. Ярким проявлением этих попыток была политика "перестройки", которая очень скоро провалилась, обнаружив свою полнейшую несостоятельность. Ошибаются те, кто считает, что Горбачев сознательно, с подачи Запада, разрушал СССР. Эти разговоры - не более чем обывательские пересуды. Перед так называемыми реформаторами стояла задача сохранить СССР в прежних границах, придав советской общественно-политической и экономической системе более привлекательный для Запада характер, открыть системе новое дыхание, но при этом отсечь лишь наиболее одиозные ее принципы и формы правления. То есть, в терминах тех лет, - наделить социализм "человеческим лицом".

Исходя из этого главного постулата, можно утверждать, что у январской трагедии множество причин, ее истоки уходят в глубь истории. Перестройка лишь ускорила их развитие, приблизила финал неизбежной трагедии. Каковы же в общих чертах эти причины? Во-первых, стремление центра во что бы то ни стало сохранить советскую империю, коммунистическую систему; во-вторых, укрепление власти и марионеточных режимов в национальных республиках; в-третьих, предвзятая политика руководителей СССР в отношении азербайджанского народа, попытка под прикрытием демагогических лозунгов о "перестройке" перекроить границы и, в частности, нарушить целостность территории Азербайджана; в-четвертых, армянский сепаратизм и агрессия Армении, в основе которых была моральная, политическая, финансовая и военно-экономическая поддержка бывшего центра; в-пятых, предательская деятельность руководителей Азербайджана; в-шестых, дилетантизм и политиканство тех, кто, проявив безответственность, взял руководство возглавившим народом в свои руки.

Однако нельзя ограничиваться перечнем только вышеуказанных, в основном "советских" истоков и факторов, приведших к январской трагедии. Повторяем, она имеет куда более глубокие исторические корни. Черный январь - это лишь звено (будем надеяться - последнее!) в цепи преступных акций, которые осуществлялись против азербайджанского народа с начала XIX в. В основе предвзятого, несправедливого отношения к Азербайджану лежат далеко идущие геополитические планы, которые руководство СССР долгие годы осуществляло под идеологическим прикрытием создания "интернационального братства". Если обратиться к событиям в Алма-Ате (1986), Тбилиси (1989), Вильнюсе (1991), то неизбежно напрашивается вопрос: почему эти акции не были столь кровавыми и масштабными? Почему в связи с событиями в Тбилиси и Вильнюсе Горбачев покаялся и принес извинения грузинскому и литовскому народам, а в связи с событиями в Азербайджане не сделал этого?

По-нашему мнению, определяющими в январской трагедии были, по крайней мере, три фактора, которые с историко-логической точки зрения более обоснованы, чем ссылки на желание центра примерно проучить, наказать строптивых азербайджанцев.

РЕЛИГИОЗНЫЙ ФАКТОР

Во-первых, это религиозный фактор. Как бы руководители СССР ни пытались откреститься от этого, им не удалось обмануть мировую общественность. Именно исповедование азербайджанцами ислама является одной из главных причин поддержки М. Горбачевым армян в их

территориальных притязаниях. Подтверждение нашей точки зрения можно найти в многочисленных публикациях российской прессы, об этом говорил в своих интервью и публикациях небезызвестный Зорий Балаян, с провокационным заявлением о попытках создать в Азербайджане исламское государство выступил накануне бакинской бойни сам М. Горбачев.

Использование религиозного фактора в провокационных и деструктивных целях всегда было на вооружении советской системы и коммунистической идеологии. Находясь долгое время на руководящей партийной работе, я неоднократно был свидетелем того, с каким беспокойством и пылом в кабинетах ЦК КПСС пытались навязать нам мысль о том, что в Азербайджан, якобы, экспортируется из соседнего Ирана исламский фундаментализм, упрекали в бездействии руководство Республики. Высокопоставленные функционеры из ЦК КПСС представляли дело таким образом, что Иран, якобы, активно влияет на социальную и политическую жизнь Азербайджана, что здесь ислам беспрепятственно вытесняет из жизни и сознания населения коммунистические принципы.

Естественно, "мусульманскую опасность" Москва не могла терпеть. (Хотя сегодня она неуклонно сближается с "Фундаменталистским Ираном"). И она действовала, вопреки реальному положению дел, в решениях Секретариата и Политбюро ЦК КПСС, на общесоюзных совещаниях в адрес республики высказывались голословные политические обвинения. На некоторых руководителей республики навешивался ярлык "националиста", ЦК пригревал и опекал послушных и отправлял в опалу подозрительных...

В действительности же, суть проблемы состояла не в мнимом проникновении исламского фундаментализма в Азербайджан. Проблема состояла в традиционной для официальной России, преемником которой стал СССР, борьбе христианской религии с исламом, в извечном недоверии к мусульманам и "инородцам". Не случайно в СССР, как и при царском режиме, великодержавный шовинизм, взращенный на почве православия и противопоставления различных религий, расцветал махровым цветом. Власти не то что не боролись с этим злом, но даже культивировали его. Вся национальная политика строилась на дискриминации населения, исповедующего ислам, на том, чтобы сдерживать социально-экономическое и культурное развитие союзных республик, населенных этническими мусульманами, чтобы не допустить их представителей в высшие эшелоны власти. Если кого-то из "мусульман" и выдвигали на престижный пост в центральных министерствах и ведомствах, то это было не правилом, а исключением из него.

Словом, религиозная принадлежность азербайджанцев определила характер отношения Москвы к народному движению в Азербайджане и обусловила невиданную жестокость его подавления.

КАВКАЗСКИЙ ФАКТОР

Второй фактор, еще более существенный в формировании несправедливого, отрицательного отношения Москвы к Азербайджану, обусловлен историческими интересами России в регионе. Это - кавказский фактор.

В свое время императрица Екатерина II, продолжая захватническую политику Петра I, в целях продвижения на юг и выхода России к южным морям выдвинула план создания на Кавказе, наряду с православной Грузией, еще двух христианских государств, политически сориентированных на Россию. Этот план предусматривал возрождение Албанского государства на землях от реки Араке до Дербента, а в районе Иревана - создание армянской области. При этом было принято во внимание настойчивое обращение крымских армян с просьбой создать армянское государство со столицей в Иреване. Однако после заключения Туркманчайского мирного договора Россия отказалась от этих намерений и решила на присоединенных к империи азербайджанских землях создать только армянское государство.

Именно с начала XIX в. берет свой отсчет трагическая история азербайджанского народа.

Фундаментальными научными исследованиями доказано, что территория современной Армении исторически принадлежала Азербайджану. Правда, небольшими группами, рассеянно, армяне проживали здесь, но они были пришлым этносом и проникли в этот район с территорий современного Ирана, Ирака, Сирии и Турции.

Рассмотрим этот вопрос более подробно.

Известно, что родиной протоармянских племен был Балканский полуостров. Об этом писали сами армянские исследователи. Так, армянский ученый Я. А. Манандян, соглашаясь с мнением авторитетных историков, считает, что "протоармянские племена еще в первой половине II тысячелетия до н.э. обитали на Балканском полуострове". В Малую Азию они просочились примерно в середине XIII в. до н. э. После длительного периода блуждания по ее просторам и смешения с различными племенами, примерно в середине I тысячелетия до н.э. они оказались на территории Армянского нагорья.

Крупный историк И. М. Дьяконов в своем известном труде "Предыстория армянского народа" (Ереван, 1968 г.) пишет: "Можно сделать только один вывод, а именно, что первоначальные носители предка армянского языка пришли на Армянское нагорье в качестве подвижных скотоводов с подсобным земледелием, не знавших классового общества, а с природой нагорья и с социальными условиями раннеклассового общества

они знакомились у автохтонов, тогда еще не перешедших на армянский язык".

Армяне создали в VI в. до н.э. свое государство, которое охватывало некоторые области Армянского нагорья, расположенного главным образом в среднем течении Тигра и Евфрата. В 387 г. нашей эры Армения была разделена между сасанидским Ираном и Византией. В XIV в. н.э. армянам удалось в другой части Малой Азии - на северо-востоке Средиземного моря - создать карликовое Киликийское государство, управляемое Рубенидами. Это государство просуществовало всего одно столетие, после чего армяне пять столетий своей государственности даже в такой форме не имели. В XV в. армянская церковь была переведена в Эчмиадзин. Целью этого было создание на южном Кавказе своего государства. С тех пор истории армянского народа стала называться "Эчмиадзинским периодом". Когда речь идет об истории армянского народа с XVI по XX в., она излагается как история так называемой "Восточной Армении", под которой имеется в виду фактическая история Нахчывана, Иревана и Зангезурских земель.

Свою государственность армяне восстановили в 1918 г. на руинах царской империи. При помощи Англии на Южном Кавказе, на территории Иреванского ханства Азербайджана, возникла Армянская республика, в дальнейшем ее территория была расширена волевым решением большевистской Москвы за счет Азербайджана.

В условиях отсутствия национальной государственности армянская церковь взяла на себя роль объединительницы всех армян, разбросанных по многим странам. Иначе говоря, она решала в некотором роде задачи политического и государственного характера.

Монофизитский толк (отрицание человеческой ипостаси Бога), которого придерживается Армянская григорианская церковь, еще на Халкедонском соборе (451 г.) был объявлен ересью. На Двинском церковном соборе (506 г.) армянская церковь и вовсе была отлучена от других церквей и стала автокефальной.

По мнению известного политолога Дмитрия Фурмана, именно монофизитство, обособившее армян от других христианских церквей, способствовало возникновению и развитию в них чувства покинутости, изгойства, той самой "много-страдальности", в силу которой армянский этнос противопоставляет себя чуть ли не всему миру. "Видеть во всех врагов - самому стать врагом для всех. Это не путь, это бездна", - писал политический деятель Армении Сурен Золян.

Для Российской империи такое положение армян было больше, чем подарком судьбы. Не случайно Петр Первый "вызывал армян, как полезных сограждан, к водворению в Россию и удостоверял их в покровительстве и

ограждении как единоверцев" (см. Сергей Глинка. "Описание переселения армян аддербиджанских в пределы России". По изд. 1831 г.).

Объективные и субъективные условия: отсутствие у армян своего государства, внедрение духовными пастырями на протяжении веков в сознание армян идей "покинутости" и "многострадальности", создание из тюрков, вообще мусульман, образа врага и т.д. - содействовали тому, что вековые устремления армянской церкви основать национальное государство и колониальные интересы Российской Империи совпали. Суть политической сделки была такова: Россия помогает переселению армян из Турции и Ирана на Южный Кавказ, а в дальнейшем за счет вытеснения местного населения создает для армян государство, армяне же, в свою очередь, обязуются быть верным союзником России на Кавказе, ее форпостом, "ушами" и "глазами" в регионе. Армянам выпадал долгожданный шанс - под сенью великой державы осуществить многовековую мечту о государстве.

"Великое переселение" царской Россией армян на Кавказ, особенно в Нахичеванское, Иреванское и Карабахское ханства, в которых веками проживали азербайджанцы, началось после заключения между Ираном и Россией Гюлистанского (1813 г.) и Туркменчайского (1828 г.) мирных договоров. Для многих в современной России и на Западе эта истина может быть "открытием", но в дореволюционной России об этом писалось много и подробно. Эти процессы детально описаны в известной книге М. Шаврова "Новая угроза русскому делу в Закавказье. Распродажа Мугани инородцам". Усердствовал в деле переселения армян в Азербайджан посол России в Персии Александр Грибоедов, который в донесениях царскому правительству, в частности, писал: "Мусульмане (т. е. азербайджанцы - Р. М.) тревожатся, что переселяемые "на время" армяне останутся в Карабахе навсегда".

Переселение царским правительством десятков тысяч семей армян в Азербайджан (а по существу оккупация), предоставление им на основе религиозной общности более широких прав и привилегий по сравнению с тем, что имело местное население, вскоре привели к вытеснению азербайджанцев из многих регионов Южного Кавказа. Впоследствии выдавливание коренного тюркского элемента приобрел характер поэтапной депортации.

Не миновали эти процессы и азербайджанцев, проживающих в Грузии. Политика очищения Грузии от азербайджанцев, проводимая царским правительством, продолжалась вплоть до 1917 г. Известны многочисленные факты, когда люди, в целях защиты своих семей от репрессий и насильственной депортации, вынуждены были идти на различные ухищрения, вплоть до того, что изменяли свою фамилию и этническую принадлежность. Сегодня в Грузии немало людей, тюркское

происхождение фамилии которых не вызывает сомнения (Татарашвили, Мамедашвили, Асланишвили, Амирэджби и т. д.). Политику выдавливания азербайджанцев из Грузии проводил в 90-х годах и бывший президент Грузии - "демократ" Звиад Гамсахурдиа.

В годы советской власти депортирование азербайджанского населения из Армянской ССР приобрело характер официальной государственной политики. Эта политика состояла из двух составных частей: первая - выселение азербайджанцев из исторических мест проживания; вторая - присоединение части территории Азербайджана к Армянской ССР. До мая 1920 г. территория Северного Азербайджана составляла более 114 тыс.км². Однако, в результате передачи части его территории Армении и России, она сузилась до 86,6 тыс.км², т.е. урезалась на 28 тыс.км² (площадь Республики Армения - 29,8 тыс.км²).

Процесс армянской экспансии, сопровождающийся депортацией азербайджанского населения с его исторической территории, протекал на протяжении почти двух веков. Этот процесс отмечен политикой геноцида на этнической почве - массовой резней людей, поджогами, разрушением и разорением населенных пунктов, уничтожением национальных памятников культуры и т.д. Только в XX в. свыше двух миллионов азербайджанцев в той или иной форме испытали на себе политику геноцида, проводимую официальными кругами Армении и их покровителями.

На исходе XX столетия М. Горбачев со своим ближайшим окружением сделал все, чтобы, с одной стороны, удовлетворить территориальные притязания армян, а с другой, - продолжить политику сужения территории проживания азербайджанцев с целью их дальнейшего вытеснения. Именно поэтому, когда 1 декабря 1989 г. Верховный Совет Армянской ССР принял антиконституционный акт о "воссоединении" Армянской ССР и Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджана, Москва никак не отреагировала на это.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ФАКТОР

Суть третьего фактора, обусловившего трагедию, состоит в тюркофобии как политике и образе мышления руководителей Советского государства. Она имеет глубокие исторические корни и связана, прежде всего, с многовековым противостоянием двух империй - Османской и российской. В свою очередь, советский режим также всегда опасался этнической близости азербайджанцев и турок. Именно поэтому в 20-е и 30-е годы многие видные деятели Азербайджана были обвинены в пантюркизме и репрессированы. Делалось все, чтобы разорвать всякие контакты и связи между двумя народами. В этих целях в конце 30-х годов был даже заменен

на кириллицу латинский алфавит, которым пользовались и азербайджанцы, и турки. В советские годы для азербайджанцев был установлен негласный запрет даже на деловые поездки в Турцию.

Тюркский жупел всегда был составной частью советской идеологии и геополитики, чему в немалой степени содействовали армянское лобби и проармянски настроенные круги в Москве. Подогревая подозрения руководителей СССР, они распространяли измышления о том, что "азербайджанцам нельзя доверять, они сердцем с Турцией". В годы так называемой перестройки профессиональный провокатор Зорий Балаян, выступая в Генштабе СССР, заявил, что Азербайджан является тем самым плацдармом, с которого Турция готовится нанести удар по южным границам страны.

Январская трагедия 1990 г. в Баку высветила многие скрытые, тайные стороны политики руководства СССР по отношению к тюркоязычным республикам. В годы Второй мировой войны Сталин, наряду с вайнахами, калмыками и поволжскими немцами в массовом порядке депортировал тюркоязычных карачаевцев, балкарцев, крымских татар, турок-месхетинцев. В годы перестройки было спровоцировано избиение последних в Средней Азии. Вспомним события в Алма-Ате, когда казахам хотели навязать русского руководителя, так называемое "узбекское дело", позволившее Т. Гдьяну шельмовать, унижать и подвергать насилию целый народ. Отличие политики М. Горбачева от политики его предшественников состояло в том, что он действовал против тюркоязычных республик открыто, отбросив всякие условности, игнорируя правовые акты и конституционные положения. Сменив авторитетных руководителей этих республик, он, по существу, обезглавил их народы.

Таким образом, исторические и социально-политические корни, глубинные причины несправедливого, тенденциозного отношения к Азербайджану большевистской России и руководства СССР в том, что в этой республике, как в фокусе, совместились все три фактора, обуславливающие имперскую политику Москвы: мусульманский, кавказский и тюркский. В этом - основа политики геноцида, депортации азербайджанцев, отторжения территории Азербайджана и передачи ее Армении.

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КРОВАВОГО ЯНВАРЯ

Рассматривая истоки событий 20 января, нельзя сбрасывать со счетов и позицию западных государств, которой они в то время придерживались в отношении общественно-политических событий в Азербайджане. Отметим сразу же - она была не в пользу Азербайджана. Огромную негативную роль в формировании на Западе ложного

представления о событиях в Азербайджане сыграла центральная печать СССР. С подачи армянской церкви и идеологов партии "Дашнакцутюн", советская пресса, которой руководил ЦК КПСС, вела неприкрытую идеологическую обработку общественного сознания, представляя сепаратизм армян как вынужденный акт протеста против, якобы, чинимых притеснений, унижений и дискриминации со стороны правительства Азербайджана в годы советской власти.

Активную антиазербайджанскую кампанию вели на Западе и эмиссары поборников идеологии "аншлюса" по-армянски. Тот факт, что буквально на следующий день после Сумгаитских событий (февраль 1988 г.) в Париже по телевидению транслировали фильм, посвященный погрому (явно подготовленному и осуществленному спецслужбами!), наглядно свидетельствует о масштабах идеологической и информационной войны против Азербайджана.

Создание прессой СССР и Запада "отрицательного образа азербайджанца" преследовало зловещую цель: подготовить общественное мнение всего мира к мысли о закономерности и оправданности этнической чистки тюркоязычного населения в Армении и Нагорно-Карабахской автономной области Азербайджана. Это подавалось как вынужденная мера со стороны центра. Отчасти поэтому масштабная трагедия азербайджанского народа сопровождалась равнодушным молчанием в СССР.

В тот период ведущие западные государства даже не попытались установить истину, вникнуть в суть проблемы. Собственно говоря, им это и не нужно было. Напротив, они всячески поддерживали М.Горбачева во всех его разрушительных начинаниях. Считалось, что, поскольку он поддерживает армянский сепаратизм, пусть даже косвенно, правда - на стороне армян. К тому же, на Западе хорошо знали, что подобные межэтнические конфликты подтачивают, разрушают СССР изнутри. А это полностью отвечало интересам и стратегическим целям противников СССР в холодной войне. Отдельно взятый Азербайджан в тот период в их геополитические интересы не входил.

По признанию бывшего советника президента США по вопросам национальной безопасности, видного политического деятеля Збигнева Бжежинского, Соединенные Штаты Америки в начале 90-х годов допустили серьезную ошибку, не включив кавказский регион, республики, расположенные на Кавказе, в сферу своих интересов, игнорировали их важное стратегическое значение. Он подчеркивал: "Было бы справедливо отметить, что стратегическое изменение в политике Соединенных Штатов Америки, изменение мнения началось в 1994 году. До этого времени центральные, важные стратегические связи Соединенных Штатов Америки строились напрямую с Россией, страны же, недавно обретшие независимость,

расценивались как страны более низкого уровня со стратегической точки зрения. Это была ошибочная политика" (см. газету "Азербайджан", 22 февраля 2000 г.).

В те же трагические для Азербайджана дни геополитическая доктрина США была иной.

От имени правительства США представитель Госдепартамента Маргарет Татуайлер выступила с заявлением о том, что США не поддерживают Азербайджан и не считают нужным комментировать события января в Баку. Госдепартамент откровенно поддержал М. Горбачева, считая, что его усилия направлены на прекращение вооруженного столкновения между азербайджанцами и армянами.

МИД Великобритании выступил с заявлением, в котором ситуация в Азербайджане оценивалась как "внутреннее дело СССР".

Министр иностранных дел Италии Д.Микелс также заявил, что события в Баку являются внутренним делом СССР. Правительство СССР, по его словам, должно было защищать свои национальные интересы и дать отпор радикально настроенным националистам из Народного фронта Азербайджана.

Как видим, руководство СССР смогло подготовить Запад к заданному восприятию событий и предотвратить применение каких-либо санкций или осуждение со стороны государств и международных организаций за неконституционные действия в отношении Азербайджана. Полностью уверенный в безнаказанности, М.Горбачев в январе 1990 г. ввел войска в Азербайджан, жестоко расправившись с безоружным мирным населением.

КРОВАВЫЙ ЯНВАРЬ И НАГОРНО-КАРАБАХСКАЯ ПРОБЛЕМА

Искусственно созданная в конце 1987 г. так называемая "нагорно-карабахская проблема" с первых же дней была воспринята азербайджанским народом как попытка, направленная против территориальной целостности Республики, как нарушение конституционных прав граждан. Предпринимаемые правительством СССР и ЦК КПСС меры, включая кровавую бакинскую акцию, говорят о том, что во всем этом безумии была своя логика. Нагорно-Карабахский конфликт - это детально разработанная операция. Принятое в марте 1988 г. ЦК КПСС и Советом Министров СССР специальное постановление об ускорении социально-экономического развития Нагорно-Карабахской автономной области не имело прецедентов в истории СССР, и уже это неопровержимо свидетельствует о существовании сговора между центром и руководством Армении. В сущности, это союзное постановление заложило социально-

экономическую основу для отторжения Нагорного Карабаха от Азербайджанской ССР.

Очередным шагом центра в стратегии вывода Нагорного Карабаха из подчинения Азербайджана стал Указ Президиума Верховного Совета СССР от 12 января 1989 г. о введении в автономной области особой формы управления - руководство Нагорным Карабахом было поручено Комитету особого управления под председательством представителя центра А. Вольского. Фактически, это означало вывод Нагорного Карабаха из состава Азербайджана.

В дальнейшем руководство СССР избрало путь открытой расправы с народом, осмелившимся выступить в защиту территориальной целостности республики и выразить несогласие с несправедливой национальной политикой. Вторжение в Баку крупного контингента советской армии, подразделений особого назначения и внутренних войск МВД СССР сопровождалось особой жестокостью и невиданными зверствами.

Бакинская бойня, учиненная с целью сломить волю народа, его порыв к утверждению справедливости, унижить его национальное достоинство, а заодно, и продемонстрировать силу советской карательной машины - это настоящая военная агрессия.

Этот, один из самых кровавых актов террора, осуществленных тоталитарным коммунистическим режимом в XX в., является страшным преступлением против азербайджанского народа, против человечества и гуманизма. Люди, совершившие это преступление, до сих пор не понесли наказание. Однако рано или поздно возмездие настигнет их, виновные понесут ответственность перед азербайджанским народом, перед историей.

Безусловно, ответственность за ввод войск в Азербайджан и гибель людей, наряду с Москвой, несут и бывшие руководители республики. Имеющиеся в распоряжении следственных органов документы свидетельствуют о том, что власти намеренно действовали против воли народа, слепо и беспрекословно выполняя любые указания центра, не вникая в то, какие непредсказуемые последствия они могут вызвать. Вместо того, чтобы защищать, отстаивать интересы своего народа и Республики, они ежедневно передавали в Москву тенденциозно подобранную и составленную информацию о том, что происходило в Республике, и, получив соответствующие указания, под строгим контролем эмиссаров из центра проводили их в жизнь.

В критическое для Республики время ее руководители проявили свою полнейшую несостоятельность и действовали, как послушные марионетки, в соответствии со сценарием, составленным Комитетом Госбезопасности и Главным Разведывательным Управлением СССР.

Свидетельские показания говорят о том, что действия этих органов были направлены на то, чтобы максимально осложнить ситуацию в Республике, устраивая провокации и диверсии (например, погромы в Баку 13-15 января, захват партийных комитетов, разрушение инженерных сооружений на государственной границе, выход предприятий и организаций из подчинения государственных органов и т.д.). Все это делалось с целью дестабилизировать ситуацию и обосновать осуществление плана "наведения конституционного порядка" в Азербайджане.

7-го октября 1989 г. приказом председателя КГБ республики Вагифа Гусейнова была создана так называемая "Кризисная группа", которая состояла из 12 офицеров различных подразделений комитета. Возглавлял ее Владимир Мирзоев - начальник 5-го отдела. Официально в задачу группы входила организация целенаправленной "работы по выявлению, предупреждению и нейтрализации враждебных действий противника..., подготовке упреждающей информации в инстанции и КГБ СССР". Нельзя не заметить трафаретный характер этой формулировки которой обычно как кодом пользовались в органах безопасности. Материалы следствия по "Кризисной группе" показывают, что, в действительности, круг ее действий был значительно шире и выходил далеко за пределы того, что определялось приказом. Провокации, взрывы, поджоги квартир, покушения с целью убийства - таков неполный перечень дел, которыми занималась эта группа.

Анализ фактов, выявленных следствием, доказывает, что, беспрекословно выполняя все указания Москвы, первый секретарь ЦК КП Азербайджана А. Везиров стал непосредственным организатором и участником тяжкого преступления против своего народа. Прямыми соучастниками этого преступления были второй секретарь ЦК КП Азербайджана В. Поляничко, председатель правительства А. Муталибов, председатель КГБ В. Гусейнов.

Политическую ответственность за непринятие мер в связи с вводом в Баку воинских подразделений, необеспечение безопасности граждан несет первый секретарь Бакинского горкома партии М. Мамедов. Морально-политическую ответственность несут другие члены Бюро ЦК КП Азербайджана, руководители правоохранительных органов.

Исследуя причины январских событий, некоторые авторы пытаются возложить основную долю вины не на непосредственных организаторов и исполнителей этой дикой акции, а на тех, кто управлял многотысячными митингами или же находился в оппозиции к режиму А.Везирова. Конечно, их вину нельзя полностью отрицать. Но рассматривать действия так называемых "лидеров площади" следует в несколько иной плоскости, их вина носит другую подоплеку и другой характер.

Накануне январских событий оппозиция находилась в зачаточном состоянии, она не имела четкой организационной структуры и программы. Митингами руководили неискушенные в политике люди, в основном, представители научных и учебных заведений, идеологических учреждений и органов, одни из них принимали участие в общенародных акциях протеста по велению сердца, другие - с конъюнктурной целью.

Итак, каково же место и роль оппозиции в январских событиях?

Начиная с середины 1988 года, широкие народные массы начали осознавать, что руководство Азербайджана не проявляет решительности в пресечении посягательств на территориальную целостность Республики, что оно, практически, участвует в осуществлении тайных предательских планов, направленных против граждан страны, что оно в сговоре с центром и не остановится ни перед чем, чтобы подавить народное движение. В ситуации безальтернативности народ сам встал на защиту чести и достоинства своей Республики, он решительно выступил против отторжения части ее территории, против избиения и насильственного выселения азербайджанцев, проживающих в Армении.

Однако народное движение не могло долго оставаться без руководящего ядра. Именно в этих условиях на трибунах перед многотысячными народными массами появились самозванцы, роль которых была далеко неоднозначна в последовавших событиях.

Изучение материалов и документов, касающихся деятельности оппозиционных групп и отдельных людей в период, предшествующий январской трагедии, а также в ночь с 19-го на 20-е января, приводит к выводу: оппозиция в целом несет политическую и моральную ответственность за эту кровавую трагедию. Но в этих группах были и провокаторы, и всякого рода авантюристы, амбициозные лица, которые, не осознавая остроты искусственно созданной ситуации и серьезности намерений Москвы, призывали народ выйти на улицы, чтобы оказать сопротивление советским войскам. На их совести - кровь безвинных людей. Ведь уже были примеры того, как безжалостно уничтожает армия мирное население в других республиках, к которым Москва относилась даже более лояльно, чем к Азербайджану.

Непосредственную политическую и моральную ответственность за трагедию 20-го января несут Абульфаз Алиев, Иса Гамбаров, Этибар Мамедов, Неймат Панахов, Рагим Казиев и др. Посылая безоружных людей против регулярных войск, эти лица, вознамеривавшиеся стать лидерами народного движения, по логике вещей были обязаны проникнуться чувством ответственности за возможные трагические последствия, за судьбы и жизни людей. Однако, как показали события, они не способны были прогнозировать развитие ситуации. Более того, узнав о вхождении советских

войск в Баку, в панике скрылись кто где мог, многие отсиживались даже не дома, а у друзей.

Оценивая роль и степень вины оппозиционных групп в январской трагедии, надо учитывать их цели и программы, уровень и характер организационной структуры, интеллектуальный потенциал, общий уровень политической подготовки людей, которые входили в эти группы, их мировоззрение, опыт работы в государственных учреждениях и жизненный опыт в целом. Увы, популизм, политическая незрелость, амбициозность, излишняя самонадеянность, сменившаяся растерянностью, стали следствием того, что народ в очередной раз был жестоко обманут.

ПЕРЕД ЛИЦОМ ИСТОРИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ

Каков же общий вывод, к которому можно прийти анализируя события десятилетней давности?

Прежде всего отметим, что история Азербайджана XIX - XX веков требует от нас знания уроков прошлого, глубокого осмысления причинно-следственной связи перерастания коллизии в трагедию, знания закономерностей общественного развития, смены этапов борьбы народа за свободу.

Азербайджан никогда не знал такого мощного выступления народа, как в конце 80-х годов, накануне январской трагедии. Это было действительно массовое народное движение. Его лозунги, идейную основу составляли требования восстановить погрязшие конституционные права народа, сохранить территориальную целостность Азербайджана. После январской трагедии, когда народ потерял все надежды на справедливое решение нагорно-карабахской проблемы, а вместе с ними, и веру в центральную власть, которую олицетворяла КПСС, когда он убедился, что геноцид азербайджанцев в Армении и Нагорно-Карабахской области Азербайджана осуществляется при попустительстве Москвы, М. Горбачева и его окружения, это движение трансформировалось в национально-освободительное. Народ осознал свое историческое назначение. Судьба распорядилась так, что он в критическую минуту почувствовал готовность самому решать свои национальные проблемы.

Январь 1990 г. - это прорвавшийся нарыв, свидетельствующий о неизлечимой болезни, которая охватила все области жизни советского общества. Это - знак краха советской политической и экономической системы, полного провала политики перестройки, направленной на реанимацию социализма в новых условиях.

События января 90-го раскрыли всю глубину пропасти между народом и властями Азербайджана, разоблачили предательскую сущность

действий А. Везирова, А. Муталибова, В. Гусейнова, других руководителей республики. Направляемые в Москву с конца 1989 г. вплоть до январской трагедии шифрограммы за подписями А. Везирова, А. Муталибова, а также председателя КГБ республики В.Гусейнова с просьбой немедленно направить в Азербайджан войска для поддержания порядка и охраны госучреждений являются ярким тому подтверждением.

Мы должны, наконец, осознать, что многие беды в истории азербайджанского народа проистекали оттого, что в стремлении обустроить жизнь общества и создать независимое государство наша политическая элита не всегда имела четкие представления о национальных приоритетах. Чаше общенациональные идеи подменялись ложным патриотизмом, субъективными мотивами, личными амбициями. Наглядно подтверждают это кровавый январь 1990 г. и другие драматические события в современной истории страны: гянджинский мятеж 1993-го года, чуть было не приведший к гражданской войне, попытки государственного переворота в октябре 1994 г. и в марте 1995 г., готовящиеся теракты против главы государства и т. д.

Январь 1990 г. показал опасность политики радикального крыла нарождающейся оппозиции, возглавляемой в то время Народным фронтом, одновременно - аморфность его демократического крыла, которому надлежало нести созидательное начало. Сейчас становится особенно очевидным, что в то время в Азербайджане не было организационно и идейно сплоченной политической силы, способной возглавить народное движение.

На изломе истории в стране не оказалось и национального лидера, чьи управленческие навыки, политическая прозорливость и мудрость, организаторские способности могли бы направить энергию национального движения в нужное русло и позволить достичь поставленной цели без ненужных жертв и крови.

Этими качествами в полной мере наделен Гейдар Алиев. Народ всегда воспринимал его, видел в нем опытного и надежного руководителя. Но в то время он находился под строгим контролем союзного руководства и преследовался спецслужбами в Москве. Все его действия были блокированы. Да и в Азербайджане А.Везиров, его приверженцы вкупе с мафиозными группами шли на всякие провокации и гнусные инсинуации, чтобы не допустить возвращения Г.Алиева в Республику.

Таким образом, популизм и безответственность самозванных лидеров, отсутствие политического опыта у лиц, выдвинутых обстоятельствами на авансцену истории, сыграли зловещую роль в разразившейся трагедии. Их непоследовательность, заигрывание с властями и спецслужбами предопределили судьбу народного движения, его трагические последствия.

Наиболее амбициозная часть нарождающейся оппозиции, не рассчитав силу своего влияния, в решающий момент оттолкнула от движения авторитетных, являющихся истинными патриотами представителей научной и творческой интеллигенции, политической элиты. Это было роковой ошибкой, которая негативно сказалась на всей дальнейшей политической судьбе оппозиции.

Подмена демократических ценностей большевистскими лозунгами и методами борьбы, двоедушие и интриганство, нетерпимость и рецидивы тоталитарного мышления, интеллектуальная скудость и отсутствие новых, созвучных требованиям времени идей и т.д. - такова морально-политическая атмосфера, в которой зарождалась и развивалась оппозиция. Это и сегодня характеризует политическую жизнь непримиримой оппозиции. Импульс к обладанию любой ценой властью над народом, который был задан в начале национального движения, по-прежнему определяет деятельность радикальной оппозиции. Она не хочет считаться с тем, что не все формы борьбы, стихийно сложившейся в 80-х - начала 90-х годов, оправданы реальными процессами, происходящими в стране сегодня. В условиях, когда мы строим независимое демократическое государство, когда в обществе утвердилось стабильное государство, когда закон, парламент, пресса регламентируют его деятельность, конфронтационные формы борьбы являются анахронизмом и свидетельствуют о политической близорукости и незрелости, о незнании подлинных интересов народа.

ИСТОРИЧЕСКИЕ УРОКИ КРОВАВОГО ЯНВАРЯ

Январская трагедия вошла в нашу историческую память как скорбное событие, как траурная дата, но вместе с тем и как вершина самоотверженности и героизма в истории азербайджанского народа. Несмотря на то, что на исходе столетия он понес невосполнимые жертвы, азербайджанский народ может гордиться тем, что в дни испытаний проявил исключительную волю и мужество, непоколебимость и стойкость национального духа. Он доказал миру, что ради утверждения справедливости и защиты своего достоинства он способен пойти на любые жертвы. Наш народ еще более нравственно возвысился и вписал новые славные страницы в свою героическую историю.

Январская трагедия стала поворотным рубежом на пути обретения Азербайджаном государственной независимости. Пережив его, народ понял - с прошлой жизнью, с полуколониальным существованием покончено навсегда. Национально-освободительное движение стало политической реальностью, оно обрело необратимый характер.

Глубокое осмысление и изучение различных аспектов январской трагедии имеет важное значение для развития государствообразующих процессов. Ее необходимо знать и помнить во всех деталях для того, чтобы успешно преодолеть тернистый путь строительства и развития независимого Азербайджанского государства. Мы все должны осознать истину, состоящую в том, что государственная политика должна отвечать интересам народа и опираться на его поддержку. Только при этом условии мы избежим новых жертв.

Исторический опыт тех трагических дней приводит к осознанию неоспоримой истины: чтобы предотвратить вылазки и провокации врагов, направленные против нашей независимости, чтобы построить правовое, демократическое государство, необходимо обеспечить в стране стабильность, консолидировать народ, объединить граждан общенациональной идеей. Политическую борьбу необходимо вести в соответствии с требованиями Конституции, в рамках правовых норм.

Конец 80-х годов, 90-е годы доказали, что историческое беспамятство чревато серьезными последствиями: оно создает непреодолимые барьеры в решении судьбоносных вопросов. Поэтому, изучая драматическую, во многом противоречивую и в то же время героическую историю Азербайджана, надо учитывать ее уроки и не повторять ошибок, не раз приводивших к трагедиям. Это позволит более эффективно воспитывать подрастающие поколения в духе подлинного патриотизма и гражданственности, наделить их способностью учитывать требования реальности и считаться с особенностями конкретного политического момента.

Еще один важный урок январской трагедии - мы убедились, что мировая общественность получает довольно скудную информацию об Азербайджане. К сожалению, мы до сих пор не смогли создать за рубежом организационно крепкую диаспору, сформировать сильное лобби, национальные общины, которые могли бы отстаивать наши интересы в странах СНГ, Запада и Востока. Это - общенациональная задача, и она до сих пор не потеряла своей актуальности. Используя широкие возможности СМИ, государственных органов и общественных формирований, необходимо оперативно и, главное, профессионально распространять по всему миру информацию об Азербайджане, говорить о нем правду, формировать объективное и непредвзятое общественное мнение о процессах, происходящих в нашей стране. Это нужно для того, чтобы "черный январь" никогда больше не повторился.

Речь Гейдара АЛИЕВА на собрании 21 января 1990 года в Постоянном представительстве Азербайджанской Республики в Москве, посвященном трагедии 20 января 1990 года

Уважаемые товарищи, дамы и господа!

Как вам известно, долгие годы я возглавлял партийную организацию Азербайджана, был избран членом Политбюро ЦК КПСС, работал первым заместителем Председателя Совета Министров СССР.

Более двух лет как я нахожусь на пенсии, перенес обширный инфаркт, по болезни ушел на пенсию. С декабря 1982 года, уехал из Азербайджана, сегодня впервые переступил порог Постоянного представительства Азербайджанской ССР в Москве. Меня привела сюда трагедия, случившаяся в Азербайджане. Я узнал об этом вчера утром и, естественно, оставаться равнодушным к этому событию не смог.

Пришел сюда прежде всего для того, чтобы здесь, в Постпредстве, которое является небольшим островком азербайджанской земли в Москве, выразить свое соболезнование всему азербайджанскому народу в связи с трагедией, приведшей к большим жертвам. Во-вторых, хочу выразить свое отношение к этому вопросу. Я прошу Постоянного представителя Азербайджана в Москве, Зохраба Ибрагимова, довести мои слова, глубокую скорбь, искренние соболезнования азербайджанскому народу. К сожалению, сейчас не располагаю другой возможностью.

Что касается событий, происшедших в Азербайджане, то считаю их антиправовыми, чуждыми демократии, полностью противоречащими принципам гуманизма и строительства в нашей стране правового государства. Есть определенные причины сложившейся в Азербайджане обстановки. Не хочу подробно останавливаться на деталях, это заняло бы много времени. На протяжении двух лет продолжается межнациональный конфликт между Азербайджаном и Арменией, который возник в связи с событиями в Нагорном Карабахе и вокруг него. Два года - достаточный срок для того, чтобы руководители Азербайджана и Армении, высшее партийно-политическое руководство страны отрегулировали этот вопрос, положили конец междоусобной войне, межнациональным конфликтам и создали условия для свободного проживания каждого человека, независимо от его национальной принадлежности, в нашем общем федеративном Союзе ССР.

Однако считаю, что за эти два года достаточных мер в этом направлении принято не было. Если в начале возникновения осложнений в Нагорном Карабахе были бы предприняты необходимые меры, прежде всего, высшим партийным политическим руководством страны, то сегодня мы не наблюдали бы эскалации напряженности и потерь, имеющих место с той и другой стороны в течение этих двух лет, и той военной акции, которая была

предпринята в ночь с 19 на 20 января 1990 года, обернувшаяся человеческими жертвами.

Конечно, в этом, прежде всего, виновен теперь уже бывший первый секретарь Центрального Комитета Коммунистической Партии Азербайджана А. Везиров. За период своего пребывания на этом высоком посту он ничего не сделал для стабилизации обстановки в Азербайджане. Наоборот, своими неправильными действиями, негодным стилем работы, не верным политическим маневрированием противопоставил себя народу, не завоевал никакого авторитета, создал пропасть между собой и народом. Народ возмущался. На проходящих в течение нескольких месяцев в Баку и в других городах и районах Азербайджана митингах выдвигаются требования об отставке партийного руководства Азербайджана. Речь шла главным образом об отставке А. Везирова. Непонятно, почему этот вопрос до сих пор не был решен, и только вчера, после того, как были введены войска в Баку и учинен разгром, А. Везиров, по существу, удрал из Азербайджана. Это - большая ошибка. Самой большой ошибкой является то, что такой непригодный для этой цели человек в свое время был назначен первым секретарем Центрального Комитета Коммунистической Партии Азербайджана. Но дело не только в этом.

Сейчас хотел бы остановиться на трагедии, которая произошла в ночь с 19-го на 20-е января и продолжается по сей день. Считаю, что резервы для политического урегулирования положения в Азербайджане были Руководство Азербайджана, а также высшее политическое руководство страны не использовали эти возможности. Можно было предотвратить покушение на границу. Ведь 3 месяца назад люди выдвигали свои требования, связанные с пограничной полосой. Но никто не хотел с ними встретиться, провести разъяснительную работу, принять соответствующие меры. Повторяю: не иссякли возможности, чтобы успокоить людей. Если 2-3 месяца назад был бы решен вопрос укрепления партийного руководства в Азербайджане, то, может быть, и не было бы ТОР обстановки и необходимости ввода войск. Но при все; обстоятельствах считаю, что были возможности для политического урегулирования вопроса, диалога с народом. Однако они не были использованы, и в ночь с 19-го на 20-е января в Баку был введен крупный контингент Советской Армии и войск МВД СССР. К каким трагическим последствиям это привело, теперь уже хорошо нам известно. Считаю поведение людей, принявших такое решение, политически ошибочным. Допущена грубая политическая ошибка. Они просто не знали подлинной обстановки в республике, психологии азербайджанского народа, не имели достаточных контактов с различными слоями населения. Никто не мог представить себе, что дело обернется такой трагедией.

Нужно было это предвидеть и принять необходимые меры, посчитать, что важнее и нужнее. Между прочим, поступали сообщения, что погибло немало и военнослужащих. Спрашивается, в чем вина русского парня, направленного по ошибочному решению высшего партийного руководства страны для подавления так называемого мятежа в Азербайджане?

В Азербайджан со стороны введен крупный контингент войск. Кстати, мне хорошо известно, сколько войск находится в Азербайджане. Там и так дислоцировалось достаточное количество войск: 4-я армия, Каспийская военно-морская флотилия, дивизия десантных войск, войска противовоздушной обороны, внутренние войска МВД. Зачем нужно было дополнительно вводить туда войска?

При необходимости можно было использовать находящиеся там войска. Руководство Азербайджана, принявшее такое решение, должно нести ответственность за это, и прежде всего А. Везиров, который удрал из Азербайджана. Должны нести ответственность и те, кто дезинформировал высшее политическое руководство страны. Считаю, что высшее политическое руководство страны своевременно не имело достаточной и объективной информации. Руководство страны ввели в заблуждение, в результате чего было принято такое решение.

Все причастные к трагедии должны понести наказание.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О ПРОВЕДЕНИИ 4-й ГОДОВЩИНЫ ТРАГЕДИИ 20 ЯНВАРЯ

20 января 1990 года, вошедшего в историю нашего народа как трагедия кровавого января - Азербайджан принес первые жертвы за свою свободу и независимость. От этого дня, кровью отмеченного в памяти истории, нас отделяет 4-летний промежуток времени. К сожалению, за эти 4 года событиям 20 января не было дано должной политико-правовой оценки на государственном уровне.

Национальным советом Верховного Совета Азербайджанской Республики было принято соответствующее постановление. Однако в этом постановлении от 19 января 1992 года не были вскрыты истинные причины январских событий, выявлены подлинные виновники. Кроме того, это постановление так и не было реализовано в течение 2-х лет после его принятия.

Считаю, что память о безвинно погибших наших сыновьях и дочерях является священным долгом для каждого гражданина Азербайджана, в связи с 4-й годовщиной трагедии 20 января постановляю:

1. Создать Государственную комиссию по подготовке и проведению мероприятий, связанных с 4-й годовщиной трагедии 20 января.

2. Рекомендовать Национальному собранию Азербайджанской Республики дать исчерпывающую политическую и правовую оценку событиям 20 января. Рассмотреть вопрос проведения специальной сессии Национального собрания с этой целью.

3. Поручить Кабинету министров решить вопросы, вытекающие из этого постановления.

Президент Азербайджанской Республики
ГЕЙДАР АЛИЕВ

г. Баку, 5 января 1994 года.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ МИЛЛИ МЕДЖЛИСА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О ТРАГИЧЕСКИХ СОБЫТИЯХ, ИМЕВШИХ МЕСТО В г. БАКУ 20 ЯНВАРЯ 1990 ГОДА

В ночь с 19 на 20 января 1990 года без предварительного объявления чрезвычайного положения в город Баку и некоторые районы Азербайджана были введены воинские части бывшего Советского Союза, учинена расправа над мирным населением, сотни людей были убиты, ранены, пропали без вести. Вторжение в Баку крупного контингента частей Советской Армии, внутренних войск и отрядов специального назначения сопровождалось особой жестокостью и невиданными зверствами.

82 человека было безжалостно убито и 20 человек смертельно ранено до объявления населению о введении чрезвычайного положения. После объявления чрезвычайного положения 20 января и в последующие дни было убито еще 21 человек.

В районах, где чрезвычайное положение не вводилось, - 25 января в Нефтечале и 26 января в Ленкорани - было убито 8 человек.

В общей сложности в результате незаконного ввода войск в городе Баку и районах республики было убито 131 человек, ранено 744 человека, незаконно арестовано 841 человек. Военнослужащими были разгромлены и сожжены 200 домов и квартир, 80 автомашин, в том числе и карет скорой помощи, уничтожено государственное и личное имущество. Среди убитых были женщины, дети и старики, а также работники скорой помощи и милиции. Грубейшим образом была нарушена Конституция СССР,

Конституция Азербайджанской ССР, попораны суверенные права Азербайджанской Республики.

Целью этого заранее продуманного и подготовленного акта агрессии было подавление борьбы азербайджанского народа за демократию и национальную свободу, унижение и оскорбление достоинства народа.

Противоречащая интересам народа политика руководства Коммунистической партии Советского Союза в период, предшествующей 20 января и направленная против суверенитета и территориальной целостности Азербайджана, необъективная и предвзятая линия Центра, лично Михаила Горбачева, стали причиной гнева широких слоев народных масс.

Деятельность Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана и его первого секретаря Абдурахмана Везирова также вызвали резкое недовольство народа. В республике сформировалось мнение, что руководство Азербайджана, сговорившись с Центром по вопросу Нагорного Карабаха, осуществляет скрытые предательские планы против своего народа.

Своей неумелой и никчемной деятельностью руководители Азербайджана создали непреодолимую пропасть между народом и властью. Именно в этот период в течение нескольких месяцев на многочисленных митингах в Баку, других городах и районах республики требовали отставки руководства Азербайджана.

Руководители Азербайджанской ССР не смогли использовать имеющиеся возможности для разрешения создавшегося в обществе противостояния политическими путями. Работа правящих кругов с оппозицией носила характер политических игр и интриг и была неудовлетворительной. Беспомощность азербайджанского руководства в решении многих судьбоносных проблем привела республику к глубокому кризису власти.

Анализ мероприятий, партийными, государственными органами в преддверии 20 января, а также противоречивых процессов, идущих в Баку, показывает, что январская трагедия была следствием заранее подготовленной военной операции. Направляемые в Москву с конца 1989 года вплоть до январских событий шифрограммы за подписями руководителей республики Абдурахмана Везирова и Аяза Муталлибова являются тому обоснованным подтверждением. Шифрограммы содержали обращения о направлении в Баку дополнительного контингента внутренних войск и сил Советской Армии. В связи с этим в Баку осуществлялись различные подготовительные мероприятия по размещению и обеспечению воинских подразделений, за несколько дней до событий в спешном порядке освобождались места в больницах города Баку, велась подготовка для приема большого количества раненных, срочно эвакуировались члены

семьей советских военнослужащих из города Баку. Таким образом были созданы все условия для осуществления военной агрессии и для ввода войск.

Ввод войск в Баку преследовал цели сохранения коммунистического режима и подавления национально-освободительного движения. На заседании бюро Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана 14 января 1990 года предложения, связанные с введением чрезвычайного положения, были вызваны страхом потери власти.

15 января 1990 года во время пребывания председателя Президиума Верховного Совета Азербайджанской ССР Эльмиры Кафаровой в Москве в условиях отсутствия кворума было проведено незаконное заседание Президиума Верховного Совета Азербайджанской ССР, принявшее под давлением первого секретаря Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана Абдуррахмана Везирова решение о согласии на введение чрезвычайного положения в Азербайджане. Это еще раз подтверждает, что 20 января было заранее спланированным преступным актом.

Противоправное объявление чрезвычайного положения в Баку, вторжение вооруженных сил в город и устроенная зверская расправа над мирным населением с привлечением тяжелой техники и смертоносного оружия в условиях полного отсутствия какого бы то ни было сопротивления было преступлением против азербайджанского народа.

Основной целью вторжения являлось нанесение урона народному движению Азербайджана, недопущение развала существующего режима и уничтожение сил, борющихся за независимость.

Эта агрессия против азербайджанского народа претворялась в жизнь поэтапно: в городе осуществлялись провокации, приведшие к погромам, под предлогом разоружения населения в преддверии трагедии было изъято оружие даже у сотрудников милиции и т.д.

Очередным этапом военной операции стал взрыв 19 января энергетического блока Азербайджанского телевидения и полное прекращение в республике радио - и телепередач. Со дня свершившейся уже трагедии была приостановлена деятельность и других средств массовой информации и народ был лишен права на получение информации.

Для осуществления этой запланированной преступной акции в Баку прибыли бывший министр обороны СССР Дмитрий Язов, министр внутренних дел СССР Вадим Бакатин и другие высшие военные чины.

Принятие указа Президиума Верховного Совета СССР "О введении чрезвычайного положения в г. Баку" в нарушение пункта 14 статьи 119 Конституции СССР и статьи 71 Конституции Азербайджанской ССР, обнародование его после введения чрезвычайного положения и пролитие крови сотен мирных жителей в г. Баку подтверждают, что эта военная и

политическая акция являлась открытой агрессией и преступлением против азербайджанского народа, совершенным руководством КПСС, Советского государства и лично Михаилом Горбачевым.

В эти трагические для Азербайджана дни первый секретарь Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана Абдурахман Везиров, избрав путь предательства собственного народа, 19 и 20 января, вместо того, чтобы быть на своем рабочем месте, 19 января провел в здании Комитета Государственной Безопасности вместе с председателем КГБ Вагифом Гусейновым. После этого он тайно прибыл в находящуюся в Ежу военную ставку Министерства обороны СССР и в ночь на 20 января из этой ставки вместе с Дмитрием Язовым и Вадимом Бакатиным руководил военной операцией. Наконец, 21 января, исключительно в целях обеспечения собственной безопасности, он тайно сбежал на военном самолете в г. Москву.

Стремящийся сохранить и удержать любой ценой собственную власть, бывший первый секретарь Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана Абдурахман Везиров стал непосредственным организатором и участником этого тяжкого преступления.

Второй секретарь Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана Виктор Поляничко, Председатель Совета Министров Азербайджанской ССР Аяз Муталлибов, председатель Комитета Государственной Безопасности Азербайджанской ССР Вагиф Гусейнов в соответствии с занимаемыми должностями и имеющимися полномочиями явились прямыми соучастниками этого преступления. Ввиду того, что Председатель Президиума Верховного Совета Азербайджанской ССР Эльмира Кафарова, первый секретарь Бакинского горкома Коммунистической партии Азербайджана Муслим Мамедов при введении воинских частей советской империи в город Баку не приняли конкретных мер и не обеспечили безопасность граждан, они, как лица, занимающие высокие государственные должности, не справились с возложенной на них ответственностью.

Тяжкое преступление, совершенное в результате предательской политики коммунистического руководства Азербайджанской ССР, не смогло сломить волю свободолюбивого азербайджанского народа, еще более его разгневало. Ненависть народа к Коммунистической партии Советского Союза и существующему режиму дошла до предела, члены Коммунистической партии Советского Союза, в массовом порядке выбрасывая партийные билеты, покидали ряды партии.

Трагедия 20 января, повергшая в ужас и бедствие азербайджанский народ, нашла отклик во всем мире, вызвала гнев и возмущение

прогрессивных сил. Радиостанции многих стран также распространяли всестороннюю информацию о январской трагедии и клеймили имперские силы.

В отличие от опыта цивилизованных государств, политическое руководство Азербайджана не только не ушло в отставку, а даже в такой ситуации более предпочтительным сочло молчание. В трагический день, когда народ принес в жертву своих шехидов, оно своим официальным заявлением не выразило своего отношения к этой трагедии, испугавшись гнева народа, не участвовало в церемонии похорон и даже не выразило соболезнования находящемуся в трауре народу. В этих условиях заявление Эльмиры Кафаровой пробудило в народе надежду и веру. Однако, руководство Азербайджана, проводящее в жизнь политическую линию Центра, в своей дальнейшей деятельности не защитило позицию этого заявления.

В работе чрезвычайной сессии Верховного Совета Азербайджанской ССР, созванной 22 января 1990 года по требованию народа и инициативе группы депутатов, большинство политических и государственных руководителей Республики не участвовало. Отсутствие руководителей Республики на сессии, созванной в связи со страшной январской трагедией, происшедшей в жизни Азербайджана, показало их равнодушие к судьбе народа и соучастие в совершенном преступлении в той или иной мере.

Несмотря на это, сессия попыталась дать оценку январским событиям и приняла ряд документов. На этой сессии были приняты обращения к Верховному Совету СССР, Верховным Советам союзных республик, парламентам всех стран мира, Организации Объединенных Наций, а также ко всем нациям и народам, проживающим в Азербайджанской ССР. На этом же заседании был поднят вопрос о правовой оценке событий и создана Депутатская следственная комиссия.

Решения проведенной в такой экстремальной обстановке сессии не были выполнены политическим руководством Азербайджана, вопреки решению сессии, чрезвычайное положение в городе Баку не было немедленно отменено. Из материалов Верховного Совета становится очевидным, что Центр был согласен отменить чрезвычайное положение в Баку всего через полтора месяца после его введения. Руководство же республики, якобы, опасаясь, что отмена чрезвычайного положения приведет к противостоянию в обществе, отказалось его отменить. На сессии Верховного Совета Азербайджанской ССР, проведенной 9 февраля 1991 года, Председатель Президиума Эльмира Кафарова отвечая на требования депутатов, заявила: "...Когда это решение обсуждалось на союзной сессии 5-го марта, мы встретились с товарищем М. Горбачевым. Я подняла этот вопрос перед ним. Он нам ответил, что с завтрашнего дня я снимаю

чрезвычайное положение. Я ответила, что дайте нам время. Позвонила Аязу Ниязовичу, позже, копи вернулась в Баку, этот вопрос обсудили. Я полагаю, что мы не могли снять чрезвычайное положение в Баку, потому что могла произойти гражданская война".

Чрезвычайное положение было отменено лишь 30 августа 1991 года, накануне избрания Аяза Муталлибова президентом. Таким образом, удержавшаяся ценой крови власть, понимая, что может управлять Республикой только посредством механизма чрезвычайного положения, пыталась сохранить его до последних мгновений.

Проведенная в марте 1990 года третья сессия Верховного Совета СССР, вместо политической оценки январских событий в Баку, приняла чрезвычайно замысловатое постановление: "О положении в Азербайджанской ССР и Армянской ССР и мерах по нормализации обстановки в этом регионе". Верховный Совет СССР этим решением дал указание Прокуратуре СССР, КГБ СССР и МВД СССР о расследовании преступлений, совершенных 20 января, с учетом результатов Депутатской следственной комиссии Верховного Совета Азербайджанской ССР. Уже 20 декабря 1990 года Военная прокуратура СССР, не обнаружив состава преступления в действиях военнослужащих, связанных с событиями, происшедшими в Баку 20 января 1990 года, прекратила дело. Таким образом, Верховный Совет СССР, в действительности, отказался дать политическую и правовую оценку трагедии 20 января.

Политическое руководство Азербайджана не выразило своего отношения к этой двучленной позиции и несправедливому решению Центра в связи с январской трагедией азербайджанского народа. С другой стороны, несмотря на то, что Верховный Совет Республики являлся высшим органом власти, в действительности, по существующей практике, он был молчаливым исполнителем указаний Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана. В силу этого в своей деятельности после 22 января 1990 года Верховный Совет не предпринял какого-либо самостоятельного решительного шага для раскрытия сути этого тяжкого преступления.

В ночь с 24 на 25 января 1990 года был проведен пленум Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана, посвященный организационному вопросу. На пленуме, под давлением участников, в повестку дня был включен вопрос о политической ситуации в Республике, создана комиссия под председательством Афранда Дашдамирова для расследования причин введения 19-20 января 1990 года в городе Баку чрезвычайного положения. Этой комиссии было поручено изучить весь комплекс вопросов, связанных с введением чрезвычайного положения, и представить очередному пленуму.

Несмотря на то, что вопрос, связанный с создавшимся положением, был включен в повестку дня пленума, верховный орган коммунистов Республики не дал политической оценки трагедии в целом, не сделал никакого заявления. Такое отношение Центрального Комитета к трагедии нашло свое отражение и в проводимой в дальнейшем политике.

На пленуме Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана 31 марта 1991 года была заслушана информация о работе комиссии, руководимой Афрандом Дашдамировым, и принято решение о продолжении работы. Впоследствии без принятия какого-либо решения, комиссия прекратила свою деятельность. В результате, Центральный Комитет полностью уклонился от политической и правовой оценки кровавых январских событий.

В начальной информации комиссии Центрального Комитета указывалось, что выявить роль бывшего первого секретаря Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана Абдурахмана Везирова в принятии решения о введении чрезвычайного положения не удалось. Первичная партийная организация Центрального Комитета? Коммунистической партии Азербайджана 22 января 1990 года исключила Абдурахмана Везирова из рядов КПСС и поставила вопрос о его привлечении к ответственности перед законом за преступления, совершенные против азербайджанского народа. Однако, Пленум Центрального Комитета проявил беспринципность, безразлично отнесся к решению первичной партийной организации и ограничился объявлением Абдурахману Везинову строгого выговора и исключением его из состава Центрального Комитета.

Не давший какой-либо политической оценки событиям Центральный Комитет Коммунистической партии Азербайджана, его бюро и Аяз Муталлибов, избранный первым секретарем и взявший в столь тяжелый период на себя политическое руководство Республикой, систематически и последовательно проводили в жизнь линию сокрытия сути преступления и его организаторов.

Будучи одним из виновников трагедии 20 января, Аяз Муталлибов, совершив очередное предательство против народа, оказал давление на сессию Верховного Совета

Азербайджанской ССР 9 марта 1991 года и добился принятия решения об участии Азербайджанской ССР в референдуме о сохранении СССР и, таким образом, склонил азербайджанский народ к сохранению совершившей столь тяжелое преступление против него советской империи.

Эта политическая линия Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана и его первого секретаря Аяза

Муталибова оказала влияние и на деятельность Депутатской следственной комиссии.

11 февраля 1990 года Депутатская следственная комиссия выступила со своим первым заявлением. Однако, это заявление, по существу, было ограничено рамками решений чрезвычайной сессии Верховного Совета Азербайджанской ССР от 22 января того же года. Трагическое положение, сложившееся тогда в Азербайджане, требовало от Депутатской следственной комиссии в краткие сроки политической оценки трагедии 20 января, выявления организаторов и участников преступления и представления этих материалов на обсуждение Верховного Совета. Все возможности для этого имелись.

Совершенное преступление и его последствия были налицо, общественности было известно, что организаторами преступления являются политическое руководство Советского Союза и Азербайджанской ССР. Однако, Депутатская следственная комиссия, идя по пути затягивания принятия решения, лишь спустя два года после трагедии, то есть после ликвидации Коммунистической партии Советского Союза и распада Советского Государства, представила свое заключение на Милли Шура Верховного Совета. Заключение Комиссии, несмотря на тяжесть совершенного преступления, носило поверхностный характер и по сути своей состояло из общеизвестных суждений и выводов.

В этом документе оценка, данная трагедии, не соответствовала степени ее значимости, при том, что отмечалась виновность руководства уже не существующего Советского государства и правительства, была предпринята попытка обойти молчанием ответственность азербайджанского руководства. Нет надобности доказывать, что для получения таких выводов вовсе не требовался двух годичный срок.

Фактические материалы и некоторые выводы, содержащиеся в представленном заключении, несмотря на указанные недостатки в работе и заключение депутатской комиссии, давали Милли Шура возможность всесторонней политической оценки трагедии 20 января. Однако, Милли Шура решением от 19 января 1992 года, вместо оценки событий 20 января, ограничился тем, что утвердил заключение депутатской следственной комиссии, признав его удовлетворительным.

Таким образом, трагедия 20 января не получила политико-правовой оценки в решении высшего законодательного органа Азербайджанской Республики.

Следует отметить, что Народный Фронт Азербайджана неоднократно требовавший в период существующего в Республике коммунистического режима политической оценки трагедии 20 января, будучи у власти более года (бывший Президент Азербайджанской

Республики Абульфаз Эльчибей, бывший Председатель Верховного Совета Азербайджанской Республики Иса Гамбаров), не использовал свои возможности для того, чтобы дать политическую оценку трагедии.

Таким образом, за исключением решения чрезвычайной сессии Верховного Совета Азербайджанской ССР от 22 января 1990 года, оценка событий Кровавого января не нашла своего отражения ни в одном решении, заявлении и других официальных документах на государственном уровне.

Несмотря на то, что фактические материалы, собранные Депутатской следственной комиссией, давали возможность правоохранительным органам для расследования этого преступления, ими не были, предприняты конкретные практические шаги.

За прошедшие после событий 4 года тяжкое преступление, совершенное против народа со стороны руководства бывшего СССР и Азербайджана, осталось нераскрытым.

В указе Президента Азербайджанской Республики Гейдара Алиева от 5 января 1994 года "О проведении четвертой годовщины трагедии 20 января" было отмечено, что до сих пор не дана политико - правовая оценка трагическим событиям в Баку 20 января 1990 года, и рекомендовано проведение специального заседания Милли Меджлиса.

Материалы, имеющиеся в распоряжении Верховного Совета, Президентского Аппарата, Прокуратуры Азербайджанской Республики, Министерства Национальной Безопасности, Министерства Внутренних Дел, Главного Архивного Управления, а также заключение Депутатской Следственной комиссии, были использованы редакционной комиссией, созданной в период рассмотрения этого вопроса в Милли Меджлисе Азербайджанской Республики.

Милли Меджлис Азербайджанской Республики, принимая во внимание рекомендации Президента Азербайджанской Республики о политико-правовой оценке событий 20 января и учитывая высказанные в ходе обсуждения вопроса суждения и доводы, а также выявленные факты, постановляет:

1. Считать, что ввод Советских Вооруженных Сил 20 января 1990 года в город Баку и некоторые районы республики в целях подавления нарастающего в Азербайджане национально-освободительного движения, сокрушения веры и воли народа, вставшего на путь создания демо кратического, суверенного государства, а также унижения национального достоинства, демонстрации мощи советской военной машины любому народу, вступившему на этот путь, и безжалостное уничтожение в результате этого безоружных людей, вышедших на улицы для защиты правды и справедливости, являлся вооруженной агрессией и

преступлением со стороны тоталитарного коммунистического режима против азербайджанского народа.

2. Отметить, что руководство Коммунистической партии Советского Союза, Советского государства и правительства, лично Михаил Горбачев, совершили тяжкое преступление против азербайджанского народа, посягнув захватнической политикой на суверенитет Азербайджана и организовав трагедию 20 января для подавления народного движения в целях реализации старых имперских притязаний в обличий пресловутой коммунистической идеологии.

3. Ответственность за свершившуюся против народа военную агрессию в то же время ложится и на руководство Коммунистической партии Азербайджана. Отметить, что согласившиеся в целях подавления освободительного движения народа на вызов советских войск в Азербайджан

и использование их против народа, не обеспечившие безопасность граждан, допустившие пролитие крови собственного народа во имя сохранения руководящих позиций Абдуррахман Везиров является прямым организатором и участником агрессии, а Аяз Муталлибов, Виктор Поляничко, Вагиф Гусейнов - непосредственными соучастниками преступления, совершившими предательство против азербайджанского народа,

4. Отметить, что Председатель Президиума Верховного Совета Азербайджанской ССР Эльмира Кафарова, первый секретарь Бакинского городского комитета Коммунистической партии Азербайджана Муслим Мамедов, будучи высокопоставленными должностными лицами, несут политическую ответственность за непринятие каких-либо конкретных мер в связи с вводом в город Баку воинских подразделений советской империи и необеспечение безопасности граждан.

5. Отметить, что комиссия, созданная по решению пленума Центрального Комитета Коммунистической партии Азербайджана (председатель Афранд Дашдамиров), преследовала цели сокрытия от народа сути преступления и подлинных виновников январской трагедии.

6. Отметить, что Депутатская следственная комиссия Верховного Совета Азербайджанской Республики (председатель - Митат Абасов, заместитель председателя - Тамерлан Караев) проделала определенную работу для расследования трагедии 20 января, однако, преследуя цели угодничества руководству Республики, затянула рассмотрение вопроса и во имя политической конъюнктуры обошла молчанием вину некоторых лиц. Считать выводы комиссии, связанные с политико-правовой оценкой январских событий, неудовлетворительными.

7. Отметить, что Национальный Совет Верховного Совета, а позже Милли Меджлис Азербайджанской Республики не высказали своего отношения к свершившейся в жизни азербайджанского народа трагедии 20 января, а ограничились лишь тем, что признали удовлетворительными итоги деятельности Депутатской следственной комиссии.

8. Считать деятельность бывших руководителей правоохранительных органов Республики, связанную с расследованием этого преступления в течение четырех лет, прошедших после событий 20 января 1990 года, неудовлетворительной. Отметить, что деятельность правоохранительных органов по определению степени вины лиц, препятствовавших выявлению истинных виновников кровавого января, приведшего в результате к гибели и ранению сотен людей в городе Баку и некоторых районах Азербайджана, а также по раскрытию сути этой трагедии в течение последних четырех лет, была неудовлетворительной.

Поручить Генеральному прокурору Азербайджанской Республики обеспечить завершение в кратчайшие сроки данного дела и привлечение виновных лиц к ответственности в соответствии с порядком, предусмотренным законом.

Учитывая огромное политическое значение январской трагедии в истории азербайджанского народа, а также с целью увековечения памяти погибших за свободу и независимость Азербайджана, возвести в городе Баку мемориальный комплекс.

г. Баку, 29 марта 1994 года.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О 10-й ГОДОВЩИНЕ ТРАГЕДИИ 20 ЯНВАРЯ

20 января 1990 года против азербайджанского народа было совершено тяжкое преступление. С целью расправы над мирным населением, вышедшим на улицы в знак протеста против попыток нарушения территориальной целостности Азербайджана, несправедливой и предвзятой политики, проводимой руководством бывшего СССР в отношении азербайджанского народа, неумелой деятельности местного руководства, в Баку и ряд районов Республики были незаконно введены советские воинские части. В результате карательных мер, осуществленных с невиданной жестокостью, были ранены и убиты сотни невинных граждан Азербайджана. Таким образом, против азербайджанского народа был осуществлен акт массового террора.

Накануне событий 20 января проводимая руководством Коммунистической партии Советского Союза политика, противоречащая интересам народа, необъективная и предвзятая линия, осуществляемая центром против суверенитета и территориальной целостности Азербайджана, вызвали беспредельный гнев населения Республики. Сговор тогдашнего руководства Азербайджана с центром по Нагорно-Карабахскому вопросу стал причиной резких протестов в Республике.

С 1987 года искусственно созданная так называемая Нагорно-Карабахская проблема с первых же дней была воспринята азербайджанским народом как попытка, направленная против территориальной целостности Республики, на нарушение конституционных прав граждан. Хотя неприкосновенность наших границ неоднократно официально подтверждалась государственными структурами различного уровня, однако поэтапно стала проводиться в жизнь политика, преследующая цель вывода Нагорно-Карабахской Автономной Области из состава Азербайджана.

Еще в марте 1988 года Центральный Комитет Коммунистической Партии Советского Союза и Совет Министров СССР, приняв специальное постановление об ускорении социально-экономического развития Нагорно-Карабахской Автономной Области, в сущности, заложили основу вывода Нагорного Карабаха из подчинения Азербайджанской ССР. Этим, не имеющим никакой объективной основы постановлением, принятым в результате надуманных причин, Нагорному Карабаху были предоставлены исключительные права, выделены большие средства, решение многих вопросов области было поручено непосредственно союзным министерствам и структурам. В постановлении же Верховного Совета Азербайджанской ССР от 17 июня 1988 года отмечалось, что меры, осуществляемые данным постановлением центра, "создают благоприятные условия для ускорения развития производительных сил, удовлетворения экономических и духовные потребностей как армянского и азербайджанского населения, так и других национальностей автономной области".

Очередным шагом центра в деле вывода Нагорно-Карабахской Автономной Области из подчинения Азербайджану стал изданный 12 января 1989 года Президиумом Верховного Совета СССР Указ о ведении в автономной области особой формы управления. Руководство Нагорным Карабахом было поручено созданному под председательством представителя центра А. И. Вольского Комитету особого управления. Это, фактически, означало вывод Нагорного Карабаха из состава Азербайджанской ССР.

Руководство СССР в принимаемых им официальных документах пыталось создать такое представление, что, осуществляя меры по нормализации сложившейся в регионе обстановки, оно выступает с

паритетных позиций как по отношению к Азербайджану, так и к Армении. В то время отношение центра к Азербайджану, азербайджанцам как предвзятое было явно налицо. Еще до 1988 года азербайджанцы оказывались подверженными идеологической агрессии, осуществляемой в целенаправленной форме в центральных средствах массовой информации СССР и различных органах печати Армении. Основной целью данной кампании являлось создание "отрицательного образа азербайджанца". Это можно было считать подготовительным этапом массовой операции этнической чистки, начатой в 1988 году в Армянской ССР, а также Нагорно-Карабахской Автономной Области. Во время изгнания с невиданной жестокостью проживавших в Армении азербайджанцев из родных очагов было убито много наших соотечественников, в том числе стариков, детей и женщин. В то время как официальные государственные структуры, правоохранительные органы и средства массовой информации СССР уделяли чрезвычайно большое внимание Нагорно-Карабахской проблеме, масштабная трагедия азербайджанского народа сопровождалась полным молчанием, занимаемая же в этом вопросе руководством Азербайджана равнодушная позиция стала настоящим преступлением против собственного народа.

В результате такой позиции руководства Азербайджана, Верховный Совет Армянской ССР осмелился принять 1 декабря 1989 года постановление о присоединении Нагорного Карабаха к Армянской ССР. А 15 января 1990 года, за несколько дней до событий 20 января, указом Президиума Верховного Совета СССР "О введении чрезвычайного положения в Нагорно-Карабахской Автономной Области и ряде других районов" по сути надеждам азербайджанцев возвратиться в свои дома в Нагорном Карабахе был положен конец. Как видно из самого названия указа, вопрос о принадлежности автономной области и "ряда других районов" уже становился сомнительным.

Проведение центром предвзятой политики против Азербайджана, явная демонстрация руководством Республики абсолютного равнодушия к судьбе народа вызывали чувства гнева и протеста у широких народных масс. Они все более ясно осознавали, что руководство Азербайджана проявляет беспомощность и нерешительность в пресечении посягательств на судьбы Республики, народа, порой даже, осуществляет тайные предательские планы против народа, идя на сговор с центром в целях сохранения своих руководящих позиций. В условиях безальтернативного выбора народу пришлось взять на себя всю ответственность и выступить для того, чтобы предотвратить осуществление этих предательских планов.

Руководство же СССР избрало путь открытой расправы с народом, осмелившимся выступить за восстановление справедливости в Республике.

Захват Баку 20 января 1990 года крупным контингентом Советской Армии, подразделений особого назначения и внутренних войск без объявления чрезвычайного положения сопровождался особой жестокостью и невиданными зверствами.

Трагедия 20 января, учиненная с целью сломить веру и волю осмелившегося выступить народа, унижить его национальное достоинство и продемонстрировать силу советской военной машины, была военной агрессией и преступлением тоталитарного коммунистического режима против азербайджанского народа.

В то время как совершенное преступление и его результаты были налицо, руководство Республики всеми средствами пыталось завуалировать суть учиненной трагедии. Тот факт, что большинство политических и государственных руководителей Республики не явилось на сессию Верховного Совета Азербайджанской ССР, созванную 22 января 1990 года в связи с январской трагедией по требованию народа и инициативе группы депутатов, еще раз подтвердил их равнодушие к судьбе народа, их соучастие в той или иной степени в совершенном преступлении. Руководство Республики не посчитало нужным прийти даже на церемонию похорон шехидов.

Народный Фронт Азербайджана, неоднократно выступавший с требованием политической оценки событий 20 января, также не воспользовался в период пребывания у власти своими возможностями для того, чтобы дать трагедии политическую оценку. Таким образом, несмотря на то, что после событий прошло много времени, тяжкое преступление, совершенное руководством бывшего СССР и Азербайджана против народа, осталось нераскрытым.

Еще в период советской власти в Азербайджане конкретные факты и доказательства, собранные широкими народными массами в связи с трагедией 20 января и переданные Государственной следственной комиссии, умышленно были изъяты и вывезены из Азербайджана. В тот период органы прокуратуры и правоохранительные органы Азербайджана не приняли соответствующих мер по расследованию, напротив, ряд секретных документов, связанных с трагедией 20 января, в том числе важные архивные документы, полностью или частично были уничтожены.

Несмотря на то, что события, произошедшие в других регионах СССР, в том числе в Тбилиси и Прибалтийских странах, обсуждались на уровне советского руководства, съезда народных депутатов, события, произошедшие во время трагедии 20 января, сознательно искажались, были обречены на неверную трактовку и забвение.

Лишь в 1994 году были предприняты серьезные шаги в деле надлежащей оценки событий 20 января. Указом Президента

Азербайджанской Республики от 5 января 1994 года Милли Меджлису было рекомендовано дать полную политико-правовую оценку событиям 20 января. Посвятив данному вопросу специальную сессию, Милли Меджлис Азербайджанской Республики на своих заседаниях, продолжавшихся несколько дней, раскрыл подлинные причины январских событий, выявил их истинных виновников Постановлением Милли Меджлиса от 29 марта 1994 года трагическим событиям 20 января 1990 года была дана политико-правовая оценка.

Являясь одним из самых кровавых актов террора, осуществленных тоталитаризмом в истории XX века, трагедия 20 января, будучи преступлением против азербайджанского народа, по существу, была страшным деянием, направленным против человечества, гуманизма и человечности. Люди, совершившие это преступление, до сих пор не понесли наказания. Наш народ уверен, что виновным придется понести ответственность перед историей, человечеством, а также перед азербайджанским народом.

Несмотря на то, что азербайджанский народ 20 января оказался подверженным военной, политической, моральной агрессии, он, тем не менее, продемонстрировал всему миру свою верность историческим традициям героизма, решимость противостоять самым тяжелым испытаниям во имя вободы и независимости родины, не пощадив ради этого аже своей жизни. Сыновья и дочери нашей родины, во ремя кровавых январских событий 1990 года ставшие ехидами во имя вободы и независимости азербайджана, вписали своей самоотверженностью, решимостью пожертвовать собой яркую страницу в героическую летопись нашего народа. И сегодня азербайджанский народ гордится своими дочерьми и сыновьями, готовыми отдать жизнь во имя защиты его национального достоинства.

Накануне 10-й годовщины трагедии 20 января, почтив с глубокой скорбью светлую память наших сограждан, героически отдавших жизнь во имя вободы Азербайджана, постановляю:

1. Учитывая исключительное значение кровавой январской трагедии в истории Азербайджана как вершины героизма и самоотверженности, провести во всех городах, районах и селах Азербайджанской Республики широко масштабные специальные церемонии, посвященные 10-й годовщине трагедии.

2. Министерству обороны, Министерству образования, Министерству культуры, Министерству молодежи и спорта Азербайджанской Республики, Государственному комитету по проблемам женщин обеспечить в целях воспитания молодого поколения в духе идей патриотизма, независимости, верности национально-духовным ценностям проведение массовых

мероприятий, конференций и тематических занятий, посвященных трагедии 20 января.

3. Академии наук Азербайджана и Министерству образования обеспечить, наряду с проведением фундаментальных научных исследований, отражающих различные этапы борьбы нашего народа на протяжении истории за свою свободу и независимость, объективное освещение с научной точки зрения трагедии 20 января в этой борьбе, а также проведение посвященных этому событию специальных научных сессий и конференций, подготовку различных изданий.

4. Министерству иностранных дел Азербайджанской Республики в целях доведения до общественности различных стран в связи с 10-й годовщиной трагедии 20 января ее подлинной сути подготовить и осуществить программу мероприятий, характеризующих кровавый январь как акт агрессии и террора, учиненный советским тоталитарным режимом против азербайджанского народа.

5. Министерству печати и информации Азербайджанской Республики, Государственной Телерадиокомпании, редакциям газет и журналов обеспечить издание и показ материалов в связи с 10-й годовщиной трагедии 20 января.

6. Производственному объединению "Азеркиновидес" обеспечить съемки полнометражного документального фильма, посвященного событиям 20 января.

7. Кабинету Министров решить вопросы, вытекающие из настоящего указа.

Президент Азербайджанской Республики
Гейдар АЛИЕВ

г. Баку, 16 декабря 1999 года.

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие.....	71
Введение.....	80
Кровавая трагедия.....	81
Религиозный фактор.....	85
Кавказский фактор.....	87
Национальный фактор.....	93
Геополитический аспект Кровавого Января.....	95
Кровавый Январь и Нагорно-Карабахская проблема.....	98
Перед лицом исторических реалий.....	104
Исторические уроки Кровавого Января.....	108

Документы:

Речь Гейдара Алиева на собрании 21 января 1990 года в Постоянном представительстве Азербайджанской Республики в Москве, посвященном трагедии 20 января 1990 года.....	110
Указ Президента Азербайджанской Республики о проведении 4-й годовщины трагедии 20 января.....	114
Постановление Национального Собрания Азербайджанской Республики "О трагических событиях, имевших место в г. Баку 20 января 1990 года".....	115
Указ Президента Азербайджанской Республики о 10-й годовщине трагедии 20 января.....	131

R. A. MEHDIYEV

**THE REALITY OF THE
GENOCIDE OF AZERBAIJAN
PEOPLE**

BAKU-2000

SCIENTIFIC TRUTH ABOUT THE JANUARY 20th MASSACRE

Preface to «The reality of the genocide of Azerbaijan people» by R. A. Mehdiyev

Until now there has been a lot of articles, books, and photo materials about the 20 January massacre. I too wrote and made various reports about that horrible crime. Nonetheless, time goes by. 10 years have already passed since that event.

This blatant crime committed in Baku and provinces of Azerbaijan on January 20, 1990 according to instructions of the butcher of Azerbaijan people Michael Gorbachov will be stamped in my memory forever.

On January 20, 1990 the Soviet regime perpetrated premeditated carnage against the Azerbaijan nation. It was unprecedented event: the state used arms against its own citizens - unarmed civilians, including children, women, and old people. The population, who stood up against secession of the part of their motherland - Nagorni Karabakh, was brutally punished. The capital of Azerbaijan and other regions were covered with blood.

A few days before perpetration of this horrible crime a special propaganda machine of the State Security Committee (KGB) was put into action and urgent "special measures" were taken: hospitals were vacated, families of Russian officers living in Azerbaijan were evacuated, Russian population of Azerbaijan left the country, artificial "Russian refugees" problem was created. Authorities through mass media deceived the population that no troops would enter Baku. A few hours before the carnage the power-generating block of the Azerbaijan state television was blown up by the Russian militaries. Communications net inside and outside the republic was shut down. And suddenly on the night of January 20 dii ferent kinds of Russian troops entered the capital under the direct command of the Force ministers Yazov, Bakatin and Kryuchkov in accordance with Gorbachov's instruction. The crime committed by communistic dictatorship against Azerbaijan in 1990 was similar to those perpetrated against Hungary in 1956, Czechoslovakia in 1968, and Afghanistan in 1979. However, in Azerbaijan that crime differs from the others. The difference is that professional punitive squads, detached to Azerbaijan, included Armenian soldiers mobilized in Stavropol, Krasnodar, Rostov and other provinces of Russia as well as Armenians served in Soviet military units in Azerbaijan and even Armenian cadets. Thus, Russian empire's "rich" historical experience over creation of national conflicts and carnage were taken into consideration again during the perpetration of the 20 January bloody massacre.

Soviet occupation troops also implemented some tactical "innovations" during the Baku carnage. In all directions of attacks accompanied by armored

troops power supply was shut down. Confused population was fired upon under the floodlight of the armored vehicles. Masked detachments turned into brutal militaries and machine-gunned children, women, old people, physicians, ambulances, civilians overlooking from their windows and balconies, and even hospitals. Injured were shot to death to cover up traces of the grave crime.

The massacre was continued till the morning. Only the next day a state of emergency was declared. By the time when the decree was announced through a military radio station, the punitive squads had already completed their bloody "mission" and were hastily withdrawn from Baku and thereafter new regular troops entered the capital. The population was prohibited to go into the streets so as to cover traces of the crime; artificial skirmish was feigned to "prove" armed resistance against Russian troops. Stunned shocked civilians, who went into streets to look for perished, injured and missing relatives were shot down.

Unfortunately, some questions concerned with history and sociopolitical roots of the event haven't been completely revealed up to date.

What is more, the world society wasn't truthfully informed about the 20 January massacre. It was misinformed. The course of the events and their causes were distorted. A well-known Azerbaijan scientist, Ph. doctor R. A. Mehdiyev's book *The reality of the genocide of Azerbaijan people «is of a great significance for faithful elucidation of the 20th January massacre. Undoubtedly, his work is invaluable contribution to the historiography of the 20 January tragedy. A distinguishing feature of the book is the fact that for the first time the author describes the event on the basis of deep historical-scientific research as well as in the context of the world history. He investigates historical roots of the tragedy, draws important generalizations, step-by-step investigates the historical path led to the carnage as well as post-carnage events and processes.*

In my opinion, the most important distinction of the work to be submitted to the large sections of the world public is objectivity. He manages to keep away emotions and describe historical roots of the tragedy with composure and from the position of the conscientious scientist.

R. A. Mehdiyev follows to the motto "Let everywhere in the world people know the truth about the 20 January event as it is" and has been realized that goal with dignity.

We should credit him for bringing up the questions 'Why the Baku carnage was so large-scale and blatant in contrast to those committed in Tbilisi (1989) and Vilnius (1991)? Why did the perpetrator of these crimes M. Gorbachov apologized to Georgian and Lithuanian nations but didn't do that in regard to the Azerbaijan people?' The author connects this with the three main factors: religious (Islamic factor), Caucasian and Turkic.

It should be noted that R. Mehdiyev appealed to numerous sources, important documents and literature. Real historical processes have demonstrated

that R. A. Mehdiyev isn't mistaken in his research. History of Tsarism's bloody colonial winnings testifies that expanding from Europe towards the East the Russian colonialists in XVI century occupied the Volga Basin Turkic Khanates - Kazan (1552) and Astrakhar (1556) and enlarged their conquests in two directions - to the East and South. Turkic-Altay nations of the monotheistic Siberia and Far East were subjugated with comparative ease. Thus, shortly, after this, the Russians reached the Pacific Ocean coast. Hundreds of peoples, ethnic groups and cultures were uprooted. Orthodoxianization and russification policy reached a «great success» in the shortest term. However, the Islamic -Turkic Unity put serious obstacles in the way of the Russian conquerors. Russia's policy of gaining outlet to warm seas by occupying the Caucasus and Iran remained unresolved. Thus the bloody war of the Russian Empire against Islamic Turkic peoples was launched.

146

The Tsar's colonialists took the most inexorable position toward Azerbaijan. They developed ideas to remove Azerbaijanian Turks from the South Caucasus ethnic-political map and Christianize the whole territory.

At the beginning of XIX century the Russian conquerors started lingering wars with Iran and Turkey and launched carnage of the Azerbaijan people on the one hand, and mass settlement of Armenians from Iran and Ottoman Empire to Azerbaijan, on the other hand. As a result of such policy, the demographic situation of two Azerbaijan provinces, Iravan and Nakhchivan Khanates, changed and the whole territory were Christianized at the expense of settled Armenians.

Soon after division of Azerbaijan between Russia and Iran (in 1813 and 1828) the "Armenian province" was created on the Western Azerbaijan territories. Thus, the ground of the modern Armenian State in the South Caucasus was established. Russia succeeded in separation of Azerbaijan from Turkey and turning Armenians into political tool in her anti-Turkey struggle.

Besides, Russia created hearth of ethnic conflicts and confrontations in the South Caucasus. This was beginning of Russia's policy to liquidate Azerbaijan nation, adjacent to two Islamic states - Iran and Turkey - and to Christianize the whole territory.

The Karabakh Khanate together with the Iravan and Nakhchivan Khanates was undergone the Christianization, i.e. Armenianization policy. The Tsarism carried out the bloodiest and dirtiest variant of the "Divide et impera" policy in the South Caucasus: Armenian bandits, armed and supported by Russia - on the one hand, and Russian conquerors, on the other hand, annihilated Azerbaijanians (including Anadolu Turks) under the pretext of struggle against pan-Islamism and pan-Turkism.

With great success imperial butchers were always making use of Armenians' dream to create "Great Armenia" state. Alliances between Russian pro-empire and chauvinists circles and Armenian nationalists dreaming about

"Great Armenia" was always at the heart of perpetrating of genocide against Azerbaijan since Russia stepped into the South Caucasus, including 1905-1907 carnage, 1918 March tragedy, all bloody repression of the Soviet period, 20 January tragedy, Khojali massacre and even still remained unsettled Nagorni Karabakh conflict..

I think, R. A. Mehdiyev succeeded in demonstrating the naked truth of the bloody policy on the both historical and modern background, as well as on the basis of concrete facts and strict scientific conclusions.

Thus, for the first time history of the 20 January carnage, its sociopolitical roots (events and processes caused the 20th January tragedy) have been objectively elucidated from the scientific point of view in R.A.Mehdiyev's book " The reality of the genocide of Azerbaijan people ". There is a number of other aspects of the January 20th crime: Azerbaijan leadership's treacherous position at that time, Kremlin's open support to and protection of Armenian separatists of Nagorni Karabakh, information war against the Azerbaijan people, pro-Russian stand of the Western states and US, stimulation of Armenian Diaspora's and chauvinists' activity and other details were skillfully uncovered in this work.

The most valuable and urgent conclusion of the book is "to objectively and professionally inform the world society about Azerbaijan truth and to create unbiased and faithful public opinion regarding processes taking place in the republic, using wide opportunities of mass media, state bodies and public organizations. It is important in order to prevent a recurrence of the "Black January"!"

Thereby, Ph. Doctor R. A. Mehdiyev's work " The reality of the genocide of Azerbaijan people " might be considered as his well-founded charge against initiators of the bloody crime committed against Azerbaijan people and in author's words «per se against the whole humanity». Charges of the International Court of Justice are awaiting them, like the Nuremberg process.

Yagub Mikayel oğlu Mahmudov,
Honored worker of Science of the
Azerbaijan Republic,
Doctor of historical sciences, Professor.

INTRODUCTION

*"No power on earth rouses our indignation
at the deepest frame of our moral feelings so as cruelty
does. We can forgive any other crime, but cruelty."*

Arthur Schopenhauer

On January 20, 1990 a criminal military action was perpetrated against the Azeri people. Soviet military units entered Baku and other regions of the republic to punish peaceful civilians, who took to the street as a token of protest against attempts to violate the territorial integrity of Azerbaijan, against unfair and biased policy, pursued by the USSR leadership towards the Azeri people. The Soviets were aided by the traitorous policy of the local leaders. As a result of punitive measures taken with incredible cruelty, 137 people were murdered and 612 injured.

Within the past 10 years, inside and outside of the Republic of Azerbaijan a great deal of books, articles and analytical researches was published, where the authors tried to describe events of January 1990, in order to uncover the real reasons of this barbarian action, clear up the role of persons involved in these bloody events, in the center and in republic. Nevertheless, the more we chronologically move away from January 1990 and more actual materials about these events are being assembled, the more questions appear and it becomes more necessary to return back to them in order to disclose the sources of this carnage and learn lessons for future generations.

THE BLOODY TRAGEDY

The illegal deployment of Soviet troops in the capital and some regions of the Republic of Azerbaijan on January 20, 1990, extirpation of peaceful people became an extremely bloody act, perpetrated by a totalitarian regime, which was an outrage against humanity. Investigation of the similar crimes, revelation of their reasons, outcomes, promulgation of their initiators' names haven't a statute of limitations and all these actions ought to be a caution against the recurrence of vandalism and genocide.

It is well known, that in virtue of the decision of the International Tribunal (Nuremberg, 1945-46) - being famous in the history as Nuremberg trial, supreme statesmen and the military of Germany were accused of the organization and realization of a plot against the world and humanity (extirpation of the civilians and maltreatment, plunder of communal ownership and public domain etc.). That is why Nazi criminals of all ranks are still revealed and prosecuted by

state bodies and public movements throughout the world. The Nuremberg process is the first international court, which recognized genocide as a very grave felony. Actions of the leadership of USSR and Azerbaijan and of Soviet military contingent, which invaded Azerbaijan in January 1990, have all signs, deplored by the Nuremberg process. That is why all the culprits of the January 20 tragedy must pay for their deeds.

The aggression of the Soviet military units against Azerbaijan and massive inhuman shooting of civilians became not only a symptom of the collapse of the finally rotten Soviet regime, but also evidence of the implementation of the old purposeful policy (left by tsarism) of expulsion of Azeris from their historical residences.

It was a policy, which was thoroughly concealed by the USSR leadership under the guise of internationalism. The public situation in Azerbaijan, requirements of the people didn't serve as a pretext for such cruelty and vandalism. The people required stopping of slaughter and forcible expulsion of Azeries from Armenia, where they lived from time immemorial and not let subordination of the Nagorni Karabakh to Armenia. Moscow reacted to this faithful requirement with an incredible perfidy and frenzy.

It should be noted that by the beginning of the 1990s the Soviet regime fully dissipated its life potential, though M. Gorbachov and his team were intensively seeking means to extend a regime. The policy of "Perestroika" which too quickly failed, became a blatant display of these endeavors. Those, who hold, that Gorbachov was deliberately destroying the USSR with the support of the West, are mistaken. These talks are nothing but gossip.

So-called reformists had a task to preserve USSR within its previous borders, attaching to the Soviet sociopolitical and economic system more attractive features for the West. They had to vitalize a system, removing its odious principles and administration forms. In other words, vest socialism with a "human face". Coming from this main postulate, one can assert that the January 20th tragedy has many reasons and it has deep sources. Perestroika only accelerated their development and brought nearer the final of inevitable tragedy. Thus, what are these reasons in general outline? First, the center's aspiration to keep the Soviet empire and communist system at any price. Second - the consolidation of power and puppet regimes in the national republics. Third - the biased policy of the Soviet leadership with regard to Azeri people, an effort to rehash the boundaries under the cover of demagogic slogans of "Perestroika" and in particular, to violate the territorial integrity of Azerbaijan. Fourth, Armenian separatism and aggression based on moral, political, financial and military-economic support of the former center. Fifth, traitorous activity of the Azerbaijan's leadership. Sixth, dilettantism and intrigue of those, who took control of the risen people, displaying irresponsibility.

But one shouldn't limit oneself to the list of the above stated sources (which are basically Soviet) and factors led to the January tragedy. We reiterate that it has much deeper historical roots. Black January - it is just a link (hopefully, the last one!) of the chain of criminal actions, which were perpetrated against Azeri people since beginning of the 19th century. The biased, unjust attitude to Azerbaijan is based on far-going geopolitical plans, implemented by the Soviet leadership for many years under the ideological cover of " the international fraternity".

While considering events in Alma-Ata (1986), Tbilisi (1989), Vilnius (1991), the following questions arise: why weren't these actions so bloody and massive? Why did Gorbachov regret and apologize to the Georgian and Lithuanian peoples for events in Tbilisi and Vilnius, but didn't do so in connection with affairs in Azerbaijan?

In our opinion, there were 3 decisive factors in January tragedy. From a historical and logical point of view they are more substantiated, than references to the desires of the center to teach and punish obstinate Azeries.

THE RELIGIOUS FACTOR

First, it is a religious factor. Though USSR leadership tried to justify themselves, they failed to deceive the world community. It is the confession of Islam by Azeries which is one of the main reasons of M. Gorbachov's support to Armenians in their territorial claims. Numerous publications of the Russian press could confirm our point of view. The notorious Zori Balayan used to talk, in his interviews and publications about it. Gorbachov appeared on the eve of Baku carnage with provocative statements about the efforts of establishment of Islamic State in Azerbaijan.

The use of the religious factor for provocative and destructive purposes was always a tool of the Soviet system and communist ideology. While occupying the leading party post for a long time, I became a witness of the intention of the CPSU Central Committee to impose upon us an opinion as if Islamic fundamentalism was exported to Azerbaijan from neighboring Iran and that is why the leadership of the republic was accused of inaction.

High-ranking functionaries from the CPSU Central Committee used to expound the case so, that Iran exerted an active influence upon the sociopolitical life of Azerbaijan, where Islam forced out communist principles from the life and consciousness of the population.

Of course, Moscow couldn't endure the "Moslem danger" (nevertheless, today it steadily tries to become close friends to "fundamentalist Iran"). In spite of the real state of affairs, unfounded political accusations against our republic were expressed in resolutions of the secretariat and Political Bureau of the CPSU

Central Committee and all-union conferences. Some leaders of the republic were labeled "nationalists". The Central Committee gave shelter to and took care of obedient people and disgraced the suspects.

Actually, the crux of the problem wasn't the imaginary penetration of Islamic fundamentalism into Azerbaijan. The problem was the struggle of the Christian religion with Islam, what was traditional for Russia, and old mistrust to Moslems and non-Russians. It is not accidental, that in the USSR, as it was under the tsarist regime, great power chauvinism, brought up on the ground of orthodoxy and opposing of different religions, used to be glorified. Authorities were cultivating it instead of fighting it. The whole national policy was based on discrimination of the population, confessed Islam, and was to retard social-economic and cultural development of the republics, populated with ethnic Moslems, and not to allow their representatives to supreme authorities. Even if any Moslem was advanced to the prestige post in the central ministries or departments, it wasn't a rule, it was just exception.

In short, religious belonging of Azeries determined Moscow's position to the national movement in Azerbaijan and caused an unprecedented atrocity of its suppression.

THE CAUCASIAN FACTOR

The second factor is caused by the historical interests of Russia in the region - the Caucasian factor.

Catherine the Great continued to pursue expansionist policy of Peter the First in order to move forward to south and gain an access to southern seas. She advanced a plan to create in the Caucasus two more Christian states (except orthodox Georgia), politically oriented to Russia. This plan implied the rebirth of the Albanian State on the territory from the river Arax till Derbend and creation of the Armenian province in the area Ire van. In this case persistent appeal of the Crimean Armenians with a request to create an Armenian state with the capital in Irevan was taken into account. But, after conclusion of the Turkmanchay peace treaty, Russia gave up these intentions and decided to build only an Armenian state on the Azeri territories, annexed to the empire.

Since the beginning of the XIX century the tragic history of Azeri people started.

Fundamental scientific research proved that the territory of modern Armenia historically belonged to Azerbaijan. The truth is that Armenians lived here in small groups, dispersed, but they were alien people and penetrated into this area from the territory of the modern Iran, Iraq, Syria and Turkey.

Let's scrutinize this issue.

The motherland of the initial Armenian tribes was the Balkan Peninsula. The Armenian researchers themselves wrote about it. Thus, Armenian scholar Y. A. Manandyan agrees with the opinion of the authoritative historians and holds that initial Armenian tribes lived in the Balkan Peninsula as far back as at the first half of the second millennium B.C. To Asia Minor they came approximately at the half of the 13th century B.C. After long-term wandering and mixing with different tribes they found themselves on the Armenian plateau at the half of the first millennium B.C.

The great historian I. M. Dyakonov writes in his famous work "The pre-history of Armenian people" (Yerevan, 1968) the following: "we can draw only one conclusion, namely, that initial native speakers of Armenian language came to the Armenian plateau as nomadic tribes with personal holdings, who didn't experience class society. They became familiar with plateau nature and social conditions of the early class society by autochthons (at that time autochthons didn't speak Armenian)".

Armenians created their state in the VI century B.C. This state covered some regions of the Armenian plateau, located mainly in the middle stream of Tigris and Euphrates. In 387 A.D. Armenia was divided between Iran and Byzantium. In the XIV century A.D. Armenians managed to create a dwarf state in the south-east of the Mediterranean Sea -Kilikia, ruled by Rubenides. This state existed just a century.

In the XV century the Armenian Church was moved to Etchmiadzin in order to create an Armenian state in the South Caucasus. Since that time, the history of the Armenian people was called the "Etchmiadzin period". When the question is about the Armenian history of the XVI-XX centuries, it is expounded as a history of so-called "Eastern Armenia", which is the actual history of Nakhchivan, Irevan and Zangezur lands.

Armenians restored their statehood in 1918 on the ruins of the Tsarist Empire. With assistance of England in the South Caucasus, on the territory of Irevan Khanate of Azerbaijan arose the Armenian Republic. Further her territory was extended by the strong-willed decision of the Bolshevik Moscow at the expense of Azerbaijan.

Lacking national statehood, the Armenian Church assumed a role of uniting of all Armenians, dispersed all over the world. In other words, it settled to some extent political and state issues.

Monophysite persuasion (the denial of human hypostasis of God) to which sticks Armenian Gregorian Church, was declared heresy as far back as at the Khalkidon Assembly (451 A.D.). At Dvin Assembly (506 A.D.) the Armenian Church was excommunicated from other churches and became autocephalous.

Famous political scientist Dmitry Furmanov holds that just monophysitism promoted the rise and development of the sense of abandonment,

declassé persons, the very "suffering" in virtue of which Armenian people opposes themselves almost to the whole world. Armenian political figure Suren Zolyai wrote: "To see everyone as an enemy -to become an enemy for everyone. This is not a path, this is abyss".

For the Russian Empire such state of Armenians was more than sufficient. It isn't accidental that Peter the First called out Armenians as useful fellow citizens to settlement in Russia and assured them of patronage and protection as co-religionists (see Sergey Glinka. "Description of the re-settlement of Azerbaijani Armenians within Russia", 1831 edition).

Objective and subjective conditions: lacking of their own state, indoctrination of ideas of "abandonment" and "suffering" by church pastors in the consciousness of Armenians, forming images of an enemy out of Turks and generally Moslems etc, - were conducive to coinciding the age-old aspirations of Armenian church to establish a national state with colonial interests of the Russian empire. The crux of the political deal was the following: Russia assists re-settlement of Armenians from Turkey and Iran to the South Caucasus and then creates a state for Armenians at the expense of ousting of local population. Armenians, in turn, pledge themselves to be loyal ally of Russia in Caucasus, her outpost in the region. Armenians were befallen a long-expected chance to realize an age-old dream to create a state under the protection of great power.

The "Great re-settlement" of Armenians by tsarist Russia to Caucasus, particularly to Nakhchivan, Irevan and Karabakh Khanates, where Azeris had been leaving for ages, started after conclusion of Gulistan (1813) and Turkmanchay (1828) peace treaties between Russia and Iran. Though this truth can be a "discovery" for many people in the modern Russia and West, but in pre-Revolutionary Russia much was written about it. These processes are described in details in the famous book by M. Shavrov "The new threat to the Russian matter in Trans-Caucasus. The sale of Mugan to non-Russians".

The Russian ambassador to Persia Alexander Griboyedov was zealous in the re-settlement of Armenians to Azerbaijan. In his reports to the tsarist government he wrote: "Moslems (i.e. Azeris - R.M.) worry that Armenians being re-settled "for a while" will remain in Karabakh forever".

Re-settlement of tens of thousands of Armenian families to Azerbaijan (basically, occupation) by the tsarist government and granting them more wider rights and privileges (on the ground of religious community) comparing with the local populations soon led to ousting of Azeris from many regions of the South Caucasus. Afterwards this process became a gradual deportation.

These processes also affected Azeris, living in Georgia. The policy of cleansing of Georgia from Azeris, pursued by the tsarist government, continued till 1917. There are numerous facts about it. People had to resort to various tricks to protect their families from repression and forcible deportation. They used to

change their surnames and ethnic belonging. At present, in Georgia there are many people, whose surnames are of Turkic origin (Tatarashvili, Mamedashvili, AslanisshvihV Amirejibi etc.). Policy of Azeris' extrusion from Georgia was pursued in 1990s by the former president of Georgia - "demo crat" Zviad Gamsakhurdia as well.

In the years of the Soviet authorities deportation of Azeri population from the Armenian Soviet Socialist Republic became an official state policy. This policy consisted of two constituent parts: first - eviction of Azeries from historical residencies, sec ond - the annexation of the part of Azerbaijani territory to the Armenian SSR. Till May 1920 the territory of the Northern Azerbaijan made up more than 114 thousand square meters. However, as a result of passing part of its territory to Armenia and Russia, now it amounts to 86 600 square meters, i.e. the territory was cut off up to 28 thousand square meters (area of the Armenian Republic - 29,8 thousand square meters).

The process of Armenian expansion, accompanied by deportation of Azeri population from its historical lands, lasted for the space of almost two centuries. This process is marked by the policy of genocide on ethnic grounds - massacre, arsons, destruction and devastation of localities, national monuments etc. Only in the XX century more than 2 million Azeries experienced genocide policy, pursued by official circles of Armenia and their patrons.

At the end of the XX century Gorbachov together with his surroundings did everything to satisfy territorial claims of Armenians and continue policy of narrowing the territory, where Azeries lived, in order to further oust them. That is why, when the Supreme Council of Armenian SSR adopted a Constitutional Act on "reunification" of Armenian SSR and Nagorni Karabakh Autonomous Oblast (area) of Azerbaijan on December 1, 1989 Moscow in no way reacted to it.

THE NATIONAL FACTOR

The heart of the third factor, caused the tragedy, consists in a fear of Turks as policy and mode of thinking of the leaders of the Soviet State. It has deep historical roots and is connected, first of all, with centuries-old confrontation of two empires - Ottoman and Russia. The Soviet regime, in its turn, was always afraid of the ethnic closeness between Azeries and Turks. That is why in the 1920s and 1930s many outstanding figures of Azerbaijan were accused of Pan-Turkism and were subjected to repressions. The Soviets did everything to tear contacts and ties between two peoples. To this effect, at the end of 30s the Latin alphabet was replaced with Cyrillic.

In the Soviet years, a secret ban was placed on Azeries making business trips to Turkey.

The Turkic bugaboo was always a constituent part of the Soviet ideology and geo-policy what was promoted by Armenian lobby and pro-Armenian circles in Moscow. To foment suspicions of the USSR leaders, they spread fabrications that Azeries shouldn't be trusted, in all sincerity they are with Turkey.

In the years of so-called Perestroika the professional instigator Zori Balayan spoke at the Headquarters of the USSR and stated Azerbaijan to be the very bridgehead, from which Turkey was preparing to strike southern borders of the country.

January tragedy of 1990 made clear many ulterior sides of the policy of the USSR leadership with regard to Turkic republics. During the Second World War Stalin deported Turkic Karachais, Balkars, Crimean Tatars, Meskhet Turks along with Vainakhs, Kalmyks and Germans from the Volga region. In time of Perestroika slaughter of the Meskhet Turks in the Middle Asia was provoked. Let's remember events in Alma-Ata, when there was an intention to impose upon Kazakhs a Russian leader, so-called "Uzbek affairs", what enabled T. Gdlyan to defame, humiliate and use violence against the whole people. M. Gorbachov differed from his precursors in his open actions against the Turkic republics. That time he threw away all legal acts and constitutional provisions. Replacing authoritative leaders of these republics, he essentially beheaded their peoples.

Thus, historical and sociopolitical reasons and deep roots of the unfair, tendentious attitude of the Bolshevik Russia and the USSR leadership to Azerbaijan lie in the fact that all three factors (Moslem, Caucasian and Turk) converged in this republic and caused the imperial policy of Moscow. This is a ground of policy of genocide, deportation of Azeries, tearing territory away from Azerbaijan and giving it to Armenia.

THE GEOPOLITICAL ASPECT OF JANUARY

Considering the sources of the 20 January events, it is impossible not to take into account the position of the Western states either. Let's mark right away, it wasn't in favor of Azerbaijan. Central press of USSR played a great negative role in forming the false image of events in Azerbaijan in the West. Soviet press, ruled by the CPSU CC conducted open ideological indoctrination of the public consciousness with support of Armenian Church and ideologists of the "Dashnaksutyun" Party. They introduced separatism of Karabakh Armenians as a forced act of protest against humiliation and discrimination by the Azeri government during Soviet period.

Emissaries of the «Armenian-Anschlu51» ideology upholders conducted wide anti-Azerbaijani campaign in the West as well. The fact that just the day after the Sumgait events (February 1988) the Paris TV showed a film dedicated to mas-

sacre (clearly staged and realized by special service bodies!) is a witness to the scale of ideological and information war against Azerbaijan.

Formation of a «negative stereotype of Azerbaijanis» by the Soviet and West mass media pursued an ominous object: to prepare the world public opinion to appropriateness and validity of ethnic cleansing policy against Turkic language population in the Nagorni Karabakh Autonomous region of Azerbaijan and Armenia. This was explained as a forced measure of the center. That's why somewhat the wide-ranging tragedy of the Azeri people was accompanied with listless silence in the USSR.

At that time the leading Western countries didn't even try to ascertain the truth, see into backbone of the problem. Broadly speaking, they didn't even need it. On the contrary, they supported M. Gorbachov in all his destructive actions. It was reckoned that because he was supporting Armenian separatism, even though indirectly, the truth is on the Armenian's part. Moreover, the West knew perfectly well, that such interethnic conflicts were[^] destroying the USSR from within. This matches the interests and strategic goals of USSR's adversaries in the Cold War. At that time they weren't geo-politically interested in a separate Azerbaijan.

According to the ex-adviser to the US President on National Security Affairs, Zbignev Bzhezinski, in early 90s US made an error. They didn't include the Caucasian region, Caucasian republics into their sphere of interests ignoring their main strategic importance. He emphasized: «We should stress, strategic change in the US political course and opinion started in 1994. Till that time the US was establishing its important, central strategic ties with Russia only, new independent states were considered of the lowest level from the strategic point of view. That was wrong policy» (see the «Azerbaijan» paper from February 22, 2000).

US geopolitical doctrine of those tragic days for Azerbaijan was quite different.

Margaret Tatwayler, the representative of the US State Department, made a statement on behalf of the US government, saying the US didn't support Azerbaijan and that's why they didn't find it expedient to comment on January events. The State Department openly backed M. Gorbachov, believing that his efforts would lead to closing down military clashes between Armenians and Azeris.

The British Ministry of Foreign Affairs made a statement declaring the situation in Azerbaijan as «the internal affair of the USSR».

The Italian Foreign minister D. Mikels stated the Baku events as USSR's domestic affair. The USSR government, in his words, had to protect its own national interests and to defend itself against radical-nationalists from the People's Front of Azerbaijan.

So, it is evident, that USSR was able to prepare the West to certain perception of the events and prevent imposing any sanctions or condemnations of different states and international organizations in regard with the unconstitutional actions against Azerbaijan.

Being fully assured of impunity, M. Gorbachov sent troops to Azerbaijan in 1990 punishing harmless civilians.

THE NAGORNI KARABAKH PROBLEM AS THE FORERUNNER OF TRAGEDY OF JANUARY

Since the first day of appearance the "Nagorni Karabakh conflict" artificially created by USSR in 1987 was accepted by the Azeri nation as an attempt against Azerbaijan's territorial integrity, outrage on Azeri citizens' constitutional rights. All measures taken by the USSR government and the Soviet Union Communist Party Central Committee, including the bloody Baku events, testify that there was a specific logic of this lunacy. The Nagorni Karabakh conflict is a well-elaborated operation.

The USSR Council of Ministers and the Soviet Union Communist Party Central Committee's special decision from March 1988 on social growth acceleration of the Nagorni Karabakh Autonomous Region was unique in the history of USSR. It testifies about collusion between the center and Armenian leadership. In fact, this resolution laid social and economic foundations to tear Nagorni Karabakh from the Azerbaijan Soviet Socialistic Republic's jurisdiction.

The center's next step towards the Nagorni Karabakh's withdrawal from Azerbaijan's jurisdiction was the USSR Supreme Council Presidium's decree dated January 12, 1989 on establishment of special form of management in the autonomous region. Nagorni Karabakh's administration was entrusted to the Committee of special government chaired by A. I. Volski, representative of the center. Actually, this meant tearing Nagorni Karabakh from Azerbaijan.

Further, the USSR leadership chose the way of open massacre over the nation dared to appear for the sake of territorial integrity protection and declare disagreement with unfaithful national policy.

Invasion into Baku of large contingent of the Soviet army, special destination units and internal troops of the USSR Ministry of Internal Affairs was accompanied with particular brutality and unseen atrocity.

The Baku slaughter, perpetrated in order to break the nation's will and its aspiration to establish the truth and to abase its dignity and demonstrate power of the Soviet punitive machine, was a real military aggression.

This is one of the bloodiest acts of terrorism, committed by the totalitarian Communist regime in the XX century, horrible crime against the Azeri nation, against humanity and humanism. The people who committed this crime

haven't been punished yet. But some time or other guilty persons will answer before the Azeri nation and the history.

Certainly, both the former leadership of the republic as well as Moscow are responsible for the engagement of troops and murder of peaceful population. According to evidences of investigating bodies, the authorities deliberately acted against the nation's will, blindly fulfilling instructions from the center and not realizing what unpredictable results they would cause. Every day they were passing to Moscow biased information about current situation in the republic and executing relevant instructions received from the center under strict control of emissaries of the center instead of maintaining interests of the nation and republic.

Under the critical circumstances for the republic its leadership displayed full inability and acted as an obedient puppet in conformity with a screenplay, made by the State Security Committee (SSC) and USSR's Head Intelligence Service. Witnesses testify that activities of those bodies was directed to maximal complication of the situation in the republic, arranging provocations and diversion (for example, 13-15 January pogroms in Baku, seizure of the Party Committees, destruction of the engineering structures on the state borders, dropping out of enterprises and organizations from subordination to state bodies etc). All these had one purpose to destabilize the situation and substantiate implementation of "establishment of constitutional order in Azerbaijan".

Pursuant to order of the chairman of the Republican State Security Committee, Vagif Husseinov, on October 7, 1987, the so-called "Crisis group" was established consisting of 12 officers from different committee subdivisions under the head of Vladimir Mirzoyev, chief of the 5th Department. Officially, the group aimed at arrangement of purposeful work on "revealing, preventing and neutralizing inimical actions of opponents D, preparation of preventing information for different departments and USSR SSC". It is impossible not to perceive the stereotyped character of such a formulation usually used by security services as a code. Investigative evidences over the "Crisis group" prove, in fact, its activity sphere was far beyond the limits determined by the order.

Provocation, explosions, arsons, murderous assaults are the imperfect list of actions the group was engaged in.

An analysis of investigation returns shows, that the first secretary of the Communist Party of Azerbaijan Central Committee A. Vezirov, implicitly executing all instructions from Moscow, was the first-hand organizer and accomplice of the grave crime perpetrated against his nation. The second secretary of the Communist Party of Azerbaijan Central Committee V. Polyanitchko, head of the government A. Mutallibov, chief of the State Security Committee V. Husseinov were direct accessories to the crime.

M. Mamedov, secretary of the Party Baku city Committee, is politically responsible for not taking urgent measures to prevent entrance of troops to Baku

and not providing population's security. Other members of the CPA Central Committee Bureau and heads of law-enforcement bodies carry moral and political responsibility for such a situation.

Researching the main reasons of the January events, some authors try to put most of the blames of the January events on those who managed demonstrations of many thousands people or stood in opposition to the A. Vezirov's regime, but not on implicit organizers and performers of that wild action. Of course, we can't entirely deny their culpability.

However, we should take up behavior of the so-called «square leaders» in another flatness, their responsibility has quite a different character and motive.

The opposition was in embryo stage, had no clear organizational structure and programme on the eve of the January events.

Representatives of scientific and educational institutions, ideological institutions and bodies, that is people unsophisticated in policy headed the demonstrations. Some of them took part in all-national acts of protest in all sincerity and others - in accordance with considerations of the moment.

So, what kind of role and place took the opposition in perpetration of the January events?

Since mid-88 the wide masses were realizing that Azeri leadership didn't display resoluteness for suppression of encroachment on the republic's territorial integrity and, in fact, took part in carrying out of collusive treacherous plans against citizens of the country, and, moreover, they would not stop at anything to stifle the popular uprising. Under hopeless situation the people stood up for protection of the republic's honor and dignity themselves, against tearing away its territory, against beating and violent eviction of Azerbaijanians, living in Armenia.

Unfortunately, the national liberation movement couldn't remain too long without common leading kernel. That's why, just at that time before the masses appeared impostors, whose role wasn't indifferent in further events. Documents and materials over the opposition groups' and different person's activities during the pre-January tragedy as well as at the night to the 20th of January testify: on the whole, the opposition carries political and moral responsibility for this bloody tragedy. Nevertheless, we should take into account the fact that those groups included instigators, different carpet-baggers, ambitious persons not realizing sharpness of artificial situation and seriousness of Moscow's intentions, challenged people to go into the streets to put up resistance to Soviet troops. They have blood of innocent people on their conscience. After all, there were examples of ruthless annihilation of peaceful population in other republics, to which Moscow was more loyal than to Azerbaijan.

Abulfaz Aliyev, Isa Gambarov, Etibar Mammadov, Neymat Panakhov, Rahim Gaziyeu and others are responsible politicaly and moraly for 20th January tragedy. Having a desire to be the leaders of the national liberation movement they

had to realize the possible tragic results of sending unarmed people against troops as well as the responsibility for the people's destinies and lives. Unfortunately, the course of events showed, they weren't able to forecast further development of the situation.

Evaluating degree of responsibility of pro-opposition groups for the January tragedy, we should take into account their goals and programs, level and character of organizational structure, intellectual potential, overall level of political training of peoples embodied in those groups, their world outlook, activity experience at state establishments and life experience on the whole. Alas! Populism, political immaturity, ambitions., unreasonable self-sufficiency, changed into embarrassment led to the fact that people were once again terribly deceived.

IN THE FACE OF THE HISTORICAL REALITY

So, what is the summary conclusion of ten year's events?

First of all, it should be noted that the history of Azerbaijan in XIX-XX centuries demands a thorough knowledge of the past, a profound recognition of the cause and effect relationship of clashes into the tragedy, knowledge of laws of public evolution, and periodicity of stages of people's struggle for liberty.

Azerbaijan has never seen such a wide-ranging people's movement like one which took place at the end of 80s, on the eve of the January tragedy. This was a really massive national movement. Restoration of violated constitutional rights of the people, maintenance of the territorial integrity of Azerbaijan made up ideological basis and slogans of the movement. Soon after the January tragedy, when the people lost their hope for faithful settlement of the Nagorni Karabakh conflict as well as their belief in the Central power in the face of the Communist Party of the Soviet Union (CPSU), when it was assured that the Azerbaijanians' genocide was carried out with Moscow's assistance, namely by M. Gorbachov and his team, this movement transferred into the national liberation one. The people realized their historical destination. It was the decree of the fate for them to settle the national problems by themselves.

January 1990 is a burst abscess, testifying about incurable pain covered all sections of the Soviet society. This was a premonition of collapse of the Soviet political and economic system, full failure of rebuilding (Perestroika) policy directed to resuscitation of the socialism under new conditions.

The January events discovered the whole precipice between people and government of Azerbaijan, unmasked treacherous essence of A. Vezirov's, A. Mutallibov's and V. Husseinov's activities. Appeals of A. Vezirov, A. Mutallibov and chair of the republican SSC V. Husseinov to Moscow, made since the end of 1989 till the January tragedy with request to send troops to Azerbaijan for keeping

order and protecting the state institutions are confirmation of the above stated opinion.

We should realize that misfortunes in the history of Azeri people were always caused by the political elite's aspiration to arrange society's life and establish an independent state without having clear fixed conception on national priorities.

Very often all-national notions were substituted for false patriotism, subjective reasons and personal ambitions. Graphic demonstration of that are the bloody 1990 January and other dramatic events of the modern history, namely Gandja rebellion of 1993 that nearly led to civil war in the republic, coupe d'etate attempts in October 1994 and March 1995, prepared acts of terrorism against the head of the state etc.

January 1990 revealed jeopardy of a policy pursued by the radical opposition wing led that time by the People's Front as well as amorphous character of the opposition's democratic wing which should carry constructive principles. At present it becomes quite clear, at that time there wasn't any unbroken political force able to head the national movement in the republic.

There wasn't even any national leader, whose government skills, political perspicacity and wisdom could direct the vigor of national movement into the necessary turn and allow to reach goals without victims and bloodshed. Heydar Aliyev possesses all these virtues in full measures. People always perceive him as a skilled and reliable leader. Unfortunately, he was under the union leadership's control and pursued by secret services in Moscow. All his actions were blocked. In addition, A. Vezirov and his surroundings together with Mafia groups in Azerbaijan went all length, including any kind of provocation and insinuation, to bar Heydar Aliyev's returning to the republic.

In that way, populism and irresponsibility of self-styled leaders, political inexperience of persons, promoted to historical proscenia by circumstances, played an ominous role in the upcoming tragedy. Their inconsequence and flirt with authorities and secret services predetermined tragic fate of the national movement as well as its destiny on the whole.

The most ambitious part of the arising opposition, without calculating the force of their influence, spurned competent representatives of the scientific and creative intelligentsia and political elite from the movement at the key moment. That was the fatal error adversely affecting further political destiny of opposition.

Substitution of democratic values with Bolshevistic slogans and methods of struggle, duplicity and intrigue, intolerance and recurrences of totalitarian mentality, intellectual poverty and lack of modern ideas matching the time are the moral and political environment of arising of the opposition. That is typical for the irreconcilable opposition of today's political life. Impulse of possessing at any price the power over the people, obtained at the beginning of the national

movement, still defined activity of the radical opposition. It doesn't want to accept that not all methods of struggle formed in the 1980s and early 1990s were justified by real processes taking place in the country today. Confrontational methods are anachronism and they evidence about lack of political foresight and immaturity, lack of information about real interests of the people under conditions of creating independent, democratic state, when stability has been established, when the law, parliament and press are regulating state's activity.

THE HISTORICAL LESSONS OF JANUARY

The January tragedy went down in our memories as a mournful event, but at the same time as a peak of selflessness and heroism of the Azeri people. Though it suffered irreplaceable losses at the end of the century, the Azeri nation can be proud that in those days of ordeal it showed exclusive will, firmness, courage and staunchness of the national spirit. It proved to the world that it could go all length to ascertain justice and protect its dignity. Our people morally rose higher and added new glorious pages to its heroic history.

The January tragedy became a turning point on the way to obtaining independence of Azerbaijan. Passing it the people realized with the past life, semi-colonial subsistence was done away with forever.

The national-liberation movement turned into a political reality and found an irreversible character.

Deep comprehension and research of different aspects of the January tragedy is of a great significance for development of state-making processes. This tragedy should be known and kept in mind in details in order to be able to get over the thorny path of establishing and developing of the independent and sovereign Azerbaijan. Everybody should realize the truth that state policy must meet the interests of the nation and rest on its support. Only under such conditions we will avoid new victims.

Historical experience of those tragic days shows: stability in the country, consolidation of people, unity of citizens under a common national idea are necessary for prevention of provocations and incitements directed against independence and establishment of a legal democratic state. Political struggle must be conducted in conformity with constitutional requirements within the framework of legal regulations.

The end of 80-s and beginning of 90-s demonstrated that historical forgetfulness is fraught with serious consequences, creates insuperable bars to resolution of a matter of life and death. The lessons of Azerbaijan's history should be taken into account in order not to repeat errors that often causes tragedy. This will more effectively bring up the rising generation in the spirit of patriotism and

citizenship, endow them with capability to take into account real demands and reckon with peculiarities of the concrete political moment.

Another important lesson elicited from the January tragedy is the fact that we are assured of the fact that the world society is uninformed about Azerbaijan. Unfortunately, we yet have not been able to create quite a powerful organized Diaspora abroad to form a strong lobby, national communities which can stand up our interests in CIS, Eastern and Western countries. This is All-national task to be settled and is still actual. Using the wide possibilities of mass media, state bodies and public organizations, we have to operatively, and the most important, professionally spread information about Azerbaijan throughout the world telling the truth about our republic, forming objective and unprejudiced public opinion about processes taking place here. This is a great importance so as to avoid a repetition of "Black January".

Speech of Heydar Aliyev at the meeting in the Permanent Representation of the Azerbaijan Republic in Moscow, on January 21,1990 dedicated to the tragic events of January 20,1990

Dear Comrades, Ladies and gentlemen, as you know I was the leader of the Party organization of Azerbaijan for many years. I was elected a member of the CPSU Central Committee and acted as the first Deputy Chairman of the USSR Council of Ministers. It is over two years since I retired, I had a serious heart attack that caused my retirement. It is the first time since December, 1982 when I left Azerbaijan that I came to the Permanent Representation of the Azerbaijan Republic in Moscow and the tragedy in Azerbaijan made me come here. I learned about it in the morning and could not remain indifferent to the event happened in Azerbaijan. First of all I come here, to the Representation, that is just a small island of Azerbaijan in Moscow, to express my condolences to the Azerbaijani people in connection with the tragic event entailing horrible consequences, deaths of my compatriots. Secondly, I would like to express my attitude toward this matter. I am requesting the Permanent Representative of Azerbaijan in Moscow Zohrab Ibrahimov to pass my words of deep sorrow and my sincere condolences to the people of Azerbaijan. Unfortunately it is all I can do currently.

As to the events happened in Azerbaijan I consider them illegal, hostile to democracy, totally contradicting the principles of humanism and the establishment of the jural society. There are certain reasons why this situation developed in Azerbaijan. I would not like to go into details, it would take too much time. The notorious ethnic conflict between Azerbaijan and Armenia has been going on for two years already. This conflict has arisen in connection with the conflict in Nagorny Karabakh and around it. Two years is quite a long time for the leaders of Azerbaijan and Armenia and for the top party and political leaders of the country

to settle this matter, to stop the internal war, ethnic conflicts and to allow all people irrespective of their nationality to live a free life in our common Federation of the Soviet Socialist Republics.

However, in my opinion necessary measures in this respect have not been taken.

If necessary actions had been initiated at the beginning of the troubles in Nagorni Karabakh we would not now observe the escalation of the tension and losses on both sides during the past two years and that military assault undertaken over the night from 19 to 20 January 1990 which brought heavy losses.

It is, first of all, the fault of the former first secretary of the Central Committee of Azerbaijan Communist Party Abdurahman Vezirov.

Being the leader of the Republic he made practically nothing to stabilize the situation in Azerbaijan. On the contrary, by his attitude and manner of work and political maneuvers, he opposed himself to people and could not inspire trust, creating a gap between himself and people. People were indignant.

Demands were made at the meetings held for the past few months in Baku and other towns and regions of the Republic for the party leaders of Azerbaijan to resign, especially and primarily concerning Vezirov. It seems strange that this problem had not been solved. Only yesterday, after military troops were brought into the city and massacre carried out Vezirov ran away from Azerbaijan. It has been a serious mistake. The fatal mistake was to appoint this man who was inappropriate for the position of the first secretary of the Central Committee of Azerbaijan Communist Party.

I would like to speak in detail about that tragic event that happened over the night of the 20th of January and is still going on. I think that there were opportunities for the political arrangement of the situation in Azerbaijan. The leaders of Azerbaijan and top political leaders of the country have not used all reserves. The incident on the border could have been prevented. People expressed their demands in connection with frontier line three months ago. But nobody wished to meet them, to explain them the situation, to take precautionary measures.

I would like to say again: there still were possibilities to calm people down then. If 2-3 months ago the problem of the party leader in Azerbaijan were settled, it would not have been necessary to bring military troops into the city. I still think that political regulation was possible but the possibilities were not used and as a result regular troops of the Soviet Army and Ministry of Defense were brought to Baku over the night of the 20th of January. Tragic consequences of this action are well known. I regard this decision as a political mistake. They were not aware of the actual situation in the Republic, of the peculiarities of the psychology of Azerbaijan people, they were not in contact with different circles of the society and thus could not foresee the consequences.

Such consequences should have been foreseen and preventive measures should have been taken. By the way, there has been information that among victims there were many soldiers. Why should Russian fellows sent by the wrong decision of the top party leaders have suppressed the so-called revolt in Azerbaijan? Should so many troops have been brought to Azerbaijan? I am well informed how many troops had been stationed in Azerbaijan. There have been dislocated quite many troops; the Fourth Army, the Caspian Military Navy, landing forces, air-defense troops, troops of the Ministry of Defense. Was there any real need to bring additional troops there? If necessary, the troops already having been existed there could have been used. The leaders of Azerbaijan who took such a decision, in the first place A.Vezirov, ran away from Azerbaijan. They should bear responsibility. Those who misinformed the country's top political leaders should also bear responsibility. I think that top political leaders of the country did not have access to the objective information in good time. The country leaders were misled and as a result such decision was taken.

Everyone involved in the tragedy should be punished.

DECREE OF THE PRESIDENT OF AZERBAIJAN REPUBLIC

ABOUT OBSERVING THE FOURTH ANNIVERSARY OF THE TRAGEDY OF JANUARY 20

At the day of January 20, 1990, which went down in history of our nation as Bloody January, Azerbaijan sacrificed on the way to the liberty and independence. Since that day, which remained in the history as bloody, passed four years.

Unfortunately during these four years there was not done proper political and legal appraisal to the event, which took place on January 20, on the governmental level.

In connection with that the National Office of the Supreme Council of Azerbaijan Republic issued Decree. However, there were not shown the true reasons and initiators in the Decree of January 19, 1992.

I consider it as the holy duty of every citizen of Azerbaijan to honor the memory of our sons and daughters, innocent victims. In connection with the fourth anniversary of the tragedy of January 20 I decree:

1. To create the State Commission on the preparing and holding of measures in connection with fourth anniversary of tragedy of January 20. The Commission is to prepare during three days the proposals on the carrying out of measures and submit to the President of Republic of Azerbaijan to consider ation.

2. To recommend the Milli Mejlis of Republic of Azerbaijan to give the full political and legal appraisal to events, which took place on January 20. With this aim to consider the issue on the carrying out of special sessions of Milli Mejlis.

3. To the Cabinet of Ministers to solve the questions connecting with this decree.

Heydar Aliyev
The President of Republic of Azerbaijan

Baku city, January 5, 1994

**THE DECISION OF THE NATIONAL
COUNCIL OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC**

**"ON TRAGIC EVENTS TAKEN PLACE
IN BAKU ON JANUARY 20,1990"**

Over the night from 19 to 20-th January, 1990 without preliminary declaration of state of emergency military units of former Soviet Union were entered Baku city and some regions of Azerbaijan, reprisals were inflicted toward the peace population, hundreds people were killed, wounded, missing. The invasion into Baku of a large contingent of Soviet Army units, interior troops and special destination detachments was accompanied by particular cruelty and unprecedented atrocities.

Before declaration of the state of emergency 82 men were cruelly killed and 20 men were fatally wounded by military forces. After the declaration of the state of emergency on January 20 and the following days another 21 men were killed. In the districts, where the state of emergency was not introduced, 8 men were killed in Neftchala on January, 25 and in Lenkoran on January 26.

In total as a result of illegal entering of troops into Baku city and regions of the republic 133 men were killed, 744 men - wounded, 841 men - illegally arrested. The soldiers sacked and burnt 200 houses and apartments, 80 automobiles, including ambulance cars, the state and personal properties was destroyed. Women, children and old men, as well as ambulance and police employees also were among the killed persons. The USSR Constitution, Constitution of the Azerbaijan SSR, the sovereign rights of the Azerbaijan Republic were brutally violated.

The purpose of this beforehand elaborated and prepared act of aggression was suppression of struggle of the Azerbaijani people for democracy and national freedom, humiliation and insult of the dignity of the people. Policy of the leadership of the Communist Party of the Soviet Union, biased and prejudiced line

of the Center, and personally of Mikhail Gorbachov, directed against the sovereignty and territorial integrity of Azerbaijan in a period preceded January 20, became the reason of anger of broad masses.

Activity of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan and its first secretary Abdurahman Vezirov also raised harsh discontent of the people. In the republic the judgement was generated, that the leadership of Azerbaijan, concerting with the Center on Nagorno-Karabakh problem, realized clandestine treacherous plans against its people.

By their inept and inefficient activities, leaders of Azerbaijan have created insuperable discrepancy between the people and authorities. Just in this period during several months at the mass-meetings in Baku, other cities and regions of the republic the demands on resignation of the Azerbaijani leadership were put forward.

The leadership of the Azerbaijani SSR has not taken advantage of available possibilities for settling by political means the opposition created in the society . The work of ruling circles with opposition was characterized by political games and intrigues, and was ineffective. The Azerbaijani leadership has appeared to be helpless in solution of many important issues, that has led to the deep authority crisis in the republic.

Analysis of the measures implemented by party and state agencies and contradictory processes taken place in Baku on the eve of the 20th of January shows that the January tragedy was the result of prepared military operation. The irrefutable evidence of that are encoded telegrams signed by leaders of the republic Abdurahman Vezirov and Ayaz Mutallibov, which were sending to Moscow from the end of 1989 right up to the January events. These encoded telegrams contained appeals for sending to Baku additional units of interior troops and forces of the Soviet Army. In this connection the various preparatory measures for billeting and security of military subdivisions were taken in Baku, beds in the hospitals were quickly freed several days before the events, the preparation for receptions of great amount of injured men was carried out, members of families of the servicemen of the Soviet Army urgently were evacuated from Baku. Thus, all conditions for realization of military aggression and entering of troops were created.

Entering of troops into Baku pursued the purposes of preservation of communist regime and suppression of national-liberation movement. Suggestions about introduction of the state of emergency put forward on meeting of the bureau of Azerbaijan Communist Party's Central Committee on January 14, 1990, were caused by fear to lose the power. On January 15, 1990 under conditions of lack of quorum, when the chairwoman of Presidium of the Supreme Council of Azerbaijan SSR Elmira Gafarova was on her official trip in Moscow, illegal meeting of Presidium of the Supreme Council of

Azerbaijan SSR was held, and the decision on consent for introduction of the state of emergency in Azerbaijan was accepted under pressure of the first Secretary of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan Abdurahman Vezirov. It once more confirms that the January tragedy was a beforehand planned criminal act.

The illegal declaration of the state of emergency in Baku, invasion of the armed forces into the city and savage punishment of peaceful population with use of armored vehicles and weapons under conditions of full lack of any resistance of the population were the crime against the Azerbaijani people. These retaliatory measures were consciously planned and brutally realized.

The basic purpose of this action was suppression of the national movement in Azerbaijan, prevention of the collapse of the existing regime and destruction of forces struggling for independence.

This aggression against the Azerbaijani people was implemented stage by stage: the provocations resulted in pogroms were carried out; under the pretext of disarmament of the population, on the eve of the tragedy, arms were seized even from the police employees etc.

The next stage of military operation became an explosion of the power block of the Azerbaijani television and full stopping of broadcasting in the republic on January, 19. Since the day of the tragedy the activity of other mass media was suspended and the people was deprived of their rights to get information.

For realization of this planned criminal action, the Soviet defense minister Dmitrii Yazov, interior minister Vadim Bakatin and other former soviet high rank military officials arrived in Baku.

Acceptance of the Decree of Presidium of the USSR Supreme Council "On introduction of the state of emergency in Baku" in violation of item 14, clause 119 of the USSR Constitution and clause 71 of the Constitution of Azerbaijani SSR, its publication after introduction of the state of emergency and after the blood of hundreds of peaceful inhabitants of Baku city was shed, confirms that this military and political action was barefaced aggression and crime against the Azerbaijani people committed by the leadership of CPSU, Soviet state and personally by Mikhail Gorbachev.

In these tragic days for Azerbaijanis the first secretary of the Central Committee of the Azerbaijan Communist Party Abdurahman Vezirov, who betrayed his own people on January 19, was at the building of KGB (Committee of State Security) with KGB chairman Vagif Huseynov instead of being on January 19 and 20 on his working place. After that he secretly arrived at the Defense Ministry in Baku and over the night from 19 to 20-th January together with Dmitrii Yazov and Vadim Bakatin supervised the military operation here.

And finally, on January, 21 he secretly flew on a military plane to Moscow with the only purpose to secure his own safety.

Former first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan Abdurahman Vezirov, who tried to keep power by any means, was the direct organizer and participant of this grave crime. The second secretary of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan Viktor Polyanchko, the Chairman of the Council of Ministers of the Azerbaijani SSR Ayaz Mütəllibov, chairman of the Committee of the State Security of the Azerbaijani SSR Vəqif Hüseynov were also guilty because they held the posts and had the appropriate powers.

During the entering of the military units of the Soviet empire into Baku city the chairwoman of the Presidium of the Supreme Council of the Azerbaijani SSR, Elmira Gafarova, the first secretary of Baku City Committee of the Communist Party of Azerbaijan Muslim Mamedov didn't take any concrete measures and didn't secure protection of citizens, and they as the persons held top state posts, couldn't cope with the duties, assigned to them.

This grave crime committed as a result of traitorous policy of the communist leadership of the Azerbaijani SSR, didn't break the will of freedom-loving Azerbaijani people, but caused even more indignation. The hatred of the people against Communist Party of the Soviet Union and the existing regime reached its extreme bounds, the members of the Communist Party of the Soviet Union discarded their Party-membership cards in a mass order and left ranks of the party.

The tragedy of January, 20 which brought sorrow and suffering to the Azerbaijani people and evoked response from all over the world, anger and indignation of the progressive forces. The radio stations of many countries broadcasted full information about January tragedy and damned imperial forces.

In contrary to the norms, adopted in the civilized states, the political leadership of Azerbaijan didn't resigned, but they took position of silence in this situation. In those tragic days, when the people sacrificed their martyrs, they didn't express their official attitude to this tragedy. Fearing anger of the people they didn't participate in the ceremony of funeral and didn't express their condolences to the mourning people. In these situation the statement of Elmira Gafarova gave hope and faith to the people. However the leadership of Azerbaijan pursuing the political line of the Center didn't support this statement in their further activity.

Most of political and state leaders of the republic didn't participate at extreme session of the Supreme Council of the Azerbaijani SSR held on demand of the people and with the initiative of a deputy group on January 22, 1990. Absence of the leadership of the republic at the session which convened due to January tragedy, showed their indifference to the destiny of the people and their involvement in perpetration of this crime.

Despite of it the session tried to evaluate the January events and has accepted series of documents. The appeals to the USSR Supreme Council, Supreme Councils of the Soviet Republics, parliaments of all world countries, Organization of United Nations, as well as to all nations and peoples living in the Azerbaijani SSR were adopted. At the same meeting the question on legal evaluation of events was raised and investigation commission is created.

The decisions of the session held in such extreme circumstances were not implemented by political leadership of Azerbaijan. The state of emergency in Baku city was not canceled inspite of the decision of the session. It is obvious from the materials of the Supreme Council that the Center agreed to cancel the state of emergency in Baku in 1,5 months after its introduction. However the leadership of the republic refused to cancel the state of emergency, fearing that it could allegedly lead to the stand off in the society. At the session of the Supreme Council of the Azerbaijan SSR held on February 9, 1991 chairwoman of the Presidium Elmira Gafarova answered to interpellation of the deputies: «When this decision was discussed at the union session on March 5 we have met Comrade Gorbachev. I have raised this question there. He answered us that beginning from tomorrow he would take off the state of emergency. I said: «Give us time». Later I called up Ayaz Mutallibov when I returned Baku, we discussed this question. I believe that we could not cancel the state of emergency in Baku because civil war could have flared up". The state of emergency was canceled only on August 30, 1991 on the eve of Ayaz Mutallibov's being elected President. Thus, the leadership retaining the power by value of blood understood that they could rule the republic only through the mechanism of the state of emergency and tried to prolong it as long as it is possible.

The third session of the Supreme Council of USSR, held in March, 1990 instead of political evaluation of the January events in Baku accepted a rather peculiar resolution: "On situation in the Azerbaijani SSR and Armenian SSR and measures on normalization of situation in this region ". The Supreme Council of USSR taking into consideration the conclusion of the investigation commission of the Supreme Council of the Azerbaijani SSR, gave instruction to the USSR Prosecutor Office, KGB and USSR Internal Ministry to investigate the crimes perpetrated on January, 20. On December 20, 1990 USSR Military Prosecutor Office had not considered actions of military servicemen during the January events in Baku as crime and had stopped the investigation. Thus, the Supreme Council of USSR, essentially, refused to give political and legal evaluation of the tragedy of the 20-th January. The political leadership of Azerbaijan didn't express its attitude to this unfair decision and two-faced position of the Center concerning the January tragedy. In fact the Supreme Council of the republic as the supreme body of power, according to the existing practice was the tacit executor of the instructions of the Central Committee of the Communist party of Azerbaijan.

Thus, the Supreme Council in its activity after January 22, 1990 could not undertake independently any decisive steps for disclosure of this grave crime.

Over the night from 24 to 25-th of January, 1990 the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan held the plenum devoted to the organizational issues. Under the pressure of the participants of the Plenum, the political situation in the republic also was included in the agenda. A commission chaired by Afrand Dashdamirov was created to investigate the circumstances of the introduction of the state of emergency on January 19-20, 1990 in Baku. This commission was charged to study all issues connected with introduction of the state of emergency and to report at the next plenum. In spite of the fact that the question about existing situation was included in the agenda of the Plenum, the supreme body of communists of the republic didn't gave the political evaluation of the tragedy and didn't made any announcement on this issue. Such an attitude of the Central Committee to the tragedy continued also in its further activity. On March 31, 1991 a report about the work of the commission chaired by Afrand Dashdamirov was done at the Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan and the decision about continuation of work was taken. Afterwards the commission without accepting any decision stopped its activity. As a result, the Central Committee completely evaded from political and legal evaluation of bloody January events.

The preliminary information of the commission of the Central Committee determined that the role of the former first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan Abdurahman Vezirov in decision on introduction of the state of emergency was not established. The primary party organization of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan on January 22, 1990 excluded Abdurahman Vezirov from CPSU and raised the question demanding him to account for the crimes committed against the Azerbaijani people. However Plenum of the Central Committee showed the unscrupulousness and was indifferent to the decision of the primary party organization, and only rebuked Abdurahman Vezirov and excluded him from the Central Committee. The Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan, its bureau and first secretary of the CC Ayaz Mutallibov, who took over the political leadership in the republic in this severe period, didn't give any political evaluation of the events, so they systematically and sequentially carried out the line of concealment of the essence of the crime and its organizers.

Ayaz Mutallibov, one of the initiators of the tragedy of the 20th January, once again betrayed the people, as a result of which on March 9, 1991 the Supreme Council of the Azerbaijani SSR under his pressure took the decision about participation of the Azerbaijani SSR in referendum on conservation of USSR, the Soviet empire that implemented so grave crime against the Azerbaijani people. This political line of the Central Committee of the Communist Party of

Azerbaijan and its first secretary Ayaz Mutallibov had influence on the activity of the investigation commission. On February 11, 1990 commission issued its first statement. This statement did not exceed frameworks of decisions took by the extreme session of the Supreme Council of the Azerbaijani SSR on January 22, 1990. The tragic situation in Azerbaijan in that period required from the investigation commission political evaluation of the tragedy of the 20th January, identification of organizers and accomplices of the crime and submission of these materials to the Supreme Council. All opportunities for that were available.

There was direct evidence of the crime and its consequences: the society was aware that the organizers of the crime are political leaders of the Soviet Union and the Azerbaijan SSR. However the investigation commission delaying the decision and taking it only in two years after the tragedy - just only after liquidation of Communist Party of the Soviet Union and collapse of the Soviet state - submitted its conclusion to the National Council of the Supreme Council. The conclusion of the Commission despite of gravity of the crime, had superficial character and in fact consisted of well-known judgments and conclusions. The evaluation of the tragedy in this document did not meet the degree of its significance. The document considered guilty the leadership and the government of the Soviet state which didn't exist any more, but there was attempt to pass by in silence the responsibility of the Azerbaijani leadership. There is no need to prove that it did not require two years to draw such conclusions. Despite of indicated shortages in the work and in the conclusion of the commission, actual materials and some inferences, contained in the submitted summery, gave the National Council the opportunity to give comprehensive political evaluation of the tragedy of the 20th January. However the National Council instead of evaluating the January events issued the resolution on January 19, 1992, which approved the conclusion of the investigation commission and admitted it as satisfactory.

Thus, the tragedy of the 20th January didn't get political and legal evaluation in the decision of the supreme legislative body of the Azerbaijan Republic. It is necessary to note, that the National Front of Azerbaijan repeatedly demanded the political evaluation of the tragedy during the period of the communist regime in the republic. Being in power for more than a year (former President of the Azerbaijan Republic Abulfaz Elchibey, former Chairman of the Supreme Council of the Azerbaijan Republic Isa Gambarov) it did not use its opportunities to give political evaluation of the tragedy. Thus except the decision of the extreme session of the Supreme Council of the Azerbaijani SSR of January 22, 1990 the evaluation of the events of the Bloody January has not reflected in any decision, statement and other official documents at the state level. In spite of the fact that the actual materials selected by the investigation commission enabled to investigate this crime the law-enforcement agencies didn't take any concrete practical steps. During 4 years after these events, the grave crime committed

against the people by the leadership of the former USSR and Azerbaijan, remained undisclosed.

In the Decree of the President of the Azerbaijan Republic Heydar Aliyev of January 5, 1994 "On commemoration of the fourth anniversary of the tragedy of the 20th January" it is noted that so far the legal evaluation of the tragic events in Baku on January 20, 1990 has not given, and holding of special meeting of the National Assembly is recommended. Materials available for the Supreme Council, Administration of the President, Prosecutor Office of the Azerbaijan Republic, Ministry of National Security, Interior Ministry, Central Archival Office, as well as the conclusion of the investigation commission were used by drafting committee created during consideration of this issue at the National Assembly of the Azerbaijan Republic. The National Assembly of the Azerbaijan Republic, taking into consideration the recommendations of the President of the Azerbaijan Republic about political and legal evaluation of the events of the 20th January and taking into account judgements and arguments expressed during the discussion of the issue, as well as detected facts, decrees

1. To consider the entering of the Soviet Armed Forces on January 20, 1990 into Baku city and some regions of the republic in order to suppress increasing national-liberation movement in Azerbaijan, to humiliate national dignity, to destroy faith and will of the people who stood up for creation of the democratic sovereign state, to demonstrate strength of the Soviet military machine to any people who embarks on this path and as a result to annihilate ruthlessly unarmed people who went into the streets to protect the truth and justice, as armed aggression and crime committed by totalitarian communist regime against the Azerbaijani people.

2. To note that the leadership of the Communist Party of the Soviet Union, Soviet state and government, and personally Mikhail Gorbachev, encroaching on the sovereignty of Azerbaijan and organizing the tragedy of 20th January for suppression of national movement with the purpose to realize their old imperial claims covered by notorious communist ideology, have committed grave crime against the Azerbaijani people.

3. Responsibility for the military aggression carried out against the people has to be taken by the leadership of the Communist Party of Azerbaijan. To note, that Abdurahman Vezirov as the direct organizer and participant of the aggression, Ayaz Mutallibov, Viktor Polyanichko, Vagif Huseynov as the direct accomplices of the crime who gave a permission for entering the soviet troops into Azerbaijan and used them against the people with purpose to suppress the national movement, didn't provide the safety of the citizens for the sake of holding their position and thus are betrayals of the Azerbaijani people.

4. To note that the Chairwoman of the Presidium of the Supreme Council of Azerbaijan SSR Elmira Gafarova, the first secretary of the Baku City

Committee of the Communist Party of Azerbaijan Muslim Mamedov, being high-ranking officials, have political responsibility for not taking any concrete measures in connection with entering military units into Baku city and for not providing security of the citizens.

5. To note that the commission created according to the decision of the Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan (the chairman Afrand Dashdamirov), purposely concealed from the people the essence of the crime and real organizers of the January tragedy.

6. To note that the investigation commission of the Supreme Council of the Azerbaijan Republic (chairman - Mitat Abbasov, deputy chairman - Tamerlan Karayev) did some work for investigation of the tragedy of the 20th January. However with the purpose to cringe before the leadership of the republic it has delayed consideration of the issue and in the name of political situation it passed over in silence the fault of some persons.

To consider the conclusions of the Commission concerning the evaluation of the January events insufficient.

7. To note that the National Council later known as the National Assembly of the Azerbaijan Republic didn't express its attitude to the tragedy of the 20th of January which took place in the life of the Azerbaijani people, but only accepted the activity of the investigation commission as satisfactory.

8. To consider the activity of the former leaders of the law-enforcement agencies of the republic connected with investigation of this crime within four years after the events of January 20, 1990 as unsatisfactory.

To note that the activity of the law-enforcement agencies directed at defining the degree of fault of persons, who put obstacles in identification of the real organizers of the Bloody January which led to the death and injury of hundreds people in Baku and some regions of Azerbaijan, and at disclosure of the essence of this tragedy within last four years was unsatisfactory.

To charge the General Prosecutor of the Azerbaijan Republic to ensure completion of this issue in the shortest possible time and bring to trial guilty persons according to the law. 9. Taking into account great political importance of the January tragedy in history of the Azerbaijani people, as well as with the purpose to perpetuate memory of persons perished for freedom and independence of Azerbaijan, to create memorial complex in Baku city.

Baku, March 29, 1994

**THE DECREE OF THE PRESIDENT OF THE
AZERBAIJAN REPUBLIC ABOUT THE 10-th
ANNIVERSARY OF THE TRAGEDY OF JANUARY, 20**

On January 20, 1990 the cruel crime was committed against the Azerbaijani people. In Baku and some regions of the Republic the Soviet military units were illegally entered with the purpose of punishment of the peaceful population who went on streets in a sign of protest against attempts of violation of a territorial integrity of Azerbaijan, unfair and prejudiced policy which was carried out under the guidance of the former USSR against the Azerbaijani people, unable activity of local authorities. As a result of retaliatory measures executed with unprecedented cruelty, hundreds of innocent citizens of Azerbaijan were wounded and killed. Thus, against the Azerbaijani people the act of a mass terror was performed.

On the eve of events of January 20, the policy carried out by the leadership of the Communist party of the Soviet Union contradicting with the interests of the people, biased and prejudiced line realized by a center against the sovereignty and a territorial integrity of Azerbaijan caused boundless anger of the population of the Republic. Collusion of that time's leadership of Azerbaijan with a center on Nagorno-Karabakh problem became the reason of the sharp protests in the Republic. Since 1987 artificially created so-called Nagorno-Karabakh problem from the first days was perceived by the Azerbaijan people as an attempt directed against the territorial integrity of the Republic, violation of the Constitutional rights of the citizens. Though the inviolability of our boundaries repeatedly and officially was confirmed by the State structures at various levels, stage by stage center started to carry out the policy pursuing to secede the Nagorno-Karabakh Autonomous Oblast from Azerbaijan.

In March, 1988 the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and the Council of Ministers of the USSR, by accepting the special decision about acceleration of social-economic development of Nagorno-Karabakh Autonomous Oblast, in fact laid the basis of separation of Nagorno-Karabakh from the subordination of the Azerbaijan SSR. With this decision, without having any objective basis and adopted as a result of the self-thought reasons, Nagorno-Karabakh was submitted exclusive rights and large money allocations. The solution of many issues of the area was entrusted directly to Central ministries and structures. In the decision of the Supreme Council of the Azerbaijani SSR dated June 17, 1988 it was said, that the measures realized by this decision of the center, "create favorable conditions for acceleration of development of productive forces, satisfying economic and moral needs of both Armenian and Azerbaijan population, as well as other nationalities of autonomous oblast".

The next step of the center aimed at separation of Nagorno-Karabakh Autonomous Oblast from subordination of Azerbaijan was the Decree issued on January 12, 1989 by the Supreme Council of the USSR about introduction in Autonomous area of the special form of control. The leadership of Nagorno-Karabakh was entrusted to the Special Control Committee chaired by the representative of the center A.Volski. It actually meant a separation of Nagorno-Karabakh from a composition of the Azerbaijani SSR.

The leadership of the USSR in official documents tried to create such image, that they had the same attitude both to Azerbaijan, and to Armenia, realizing measures on normalization of situation in the region. At that time the prejudiced attitude of the center to Azerbaijan, to Azerbaijanies was evident. Till 1988 Azerbaijanies were subjected to ideological aggression realized in the purposeful form in central mass media of the USSR and various mass -media of Armenia. The basic purpose of the given campaign was creation of a negative image of Azerbaijan. It was possible to consider it as a preparatory stage of mass operation of ethnic cleansing started in 1988 in the Armenian SSR, and also in Nagorno-Karabakh Autonomous Oblast. During banishing with unprecedented cruelty of Azerbaijanies living in Armenia from the native places many of our compatriots, including old men, children and women were killed. While official State structures, law-enforcement forces and mass media of the USSR paid extremely large attention to Nagorno-Karabakh problem, big tragedy of the Azerbaijani people was accompanied by full silence. The indifferent position of the Azerbaijani leadership to this problem became the real crime against our compatriots.

As a result of such a position of the leadership of Azerbaijan, the Supreme Council of the Armenian SSR was dare to accept on December 1, 1989 the decision to join Nagorno-Karabakh to the Armenian SSR. And on January 15, 1990, several days before events of January 20 the Decree of the Presidium of the Supreme Council of the USSR "About introduction of the state of emergency in Nagorno-Karabakh Autonomous Area and some other regions" as a matter of fact put an end to the hopes of Azerbaijanies to return back to their homes in Nagorno-Karabakh. As it is obvious from the title of the Decree, the issue of belonging of the autonomous area and "some other regions" already became doubtful.

The realization by the center of a prejudiced policy against Azerbaijan, explicit demonstration by the leadership of the Republic of absolute indifference to destiny of the people created feelings of anger and protest of the broad national masses. All of them clearly realized, that the leadership of Azerbaijan exhibited feebleness and indecision in suppression of encroachments on destiny of the republic and people, and occasionally even implemented secret treacherous plans against the people, striking a bargain with the center to preserve their own offices.

In such a situation the people had to take on all responsibility and to express mass protest with the hope to prevent a realization of these treacherous plans.

Leadership of the USSR choose the path of open punishment of the people, who dared to struggle for restoring of the justice in the Republic. Capture of Baku on January 20, 1990 without declaration of the state of emergency by a large contingent of the Soviet army, special assignment units and internal forces was accompanied by special cruelty and unprecedented atrocities.

Tragedy of January 20, made with the purpose to break a faith and will of the people dared to fight for their rights, to humiliate its national dignity and to demonstrate the force of the Soviet military machine, was military aggression and crime of the totalitarian communist regime against the Azerbaijani people.

While the crime and its results were vivid, the leadership of the Republic by all means tried to veil the essence of the tragedy. The fact that the majority of the political and State leaders of the Republic was not on the session of the Supreme Council of the Azerbaijani SSR, convened upon demand of the people and initiative of the Parliament members, on January 22, 1990 in connection with the January tragedy once again confirmed their indifference to destiny of the people and their complicity to some extent in the committing of the crime. The leadership of the Republic even didn't consider it necessary to participate at the funeral ceremony of martyrs.

Popular Front of Azerbaijan which repeatedly demanded to give the political assessment to January 20 events, also did not use its opportunities during the years when it was in power. So, inspite of the fact that a lot of time has passed after the event, the terrible crime committed by the leadership of USSR and Azerbaijan against the people is still not revealed.

Yet in the period of the Soviet rule in Azerbaijan concrete facts and proves, collected by the vast masses of people in connection with the January 20 tragedy and passed to the State Investigation Commission, were intentionally removed and taken from Azerbaijan. At that period law-enforcement forces of Azerbaijan did not take appropriate measures for investigation, on the contrary some secret documents connected with January 20 tragedy as well as important archive documents were partly or absolutely eradicated.

Despite the fact that events taken place in other regions of the USSR including Tbilisi and Baltic countries were discussed on the level of Soviet leadership and Congress of peoples' deputies, the January 20 tragedy intentionally distorted and were destined to oblivion.

Only in 1994 serious steps were made to give the right assessment of January 20 events. The Decree of the President of the Azerbaijan Republic of January 20, 1994 recommended Milli Majlis of Azerbaijan to give full political and legal assessment to January 20 events.

By devoting to the given problem a special session, Milli Majlis of the Azerbaijan Republic at the meetings continued for several days revealed the true originators and reasons of January events. The decision of Milli Majlis dated March 29, 1994 gave a political and legal assessment to tragic events of January 20, 1990.

The tragedy of January 20, being a crime against the Azerbaijan people, in fact was a terrible act, one of the most bloody acts of a terror realized by totalitarianism in the history of XX century directed against mankind, humanism, humanity. The people who have committed this crime, until now have not bore punishments. Our people are sure, that the guilty persons will bear responsibility before the history, mankind, and also before the Azerbaijan people.

In spite of the fact that the Azerbaijani people on January 20 were subjected to military, political, and moral aggression, nevertheless they demonstrated to the world faith to historical traditions of heroism, determination to endure ordeal in the name of freedom and independence of the native Land, even at the expense of their lives. The sons and daughters of our Motherland, who became martyrs in the name of freedom and independence of Azerbaijan during bloody January 1990 events, have added a vivid page in the heroic annals of our nation by their self-sacrifice. And today Azerbaijan people is proud of its daughters and sons, who are ready to sacrifice their lives in the name of preservation of its national dignity.

On the eve of the 10-th anniversary of tragedy of January 20, remembering our compatriots, heroically sacrificing their lives in the name of freedom of Azerbaijan, with deep grief I order;

1. Taking into account an exceptional meaning of bloody January tragedy in the history of Azerbaijan as the top of heroism and selflessness to hold in all cities, regions and villages of the Azerbaijan Republic large-scale special ceremonies devoted to the 10-th anniversary of the tragedy.

2. To the Ministry of Defense, Ministry of Education, Ministry of Culture, Ministry of Youth and Sports, State Committee on Problems of the Women of the Azerbaijan Republic to hold mass events, conferences and lectures devoted to the tragedy of January 20 so that to grow up the young generation in the spirit of ideas of patriotism, independence, devotion to national-moral values.

3. To Academy of Sciences of Azerbaijan and Ministry of Education to ensure alongside with realization of fundamental scientific researches reflecting various stages of struggle of our people for freedom and independence over the history, objective presentation of the tragedy of January 20 from a scientific point of view, and to carry out special scientific sessions, conferences, and preparation of various articles devoted to this event.

4. To the Ministry of Foreign Affairs of the Azerbaijan Republic with the purpose to bring to a public of the various countries the authentic essence of the

tragedy and in connection with its 10-th anniversary to prepare and to realize the program of measures describing bloody January as the act of aggression and terror, launched by Soviet totalitarian regime against the Azerbaijan people.

5. To the Ministry of Press and Information of the Azerbaijan Republic, State TV Committee, editorials of the newspapers and magazines to ensure issuing and featuring materials in the connection with the 10-th anniversary of the tragedy of January 20.

6. To Industrial Unit "Azerkinovideo" to develop a documentary chronicle devoted to events of January 20.

7. To Cabinet of Ministers to settle the problems resulting from the present Decree.

Heydar Aliyev
the President of the Azerbaijan Republic

Baku, December 16, 1999 202

CONTENS

1. Introduction.....	150
2. The bloody tragedy.....	151
3. The religious factor.....	154
4. The Caucasian factor.....	156
5. The national factor.....	161
6. The geopolitical aspect of January.....	163
7. The Nagorni Karabakh problem as the forerunner of tragedy of January....	166
8. In the face of the historical reality.....	171
9. The historical lessons of January.....	174

Documents

Speech of Heydar Aliyev at the meeting in the Permanent Representation of the Azerbaijan Republic in Moscow, on January 21,1990 dedicated to the tragic events of January 20, 1990.....	176
Decree of President of Azerbaijan Republic «About the carrying out of the fourth anniversary of tragedy of January 20».....	180
The decision of the National Council of the Azerbaijan Republic "On tragic events took place in Baku on January 20, 1990".....	182
The Decree of the President of the Azerbaijan Republic «About the 10-th anniversary of the tragedy of January 20».....	196

RAMİZ MEHDİYEV

AZƏRBAYCANLILARA QARŞI SOYQIRIMI GERÇƏKLƏRİ

(Azərbaycan, rus və ingilis dillərində)

Məsul redaktor: Fatma Abdullazadə

Ответственный редактор: Фатма Абдуллазаде

Edited by Fatma H. Abdulla-zade

Yığılmağa verilmiş 5.05.2000. Çapa imzalanmış 23.06.2000.

Format 60x84. Çap vərəqi 15. Sifariş 332. Tiraj 2000.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin mətbəəsi.

Bakı, Azad Mirzəyev küçəsi, 235.